

**ACHTERGRONDRAPPORT ARCHEOLOGISCHE
VERWACHTINGS- EN BELEIDSADVIESKAART
NOORDENVELD**

GEMEENTE NOORDENVELD

13 december 2011
075964020:0.1 - Vrijgegeven
B02042.000062.0100

Inhoud

1 Inleiding	4
1.1 Aanleiding onderzoek	4
1.2 Doelstelling	4
1.3 Onderzoekopzet en verantwoording	4
1.4 Leeswijzer	4
1.5 Dankwoord	5
2 Landschappelijke ontwikkeling	6
2.1 Locatiegegevens	6
2.2 Landschappelijke ontwikkeling	6
2.2.1 IJstijden	7
2.2.2 Holoceen	9
3 Archeologische beschrijving	11
3.1 Inleiding	11
3.2 Archeologische perioden	11
4 Bronnenkaart	22
4.1 Inleiding	22
4.2 AMK-terrein	22
4.3 Archis	24
4.3.1 Celtic Fields	25
4.3.2 Veenterpen	27
4.3.3 Schansen	27
4.4 Bodemkundige bronnen	27
4.5 Historische gegevens	28
4.5.1 Lijnelementen	29
4.5.2 Puntelementen	30
5 Landschappelijke/ geomorfologische eenheden op de verwachtingskaart	32
5.1 Inleiding	32
5.2 Glaciale landschappen	32
5.3 Dekzandlandschappen	34
5.4 Stuifzandlandschappen	35
5.5 Beekdallandschappen	35
5.6 Veenvlandschappen	36
5.7 Overige landschappen	36
5.8 Bijzondere fenomenen	37
6 Toelichting op de archeologische verwachting	38
6.1 Inleiding	38
6.2 Intact/verstoord bodemprofiel per landschappelijke eenheid	38
6.2.1 Glaciaal, dekzand- en stuifzandlandschap	38

6.2.2	Beekdallandschap	39
6.2.3	Veenlandschap	39
6.2.4	Mariene landschap	39
6.2.5	Plaggendekken	39
6.3	Keileem en keizand (Glaciale landschap): vuursteenwinning	39
6.4	Leemarme haarpodzolgronden op dekzandruggen (glaciale stuifdeksandlandschap): neolithische bronstijdbewoning	40
6.5	(sterk lemige) Moder- en veldpodzolen en op de keileemplateaus (glaciale landschap): IJzertijd, Romeinsetijd en vroege middeleeuwen	41
6.6	Het archeologisch belang van plaggendekken (glaciale en dekzandlandschap)	42
7	Beleidsadvieskaart	43
7.1	Inleiding	43
7.2	Totstandkoming beleidsadvieskaart	43
7.3	Voorrangsregel ten aanzien van meerdere beleidsadviezen in een gebied	43
7.4	Beschrijving adviezen beleidsadvieskaart	44
7.4.1	Vrijstelling	44
7.4.2	Vrijstelling ten aanzien van agrarisch gebruik	44
7.4.3	Controlerend booronderzoek	45
7.4.4	Verkennend booronderzoek	45
7.4.5	Karterend booronderzoek	45
7.4.6	Karterend proefsleuvenonderzoek	46
7.4.7	Waarderend onderzoek	46
7.4.8	Archeologische begeleiding	46
7.4.9	Veldinspectie	46
7.4.10	Meldingsplicht	47
7.4.11	Rol van provincie ten aanzien van PvE's	47
7.5	Beleidsadviezen verwachtingszones en bijzondere terreinen/landschapselementen	47
7.5.1	Lage verwachting en lage verwachting, waarschijnlijk verstoord	47
7.5.2	Middelhoge en hoge verwachting	47
7.5.3	Middelhoge verwachting laagveengebied – Marien	48
7.5.4	Middelhoge en hoge verwachting, waarschijnlijk verstoord	48
7.5.5	Delen met een onbekende verwachting (antropogeen/bebouwing)	48
7.5.6	Veentjes	48
7.5.7	Rijksmonumenten	48
7.5.8	AMK-terreinen	49
7.5.9	Terreinen van Provinciaal belang archeologie (PBA)	49
8	Wettelijk kader	51
8.1	Europees beleid: Verdrag van Valletta	51
8.2	Nationaal beleid: Wet op de archeologische Monumentenzorg (Wamz) en Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo)	51
8.3	Taken en bevoegdheden van het rijk	52
8.4	Taken en bevoegdheden van de Provincie	53
8.5	Taken en bevoegdheden van de gemeente	53
8.6	Nationaal beleid: Wet ruimtelijke ordening (Wro)	54

9	Beleidskader	56
9.1	Rijksbeleid	56
9.1.1	Algemeen	56
9.1.2	Cultuurhistorie en ruimte	57
9.2	Provinciaal beleid	58
9.3	Gemeentelijk beleid	59
9.3.1	Algemeen	59
9.3.2	Onderzoek	60
9.3.3	Vrijstelling van onderzoek	60
9.3.4	Toetsing Programma van Eisen (PvE), Plan van Aanpak (PvA) en rapporten	61
	Literatuur	62
	Bijlage 1 Verklarende woordenlijst	65
	Bijlage 2 Essen	68
	Bijlage 3 Objecten van historische kaarten	70
	Bijlage 4 Onderzoeksadvies bijzondere gebieden	71
	Bijlage 5 AMK-terreinen	74
	Bijlage 6 Waarnemingen	75
	Bijlage 7 Vondstmeldingen	76
	Bijlage 8 Vondsten amateurarcheologen	77
	Colofon	78

Niet
openbaar

HOOFDSTUK 1 Inleiding

1.1 AANLEIDING ONDERZOEK

De aanleiding voor het opstellen van dit rapport vloeit voort uit het Verdrag van Valletta, de Monumentenwet 1988 en de Wet op de archeologische monumentenzorg 2006. Hierin is vastgelegd dat Nederlandse gemeenten in ruimtelijke planprocedures rekening dienen te houden met archeologie. In dit licht hebben gemeenten behoefte aan een archeologische beleidsadvieskaart. In het kader van een Culturele Alliantie tussen de gemeente Noordenveld en de provincie Drenthe heeft de gemeente Noordenveld aan ARCADIS en Earth Integrated Archaeology opdracht gegeven een beleidsadvieskaart op te stellen.

1.2 DOELSTELLING

De archeologische beleidsadvieskaart heeft tot doel op eenvoudige wijze voor het gehele grondgebied van de gemeente Noordenveld op perceelniveau in beeld te brengen of op een bepaalde locatie archeologische of cultuurhistorische waarden in het geding zijn of kunnen zijn en zo ja, op welke manier daarmee dient te worden omgegaan.

1.3 ONDERZOEKSOPZET EN VERANTWOORDING

De archeologische beleidsadvieskaart is enerzijds gebaseerd op een zo compleet mogelijke inventarisatie van alle bekende archeologische en cultuurhistorische waarden in de gemeente Noordenveld (hoofdstuk 4). Deze inventarisatie is weergegeven op de bronnenkaart. Anderzijds wordt op basis van diverse bodemkundige en archeologische bronnen een vlakdekkend overzicht gegeven waar men kans loopt nog niet ontdekte archeologische waarden aan te treffen. Dit is weergegeven op de archeologische verwachtingskaart. De gezamenlijke informatie op de bronnenkaart en verwachtingskaart leidt tot een archeologische beleidsadvieskaart.

1.4 LEESWIJZER

Hoofdstuk 1 beschrijft de aanleiding, doelstelling en opzet van het onderzoek. In hoofdstuk 2 wordt een korte beschrijving gegeven van de landschappelijke ontstaansgeschiedenis van Noordenveld. Een overzicht van de archeologische bewoningsgeschiedenis van het grondgebied van de gemeente volgt in hoofdstuk 3. Daarbij wordt per periode één of meerdere kernaspecten behandeld. Hoofdstuk 4 beschrijft hoe de inventarisatie van de bekende archeologische en cultuurhistorische waarden tot stand is gekomen en hoofdstuk 5 beschrijft de totstandkoming van de archeologische verwachtingskaart. Hoofdstuk 6 beschrijft een aantal bodemkundige aspecten en de relevantie daarvan voor specifieke

archeologische perioden en vormt een detaillering van de verwachtingskaart en de beleidsadvieskaart. Deze laatste wordt in hoofdstuk 7 beschreven. Hoofdstuk 8 en 9 tenslotte beschrijven de wettelijke kaders en het archeologiebeleid. Bij dit rapport zijn diverse kaarten toegevoegd, alsmede een CD-ROM. Achterin is een verklarende woordenlijst toegevoegd.

1.5

DANKWOORD

Dit rapport is tot stand gekomen in samenwerking met dr. W.A.B. van der Sanden (provinciaal archeoloog) en Earth Integrated Archaeology. De tussentijdse resultaten zijn gepresenteerd aan de stuurgroep van de gemeente (Aletta Reinders en Kees Verschoor). De volgende personen hebben belangrijke bijdragen aan dit onderzoek geleverd, waarvoor hartelijk bedankt: J. de Moor en W. van Zijverden (Earth Integrated Archaeology), A. de Kraker (VU), E.N. Akkerman, F. Buurmans, I.E. Benjamins, E. Aldershof (ARCADIS) en J. Slofstra.

HOOFDSTUK 2 Landschappelijke ontwikkeling

2.1 LOCATIEGEGEVENS

De gemeente Noordenveld ligt in het noordwesten van de provincie Drenthe. De gemeente wordt omsloten door de gemeenten Groningen, Tynaarlo, Assen, Midden-Drenthe, Ooststellingwerf, Opsterland en Leek. Noordenveld heeft een oppervlakte van 202 km². De belangrijkste kern en het bestuurlijk centrum is Roden. Qua inwoneraantal neemt Peize een tweede plaats in, gevolgd door Norg. Landschappelijk kenmerkt de gemeente zich door het omvangrijke beekdalsysteem van het Peizerdiep, dat als een hoefijzer onder andere Norg en Langelo omvat. Vanaf het zuidoosten in de richting van Roden en Peize ligt een uitloper van het Drents Plateau. Bij Roden en Norg, een gebied dat op een tamelijk steile overgang van het Drents Plateau naar het Groninger kwelderlandschap ligt, komt over een vrij groot oppervlak potklei direct onder het maaiveld voor. Op de potklei- en keileemgronden van het Drents Plateau heeft zich een laag dekzand afgezet. Met name op de wat hoger gelegen dekzanden zijn vaak essen aangelegd. Een ander opvallend landschappelijk kenmerk vormt het relatief grote aantal veentjes en pingo-ruïnes op de zand- en keileemgronden. Grotere veengebieden komen voor in het noordelijk en het zuidwestelijk deel van de gemeente. Tot in de Middeleeuwen waren dit woeste, moeilijk toegankelijke gebieden waar de mens zich niet of nauwelijks gewaagd heeft. De beekdalen, zand- en keileemgronden elders in de gemeente dragen echter talloze sporen van menselijke activiteiten, waarvan velen tot ver voor het begin van de jaartelling terugvoeren.

2.2 LANDSCHAPPELIJKE ONTWIKKELING

De gemeente Noordenveld kent een aanzienlijke variëteit aan landschappen, variërend van glaciële ruggen en pingo-ruïnes tot uitgestrekte veengebieden. De basis van het landschap is hier grotendeels gevormd door grote ijskappen, die Nederland tijdens de voorlaatste ijstijd (het Saalien) deels hebben bedekt. Daarnaast hebben ook twee andere ijstijden hun sporen nagelaten. In de gemeente Noordenveld bevindt zich de rand van dit zogenaamde noordelijk zandgebied (het Drents plateau); hier duiken de Pleistocene afzettingen onder de Holocene afzettingen. Afbeelding 1 toont de geologische en archeologische perioden.

Afbeelding 1

Geologische en archeologische perioden

Geologische perioden			Archeologische perioden						
Tusje	Chronosone	Datering		Datering					
Mibocain	Laat Subtriasium	110 na Chr	Nieuwste Tijd (=Nieuwe Tijd C1)	1795					
			Nieuwe Tijd	B	650				
			A	1500					
	Vroeg Subtriasium	0	450 voor Chr	Laat	1250				
				Wol	1010				
				Middelste Tijd	Ontoorn	900			
					Karolingisch	725			
					Merovingisch laat	525			
	Merovingisch vroeg	450							
	Subtriasiaal	3700		Romeinse Tijd	270				
				Laat	70 na Chr				
				Midden	18 voor Chr				
				Vroeg	18 voor Chr				
Ijzertijd				Laat	210				
				Midden	500				
				Vroeg	800				
Bronstijd				Laat	1100				
				Midden	1800				
				Vroeg	2000				
Neolithicum (ouderste steentijd)	Laat	2850							
	Midden	4200							
Mesolithicum (midden steentijd)	Vroeg	4900/5300							
	Laat	6450							
Paleolithicum (oudste steentijd)	Midden	8640							
	Vroeg	9700							
Mibocain	114 000		Prehistorie	Laat	12 500				
				jong B	14 000				
				Jung A		35 000			
						35 000			
				Paleolithicum (oudste steentijd)	250 000		Mibocain		
				Mibocain	463 000			oud	

2.2.1**IJSTIJDEN**

De oudste afzettingen die aan of nabij het oppervlak voorkomen stammen uit het Elsterien (475.000 - 410.000 jaar geleden), de eerste ijstijd waarbij het landijs Nederland bereikte. Door smeltwaterstromen, afkomstig van ijskappen werden enorme geulen, ook wel tunneldalen genoemd, uitgesleten. Deze tunneldalen zijn vervolgens opgevuld met sediment, waarbij vooral de zeer zware klei karakteristiek is. Naast deze klei zijn gedurende het Elsterien ook smeltwaterafzettingen (bestaande uit zand en grind) gevormd. De afzettingen uit het Elsterien behoren tot de Formatie van Peelo. Deze komen verspreid over de gemeente - met name nabij Roden aan of nabij het oppervlak voor.

Tijdens de volgende ijstijd, het Saalien (ongeveer 370.000 - 130.000 jaar geleden), werd Nederland opnieuw door landijs bedekt. Met name deze periode is van groot belang geweest voor de vorming van het landschap in onder andere Noord-Drenthe. Tijdens het Saalien zijn in Nederland meerdere reeksen stuwwallen gevormd, met daartussen in het Drents keileemplateau. In de gemeente Noordenveld is het keileemplateau nadrukkelijk aanwezig. In tegenstelling tot stuwwallen, die aan het ijsfront gevormd zijn, is keileem onder de ijskappen gevormd. Keileem, ook wel grondmorene genoemd, bestaat uit een mengsel van klei, zand en grind en vormt dus de basis voor het keileemplateau. Op de hoogste delen is de keileem vaak iets zandiger en wordt dan keizand genoemd.

In Drenthe is de keileem veelal 1 tot 3 m dik. Deze laag komt in de gemeente aan of nabij het oppervlak voor.

Naast de door het landijs gevormde keileemlaag, zijn door het afsmelten van het ijs ook pakketten smeltwaterafzettingen gevormd, veelal vlak voor de ijskap, maar ook onder de ijskap. Deze smeltwaterafzettingen zijn in de gemeente Noordenveld aanwezig als smeltwaterrestruggen en als smeltwatervlakten/glooiingen. De grondmorene/keileem en de smeltwaterafzettingen worden tot de Formatie van Drenthe gerekend.

Na het afsmelten van de ijskappen volgde de warmere periode van het Eemien (130.000 - 115.000 jaar geleden). Er zijn geen dagzomende afzettingen uit het Eemien in de gemeente Noordenveld bekend.

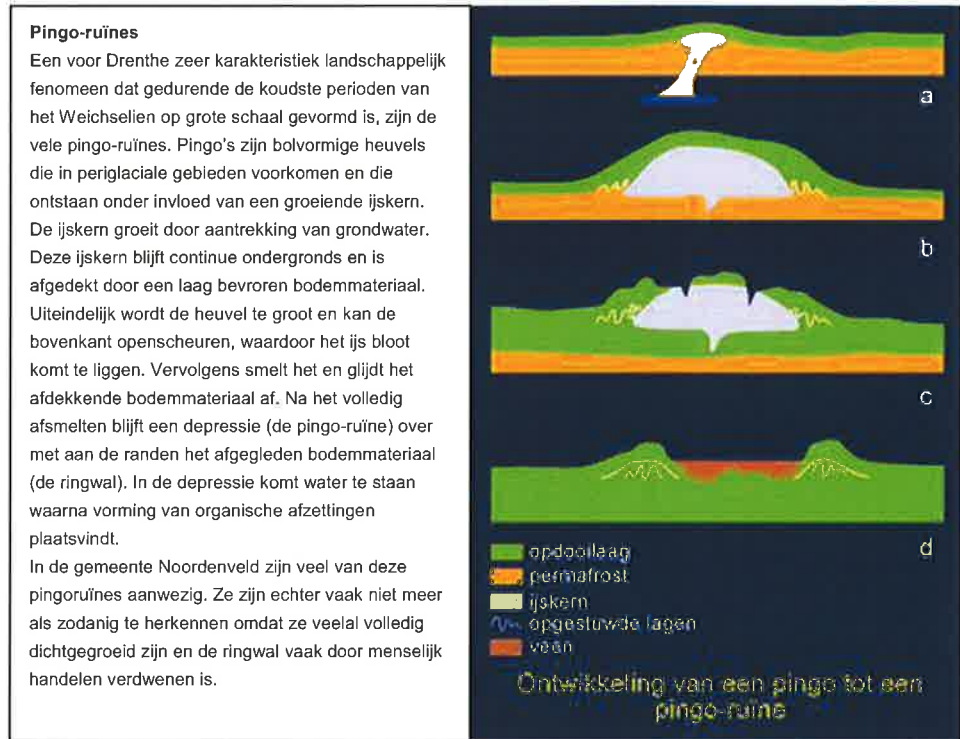
Tijdens de laatste ijstijd, het Weichselien (115.000 - 12.000 jaar geleden) heeft het landijs Nederland niet meer bereikt, maar wel heersten er gedurende delen van het Weichselien zeer koude omstandigheden. Aan het begin van het Weichselien waren de condities ook nog eens relatief vochtig. Gedurende deze periode vond er veel erosie van de keileem (grondmorene) en smeltwaterdalen plaats. Deze erosie werd zowel door wind als water veroorzaakt. Met name de erosie door water en het afspoelen van sediment heeft geresulteerd in de vorming van vele smeltwaterdalen die afwaterden op grotere beken. Door deze erosie ontstond een sterk versneden keileemplateau en vermoedelijk zijn in deze perioden ook de grotere beken ontstaan. Tegenwoordig zijn de smeltwaterdalen nog steeds in het landschap aanwezig, al zijn ze niet meer watervoerend. Ze worden daarom dan ook wel droge dalen genoemd. De grotere beken zijn daarentegen continue watervoerend geweest.

Het verwaaien van sediment resulteerde in de eerste vorming van dekzand. Naarmate het 7klimaat richting het Midden-Weichselien verslechterde en de temperatuur lager werd nam de eolische activiteit toe. Rond 20.000 jaar geleden kende Nederland een periode van maximale koude met een gemiddelde jaartemperatuur van -8° C. Nederland was toen een poolwoestijn, waar wind de vrije hand had. Gedurende deze periode zijn in grote delen van Nederland dikke pakketten dekzand afgezet (op het keileemplateau bedraagt de dikte van het dekzand 0,5 - 2 meter). In de gemeente Noordenveld dekt het dekzand de onderliggende glaciale afzettingen af. De dekzanden en smeltwaterafzettingen worden tot de Formatie van Boxtel gerekend. Het dekzand is in verschillende vormen aanwezig in het Drentse landschap: als laagten en vlakten, als welvingen en als ruggen en kopjes. Met name de relatief hooggelegen ruggen vormden van oudsher aantrekkelijke vestigingslocaties voor prehistorische nederzettingen.

Afbeelding 2

Ontwikkeling van een pingoruïne (naar Wetenschappelijke atlas van Nederland, deel 13)

Gedurende het einde van het Weichselien (het Laat Glaciaal) trad er een klimaatsverbetering in, maar deze periode werd ook gekenmerkt door enkele korte perioden waarin het klimaat sterk fluctueerde. Gedurende de allerlaatste echt koude periode (het Jonge Dryas stadiaal) vond er opnieuw op grote schaal verstuiving en afzetting van dekzanden plaats.

2.2.2**HOLOCEEN**

Na het koude Jonge Dryas stadiaal trad klimaatsverbetering op en werd het klimaat geleidelijk warmer en vochtiger. Deze periode wordt het Holoceen genoemd en is tevens de periode waarin wij nu leven. Het landschap stabiliseerde en raakte uiteindelijk begroeid met uitgestrekte loofbossen. Door de stijging van de temperatuur smolt de ijskap van het Weichselien af en begon de zeespiegel te stijgen. Door de stijgende zeespiegel steeg ook de grondwaterspiegel en ontstonden er met name in de beekdalen grote moerasbossen. Ook in het noorden, westen en zuiden van de gemeente begon zich op grote schaal veen te vormen. De bestaande loofbossen op deze plekken werden overgroeid door het veen en stierven af. In het veen zijn de resten van deze bossen vaak goed bewaard gebleven. Een voorbeeld hiervan is 't Stobbeven bij Roderwolde met restanten van een verdrinken bos van circa 9.000 jaar oud (Woldring *et al.*, 2009). Het veen nam een steeds groter oppervlak in binnen de gemeente. Aan het einde van de middeleeuwen was ongeveer de helft van het grondgebied bedekt met veen.

De invloed van de mens op de bodem(ontwikkeling) neemt in het Holoceen sterk toe. Voor de aanleg van akkers werden vanaf het Neolithicum bossen platgebrand. Veel later werden op de weinig vruchtbare zandgronden akkers aangelegd die door opbrengen van potstalmest, bosstrooisel, plaggen etc. vruchtbaar werden gemaakt.

Omdat bij dit materiaal ook zand werd opgebracht ontstonden er plaggendekken en kwam het maaiveld geleidelijk hoger te liggen. Elders ontstonden de voor Drenthe zo karakteristieke heidevelden. Daar waar vervening of boskap te rigoueus plaatsvond ontstonden op verschillende locaties zandverstuivingen, zoals ten noorden van Norg. Door het ontginnen van veen werden vanaf de Late Middeleeuwen grote gebieden in cultuur gebracht. Door de verbeterde ontwatering kon men het in gebruik nemen als landbouwgebied met onvermijdelijke bodemdaling tot gevolg. In het noorden gaf dit vrij spel voor Lauwerszee-inbraken die via de beken grote delen van het veengebied overstroonden en waarbij kleipakketten werden afgezet. Pas met de aanleg van stroomafwaarts gelegen dammen en dijken tegen overstromingen kon aan het einde van de Middeleeuwen het tij letterlijk worden gekeerd. In de laatste eeuwen werden de vrijwel onbewoonbare veengebieden in het noorden ingepolderd. In de westelijke en zuidelijke hoogveengebieden werd veel veen gewonnen voor turf. Hiermee werden deze gebieden op termijn voor landbouw geschikt gemaakt.

HOOFDSTUK

3

Archeologische
beschrijving

3.1

INLEIDING

In dit hoofdstuk komen de archeologische perioden aan bod. Per periode wordt een korte beschrijving van de algemene kenmerken gegeven.

3.2

ARCHEOLOGISCHE PERIODEN

De periode dat mensen (vuur)steen gebruikten, beslaat het grootste deel van de menselijke geschiedenis (in Nederland: ca. 350.000 – 2.000 v. Chr.). Deze periode wordt onderverdeeld in een oude steentijd (Paleolithicum), midden-steentijd (Mesolithicum) en jonge steentijd (Neolithicum).

Afbeelding 3

Tekening van zgn. 'biface cordiforme' (90.000 – 40.000 jaar voor heden)

Midden - Paleolithicum (300.000 - 35.000 v. Chr.) - menselijke aanwezigheid tussen de ijstijden.

De oudste bekende vondsten in de gemeente vormen twee vuistbijlen en een vuursteen afslag (waarnemingen 214083 en 214085), aangetroffen in het oostelijke beekdal van het Oostervoortse Diep (Beuker et al., 1994). Het bijltype – het gaat in beide gevallen om een zogenaamde biface cordiforme – is kenmerkend voor de beginperiode van de laatste ijstijd (circa 90.000 – 40.000 jaar geleden). Qua type en ouderdom zijn het zeer zeldzame artefacten, die aantonen dat Neanderthalers hier daadwerkelijk rondliepen. De zeldzaamheid wordt waarschijnlijk vooral veroorzaakt doordat het toenmalige loopvlak in de loop van de daaropvolgende ijstijd grotendeels werd bedekt met een dikke laag dekzand, waardoor deze artefacten tegenwoordig vooral worden aangetroffen op locaties waar oude bodemlagen dagzomen, of waar deze door bijvoorbeeld zandwinning omhoog worden gebracht.

Laat-Paleolithicum (35.000 - 8.800 v. Chr.) - rendierjacht op de toendra's

Van veel latere datum zijn de vele vuurstenen werktuigen en afvalstukjes uit het Laat-Paleolithicum. In deze eindfase van de laatste ijstijd was de moderne mens inmiddels ten tonele verschenen. Het klimaat was aanzienlijk kouder dan nu en Noord-Nederland had een toendra-achtig klimaat; een aanzienlijke hoeveelheid water was nog besloten in de ijskap, waardoor de zeespiegel tientallen meters lager lag dan tegenwoordig. Grote delen van de Noordzee maakten nog deel uit van het vasteland. Door dit landschap trokken grote kudden rendieren; het leven van de Laat-Paleolithische mens was voor een belangrijk deel ingericht rondom de jacht op deze dieren, al werd de voedselvoorziening aangevuld met visvangst, bejaging van andere dieren en het verzamelen van plantaardig voedsel (Stapert *et al.*, 2005: pp. 128-129).

Deze levenswijze maakte een rondtrekkend bestaan noodzakelijk. De tijdelijke jachtkampjes werden meestal op de hellingen van grotere heuvels ingericht, niet al te ver van stromend zoet water. Vrijwel altijd bestaan overblijfselen van deze mensen uit bewerkt vuursteen. In Noordenveld zijn twaalf mogelijke waarnemingen van vuursteenvondsten uit het Laat-Paleolithicum bekend.

Mesolithicum (8.800 - 4.900 v. Chr.) – leven in een land van overvloed.

Het klimaat was, vlak na de ijstijd, warmer en vochtiger dan nu. In de loop van het Mesolithicum ontstond een dicht, moeilijk doordringbaar loofbomenbos. In de lagere natte beekdalen kon zich veen ontwikkelen.

Ook in het Mesolithicum leidde men een rondtrekkend bestaan. Op basis van een gedegen kennis van de natuur en de omgeving woonde men op die locaties waar op dat moment het beste voedselaanbod voorhanden was. Zodra dat voedselaanbod afnam of elders betere mogelijkheden ontstonden, trok men verder.

Beekdalen en de onmiddellijke omgeving van pingo-ruïnes of vennetjes boden een rijk gevarieerd aanbod van plantaardig en dierlijk voedsel; het zijn typische locaties waar resten uit deze periode kunnen worden verwacht. Een belangrijk deel van de gemeente Noordenveld bestaat uit beekdalen, terwijl er vele tientallen vennetjes en pingo-ruïnes worden aangetroffen, zodat het Mesolithicum een belangrijke plaats inneemt in de archeologie van Noordenveld. Binnen de gemeente zijn op dit moment ruim 130 archeologische vondsten uit het Mesolithicum bekend¹, vooral op de dekzandkopjes in de beekdalen van de Slokkert, het Groote Diep en het Oostervoortse Diep.

Neolithicum (4.900 - 2000 v. Chr.) – het eerste boerenbedrijf

In het Neolithicum ging men voor het eerst gericht land ontginnen voor de verbouw van gewassen. Vermoedelijk leidden de mensen van de eerste Neolithische cultuur in Drenthe – de **Trechterbekercultuur** – een semi-sedentair bestaan. Jacht en voedselverzameling maakten nog steeds een belangrijk onderdeel uit van de levenswijze van deze mensen, maar daarnaast verbouwde men de eerste gewassen. Hiertoe werd een bosareaal vrijgemaakt van bomen, waarna de bodem in gebruik werd genomen als akkergrond (Afbeelding 2).

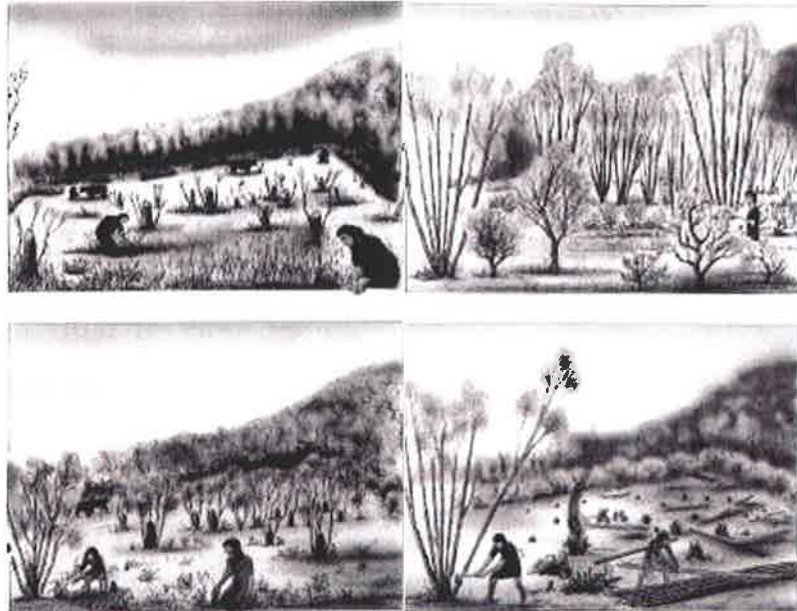
Afgezien van het aanbrengen van een hekwerk tegen wildvraat werd tot het moment van oogsten waarschijnlijk weinig gedaan aan onderhoud. Het areaal was spoedig uitgeput en werd daarom spoedig, mogelijk zelfs al na enkele jaren, weer verlaten. Op de voormalige akker kon, natuurlijk afhankelijk van de tijdsspanne dat het terrein braak lag, na verloop van tijd weer bos regenereren. Elders werd nieuw bosareaal of, aangezien dit met veel minder moeite gepaard ging, een braakliggend oud akkerareaal opnieuw ontgonnen.

¹ stand januari 2011

Afbeelding 4

Schematische weergave Neolithische ontginningen.
 Linksboven: beperkte kaalkap/uitloop en cultivatie.
 Linksonder: beweiding en regeneratie.
 Rechtsboven: regeneratie van bos
 Rechtsonder: hernieuwde kaalkap

Deze 'slash-and-burn' strategie, in sommige delen van de wereld nog steeds toegepast, zorgde in korte tijd voor een grootschalige aantasting van het landschap. Het aanvankelijk nog dichte bos veranderde vanaf het neolithicum geleidelijk in een open parklandschap.

De Trechterbekercultuur is genoemd naar de vorm van het aardewerk dat ze in grote hoeveelheden nalieten. Hunebedden zijn gedurende een lange tijdspanne gebruikt als collectieve grafkamer. Binnen de gemeente bevinden zich nog twee hunebedden: beiden zijn AMK-terreinen van zeer hoge archeologische waarde en hebben de status van wettelijk beschermd monument (rijksmonument). D1 (AMK-nrs. 10300 en 10301) ligt vlakbij Steenberg; D2 (731 en 14009) ligt in de nabijheid van Westervelde.

Afbeelding 5

Foto's van hunebed (D1 (links) en D2 (rechts)). De foto's zijn genomen in 1918, voordat de beide hunebedden in de huidige staat zijn gerestaureerd.
 Bron: Drents Plateau

Naar schatting is ongeveer de helft van de oorspronkelijk in Nederland aanwezige hunebedden verdwenen. De stenen zijn in de afgelopen eeuwen hergebruikt voor de bouw van onder andere kerken, wegen en zeeweringen. Er zijn geen concrete aanwijzingen dat in Noordenveld nog meer hunebedden hebben bestaan. Een mogelijke aanwijzing vormt de plaatsnaam "Steenbergen", een dorp vlakbij hunebed D1: de meervoudsuitgang kan verwijzen naar nog andere, inmiddels verdwenen hunebedden.

We weten dat leden van de Trechterbekercultuur ook begraven konden worden in een zogenaamd vlakgraf. Het gaat daarbij om begravingen en crematies van één persoon met

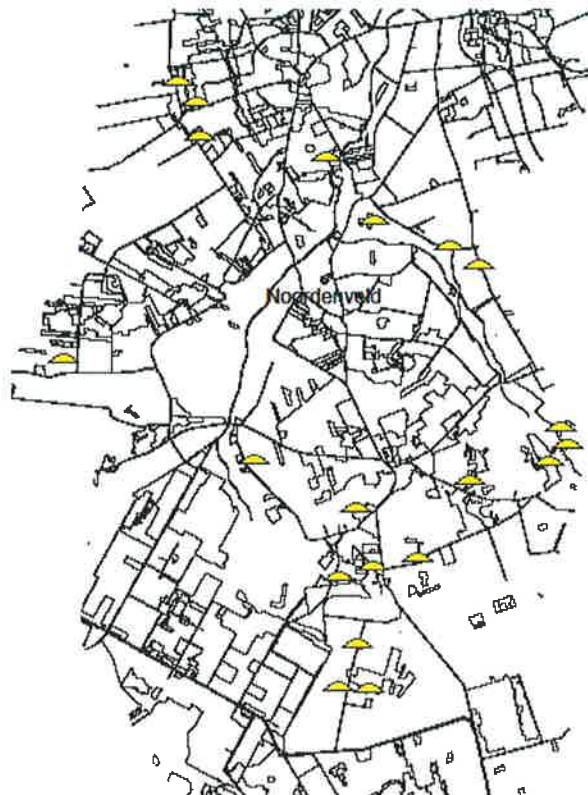
enkele grafgraven. Op grond waarvan personen werden begraven in een hunebed danwel een vlakgraf is niet duidelijk. Binnen de gemeente Noordenveld is één mogelijk vlakgraf bekend (waarneming 214039 bij Peizerwold). Vlakgraven kunnen geclusterd voorkomen (grafveld) of individueel, soms ook in de onmiddellijke nabijheid van een hunebed. In de archeologische praktijk blijkt het moeilijk te voorspellen waar vlakgraven kunnen worden verwacht en ze zijn voor een niet-archeoloog als zodanig niet of nauwelijks herkenbaar. De geringe archeologische zichtbaarheid verklaart wellicht het zeer geringe aantal bekende vlakgraven.

Huisplattegronden van de Trechterbekercultuur zijn tot op heden in Nederland niet aangetroffen (Smit, 2010: p. 174). Vlak over de Duitse grens zijn twee huisplattegronden aangetroffen (Waterbolk, 2009: p. 42). Het zijn tweeschepige constructies van ongeveer 13 x 5 m zonder stal. Op basis van vondstconcentraties kunnen in Drenthe tientallen nederzettingen van de Trechterbekercultuur worden aangewezen, maar in Noordenveld zijn tot op heden geen nederzettingsterreinen van deze cultuur bekend.

Soms worden voorwerpen van de Trechterbekercultuur aangetroffen die met de nodige zorg lijken te zijn gedeponeerd in bepaalde delen van het landschap, bijvoorbeeld veentjes of beekdalen. Bij het dorp Een zijn twee van dergelijke vondsten bekend: het gaat daarbij om nog ongebruikte stenen bijlen en halffabricaten daarvan (waarnemingsnummer 524). Tegenwoordig wordt aangenomen dat dergelijke objecten met een rituele bedoeling op dergelijke locaties zijn geplaatst.

Afbeelding 6
Verspreiding van grafheuvels (Neolithicum – IJzertijd)

Laat-Neolithicum - grafheuvels - in het Laat-Neolithicum vinden een aantal belangrijke wijzigingen plaats in het begrafenisritueel en ook bijvoorbeeld het aardewerk onderscheidt zich van het eerdere Trechterbekeraardewerk. Niet langer werden de doden bijgezet in de

collectieve grafkamers van de hunebedden. In plaats hiervan werden de doden begraven onder een eigen grafheuvel. Tot voor kort werd deze omslag gezien als een aanwijzing dat de mensen van de Trechterbekercultuur werden verdreven door nieuwkomers. Tegenwoordig gaan de meeste archeologen er vanuit dat er sprake is van een cultuuromslag binnen de bestaande bevolking. De Enkelgrafcultuur – genoemd naar de toen nieuwe manier van begraven – en de latere Klokbekercultuur hebben veel sporen in Noordenveld nagelaten. Grafheuvelconcentraties komen voor nabij Een-West, Peest, Zuidvelde en Nieuw-

Roden.

Liefst 75 grafheuvels zijn bekend, al zullen velen ook uit latere perioden (Bronstijd/ IJzertijd) afkomstig zijn. Omdat veel grafheuvels nog nooit archeologisch onderzocht zijn, is dat niet te zeggen. Wel bekend is dat in het late Neolithicum veel grafheuvels op zichzelf lagen. Pas in latere tijden (Bronstijd/IJzertijd) vormden ze een nucleus rondom waar nieuwe grafheuvels werden opgeworpen.

Grafheuvels hebben waarschijnlijk ook een belangrijke signaalfunctie gehad. Ze werden meestal goed zichtbaar langs wegen aangelegd en verankerden de claim van een groep op een bepaald territorium (o.a. Drenth et al, 2005: p. 433). In het Laat-Neolithicum werd het min of meer zwerfende bestaan van de Midden-Neolithische Trechterbekercultuur opgegeven doordat het gebruik van de nu beschikbare ploeg een grotere investering in een akkerareaal oplegde. Resterende boomstompen moesten verwijderd worden om het ploegen mogelijk te maken; trekdieren moesten gefokt en verzorgd worden; akkers moesten vrijgehouden worden van onkruid om maar enkele factoren te noemen.

Bronstijd (2.000 - 800 v. Chr.) - gemengd boerenbedrijf. Vanaf het Laat-Neolithicum neemt veeteelt een steeds belangrijkere plaats in naast akkerbouw. Het belang van vee komt ook tot uitdrukking in Bronstijd-huisplattegronden, waarin soms stalgedeelten zijn te herkennen. Bij de Vijfde Verloting nabij Roden is in 1992 een nederzettingsterrein uit de Bronstijd opgegraven², waar onder andere een mogelijke stal is aangetroffen. Veehouderij is nu ook mogelijk: het oorspronkelijke dichte bos heeft door de vele kleinschalige ontginningen sinds het Neolithicum her en der plaats gemaakt voor een meer open parkachtig landschap en begrazing zorgde er bovendien voor dat het parklandschap open bleef.

Grafheuvels werden in de Bronstijd vaak opgeworpen naast de bestaande Laat-Neolithische grafheuvels. Vaak werden nieuwe grafheuvels voorzien van paalkransen of andere constructies. In Noordsche Veld (deel van gemeente Tynaarlo) is zelfs een allée van palen naar een grafheuvel gedocumenteerd. Ook uit nog niet gepubliceerd onderzoek naar de directe omgeving van grafheuvels in de gemeente Apeldoorn blijkt dat rondom grafheuvels nog allerlei resten van houten structuren kunnen worden verwacht (mond. comm. M. Wispelwey). In de Bronstijd ontstond ook het gebruik om meerdere personen in een heuvel te begraven en nieuwe graven in bestaande grafheuvels te aan te brengen, hoewel dit gebruik vooral in de vroege IJzertijd een hoogtepunt beleefde.

Tegen het einde van de Bronstijd stapte men over op een ander grafritueel, waarbij overledenen werden gecremeerd en vaak in urnen werden bijgezet, soms met grafgiften. Vaak werd een greppeltje om de crematie gegraven waarbij de vrijgekomen grond werd gebruikt om een klein heuveltje over de crematieresten op te werpen. Uitgestrekte urnenvelden ontstonden op de Loonakkers bij Langelo, de Fledders bij Zuidvelde, het Noordsche Veld bij Vries en de Noorder Duinen bij Roderesch. De laatstgenoemde lijkt voort te borduren op het daar aanwezige grafheuvelveld en ook elders sluiten urnenvelden vaak aan bij oudere grafheuvels en dergelijke.

IJzertijd (800 - 12 v. Chr.) - nieuwe vormen van akkerbouw. Net als in de voorgaande periode werden zowel akkerbouw als veeteelt bedreven. De IJzertijd was echter een periode

² Haarsema, 1993, 1996

waarin op grote schaal nieuw cultuurland werd ontgonnen, Het cultuurland werd bovendien op een nieuwe manier ingericht, waarbij vierkante of rechthoekige akkerlandperceeltjes van elk circa 30 x 30 m door een aaneengesloten systeem van wallen werd omsloten. Dit kenmerkende wallensysteem wordt wel een raatakker of *celtic field* genoemd. De meeste *celtic fields* zijn nu opgenomen op de AMK. Paragraaf 4.4.1 geeft een korte beschrijving van de geregistreerde *celtic fields* in Noordenveld.

Afbeelding 7

Luchtfoto's uit circa 1950 van een *celtic field* (Hijkerveld). De raatachtige structuur is goed zichtbaar als lichte verkleuringen. Bron: topografische dienst Emmen.

Vermoedelijk werd de omvang van één perceeltje bepaald door de hoeveelheid land die men met een eergetouw in één dag kon bewerken. Een *celtic field* kon een omvang van vele tientallen hectaren bereiken; de grootte was zeer waarschijnlijk afhankelijk van de omvang van de populatie die gevoed moest worden. Berekeningen suggereren dat een gezin ongeveer 25 veldjes nodig had om in het levensonderhoud te kunnen voorzien (Harsema, 1980). Daarbij speelden bemesting en periodieke braaklegging waarschijnlijk een essentiële rol. Nederzettingen (boerderijen) lagen – voor zover

nu bekend – aanvankelijk in en later direct naast het *celtic field*, maar verschuiven in de loop van de (midden) IJzertijd van de relatief hooggelegen keileemplateaus naar de relatief laaggelegen (beekdal)flankzones direct buiten deze akkercomplexen (Taayke, 1997; Spek, 2004: p.141; Groenewoudt et al., 2006: p. 6). Uit archeologische opgravingen is bekend dat de nederzettingen na verloop van tijd werden verlaten en dat elders binnen het *celtic field* een nieuwe nederzetting werd gebouwd. In Een, bij en onder de school, zijn resten van zo'n nederzetting in of aan de rand van een *celtic field* systeem aangetroffen (Van der Waals, 1963). De hier aangetroffen huisplattegrond, in archeologische literatuur aangeduid als Type Een, had overigens geen herkenbaar stalgedeelte.

Romeinse tijd (12 v. Chr.- 450 n .Chr.) - waarschijnlijk trok men vanaf de Late IJzertijd van de Drentse zandgronden naar de noordelijker gelegen vruchtbare kwelders. Deze vormden ideale graasgebieden voor het vee. In hoeverre deze verhuizing permanent dan wel seizoensgebonden is, is nog steeds onderwerp van een bredere discussie omtrent de herkomst van de eerste bewoners van het noordelijke kustgebied (Bazelmans et al., 2005). Hoe dan ook, de Romeinse invloed op de (achtergebleven) bevolking is in ieder geval heel beperkt gebleven. Vondsten elders wijzen erop dat sommigen dienst namen in het Romeinse leger en er is zeker ook sprake van handelsverkeer. In Norg zijn bijvoorbeeld Romeinse munten uit de 1^e - 3^e eeuw na Chr. gevonden³ en bij Lieveren is een Romeinse draadfibula – een speld waarmee een mantel bijeen werd gehouden - aangetroffen (waarneming 238563). Toch is er niet heel veel bekend van deze periode: dateerbare vondsten en grondsporen zijn tamelijk schaars. Uit de beschikbare boerderijplattegronden en botresten blijkt dat veehouderij nog steeds een belangrijke rol heeft gespeeld. De geringe 'zichtbaarheid' van de Romeinse tijd is waarschijnlijk deels te wijten aan het gegeven dat de meeste

³ Waarnemingen 214102 en 214181. Uiteraard kan niet uitgesloten worden dat deze munten pas veel later hier beland zijn.

nederzettingsterreinen uit de deze periode hetzij in de ondergrond van de huidige esdekken liggen, of zich onder de huidige bewoningskernen bevinden. Dit is bijvoorbeeld het geval nabij Peize (waarnemingen 541 en 238557), bij Westervelde (waarneming 417356) en bij Norg waar diverse nederzettingssporen zijn aangetroffen onder een esdek⁴. In Roden kon een waterput in de Romeinse tijd gedateerd worden (Van Es, 1965). Toch zijn ook buiten de plaggendecken en bewoningskernen waarden uit de Romeinse tijd bekend, bijvoorbeeld bij Peest in een *celtic field*.

Soms ook zijn objecten uit de Romeinse tijd en Vroege Middeleeuwen meegekomen met terpaarde; in de eerste decennia van de vorige eeuw werden op grote schaal Friese en Groningse terpen en wierden afgegraven om hun vruchtbare terpaarde. De terpaarde werd verscheept naar de schrale zandgronden van bijvoorbeeld Drenthe, waar het over de akkers werd verspreid. Met de terpaarde kwamen daarin besloten voorwerpen (aardewerk en dergelijke), die nu soms op de Drentse akkers worden aangetroffen. Dit is waarschijnlijk het geval bij een vondst bij Sandebuor (waarneming 415924). Naast bot, glas, verbrand steen en vuursteen is hier aardewerk uit de Late IJzertijd/Romeinse tijd aangetroffen, dat kon worden geïdentificeerd als terpenaardewerk uit het noordelijke kustgebied. Recent nog zijn twee Romeinse fibulae gevonden in de polder Matsloot, die met opgebrachte terpaarde zijn meegekomen (Akkerman *et al.*, in prep.)

Vroege Middeleeuwen - Drenthe verlaten? Net als de voorgaande periode vormen de Vroege Middeleeuwen, zeker in Drenthe, een periode waarop moeilijk een archeologische vinger kan worden gelegd. Met name voor wat betreft de Vroege Middeleeuwen ontbreekt het aan dateerbare vondsten. Uit diverse historische bronnen ontstaat het beeld dat er na de val van het Romeinse rijk een machtsvacuüm was ontstaan, waardoor grenzen en machtscentra geherdefinieerd moesten worden. Historische bronnen beschrijven een kettingreactie van verdreven volken die naar elders vluchtten en op hun beurt de daar levende volken verdreven. Stabiliteit werd uiteindelijk gebracht door de Franken, die in het door de Romeinen achtergelaten vacuüm waren gesprongen en met missionarissen en wapengekleetter een groot rijk hadden gesticht. Na langdurige strijd met de Saksen en de Friezen slaagden de Franken er eind 8^e eeuw in heel Noord-Nederland onder hun heerschappij te brengen.

In dit licht werd het Vroegmiddeleeuwse Drenthe gezien als een vrijwel ontvolkt gebied. Onder andere archeologische bevindingen van de afgelopen decennia hebben het beeld van een goeddeels ontvolkt Drenthe bijgesteld. De toenmalige bevolking van Drenthe werd ongetwijfeld geconfronteerd met de dynamiek van die periode en op basis van de beschikbare archeologische vondsten lijkt er ook een economische achteruitgang geweest te zijn. Van een goeddeels verlaten Drenthe was in de 5^e en 6^e eeuw echter geen sprake. Met de Frankische overheersing tegen het einde van de 8^e eeuw veranderden er een aantal zaken voor de oude Drenten: allereerst kreeg het Christendom eindelijk voet aan de grond, nadat herhaaldelijke missiepogingen in het noordelijke kustgebied door bijvoorbeeld Willibrord, Wilfried en Bonifacius weinig resultaat hadden. In het kielzog van het Frankische leger werden op diverse locaties (houten) kerken opgericht. Veel van de oude stenen Romaanse kerken die vanaf de 11e en 12e eeuw tot stand kwamen, zijn voorafgegaan

⁴ Akkerman, E.N. en W.A. Ytsma, 2011

door één of meer van deze houten voorgangers. Onder de Nederlands Hervormde kerk in Norg zijn tijdens een opgraving in 1969 resten van twee houten voorgangers aangetroffen. De eerste is waarschijnlijk gebouwd in de 10e eeuw. De tweede werd in de 11e eeuw gebouwd op een fundament van zwerfkeien.

Roden, Norg, Peize en Langelo zijn de oudste bewoningskernen van Noordenveld, waar in ieder geval vanaf de late 8^e of vroege 9^e eeuw waarschijnlijk sprake is van permanente bewoning.

Waarschijnlijk liggen de meeste archeologische waarden uit deze en de voorgaande periode onder de bebouwing van de huidige bewoningskernen of onder de plaggendecken en zijn dus niet of mondjesmaat toegankelijk voor archeologisch onderzoek. De al genoemde houten kerken onder de huidige kerk van Norg zijn daarin illustratief.

Late en post middeleeuwen - ontstaan van het Drentse essenlandschap

De Late Middeleeuwen is een periode van sterke bevolkingsgroei. Dit kwam op drie manieren tot uiting. Allereerst maakten de oude kernen Roden, Norg en Peize een sterke groei door. Vanuit deze kernen werden nieuwe nederzettingen op de zandgronden gesticht. Door toegenomen technologische kennis en maatschappelijke organisatie slaagt de mens erin het landschap op grote schaal naar zijn hand te zetten. Ook veengebieden die sinds het Neolithicum vrijwel onbewoonbaar waren, worden nu in ontginning genomen.

De eerste ontginningen vonden plaats langs de oudste wegen, die als ontginningsas over de smalle, relatief iets hoger gelegen zandruggen door het landschap liepen (Spek, 2004: p. 682).

Van de oudste nederzettingen was Roden het belangrijkste; het vormde de belangrijkste basis van waaruit nieuwe gebieden ontgonnen werden. Roden wordt in een oorkonde uit 1139 voor het eerst genoemd. Uit deze oorkonde blijkt dat Roden toen reeds een eigen kerk had, gesticht als een dochterkerk van Vries⁵. De bakstenen Catharinakerk is kort na 1241 verzeen⁶. De kerk is onder nummer 14016 geregistreerd als AMK-terrein van zeer hoge archeologische waarde. De nabijheid van de Havezathe Mensinge bij Roden, een steenhuis met omgrachting dat mogelijk rond 1380 voor het eerst in historische bronnen wordt genoemd, onderstreept het belang van Roden als een van de oudste en voornaamste nederzettingen in het gebied (zie tabel 2).

De belangrijkste ontginningsas vanuit Roden liep naar het noorden. Zo werden de veenontginningen Leutingewolde, Foxwolde en misschien ook Roderwolde⁷ gesticht vanuit Roden. Naar het zuiden toe werden nieuwe esdorpen gesticht. Dit zijn achtereenvolgens Roderesch, een nederzetting die hoogstwaarschijnlijk als kampontginning is begonnen en is uitgegroeid naar een min of meer zelfstandige nederzetting en verder naar het zuiden, op dezelfde ontginningsas, Steenberg en Een. Mogelijk werd ook Lieveren al vroeg vanuit Roden ontgonnen.

⁵ Bron: www.encyclopediedrenthe.nl

⁶ Beon: www.raadvankerkennoordenveld.nl

⁷ Een andere mogelijkheid is dat Roderwolde en ook Sandebuurt vanuit het noordelijker gelegen veenterpengebied zijn gesticht.

Peize wordt in historische bronnen voor het eerst in 1165 genoemd⁸. De hervormde kerk dateert in oorsprong uit de 2^e helft van de 13^e eeuw⁹. Het dorp was belangrijk genoeg om twee belangrijke gebouwen te vestigen (zie paragraaf 3.7): Huis ter Hansouwe (omstreeks 1418) is mogelijk een versterking geweest. Huis te Peize was een havezathe, gebouwd tussen 1511 en 1529). Vanuit Peize werden zowel naar het noorden als naar het zuiden enkele nieuwe gebieden ontgonnen, zoals Peizerwolde (Spek, 2004: p. 591). Ook hier werden de smalle zandruggen gebruikt als verbinding met bepaalde essen, zoals de Noordesch van Peize (Spek, 2004: p. 682).

De kerk van Norg wordt voor het eerst genoemd in 1139¹⁰. Dit is tevens de eerste historische vermelding van het dorp. Het betreft hier overigens de stenen St. Margarithakerk, niet één van de reeds genoemde houten voorgangers. Vanuit Norg werden Westervelde en Zuidvelde ontgonnen, twee nederzettingen die waarschijnlijk zijn ontstaan als kampontginningen.

Esdorpen - de oudste nederzettingen Norg, Roden, Peize en Langelo zijn, evenals de meeste later gestichte nederzettingen op de zandgronden, typische esdorpen.

Plaggendekken zijn in Drenthe vermoedelijk vooral vanaf 1500 - 1700 aangebracht. Vergeleken met meer zuidelijk gelegen streken is het gebruik van plaggen als bemestingsmethode tamelijk jong. De oude methoden, het drieslagstelsel en/of het gebruik van puur organische bemesting, bleven hier en daar waarschijnlijk ook nog steeds in gebruik op de es¹¹. Plaggenlandbouw, waarbij van elders afgestoken plaggen werden vermengd met bijvoorbeeld mest uit de potstal is slechts één van de mogelijkheden. Dichtbij de oude en nieuwe esdorpen liggen meestal de oudste plaggendekken. Soms kan onder het plaggendek nog oud bouwland worden aangetroffen. Dit is mogelijk het geval bij de Steenberger Esch. Bijlage 2 geeft een opsomming van de historische essen in Noordenveld.

Veenontginningen

Foxwolde, Roderwolde en Leutingewolde zijn reeds genoemd als veenkoloniën. Toen door oxidatie en ontwatering het veen op een gegeven moment vrijwel verdwenen was en de zandbodem aan het maaiveld lag, heeft men nog plaggendekken opgebracht en de Leutingewolder Esch, Roderwolder Esch en de Foxwolder Esch aangelegd.

Verder noordelijk bevinden zich twee groepen veenterpen (polder Matsloot-Roderwolde en Peizer- en Eeldermeden). Deze werden vanuit het noorden (het huidige Groningen) gekoloniseerd. Het veengebied werd waarschijnlijk als gevolg van bevolkingsdruk ontgonnen in de periode van de 12de– 14de eeuw (Late Middeleeuwen). Op de locatie van een te bouwen huis werd een stevige klei-/leemlaag aangelegd, die tijdens bewoning waarschijnlijk nog periodiek werd opgehoogd. Onder dit kleipakket oxideerde het veen langzamer dan het omliggende vrij gelegen veen. Hierdoor daalde de bodem onder de

⁸ Bron: www.encyclopediedrenthe.nl

⁹ Bron: www.wencyclopediedrenthe.nl

¹⁰ Bron: www.encyclopediedrenthe.nl

¹¹ Vaak is er enige verwarring wanneer essen worden vereenzelvigd met plaggendekken. In de onderstaande tekst volgen we Spek (1995) wanneer hij stelt dat essen niet per definitie altijd bemest zijn met plaggendekken,

huislocatie minder snel dan het omliggende terrein. De zo ontstane kleine verhogingen zijn dus geen terpen in de traditionele zin van het woord: het zijn geen opgeworpen woonheuvels, maar restthemen.

Over de functie van de veenterpen is nog veel onbekend. Waarschijnlijk zijn ze slechts enkele decennia gebruikt voordat een andere locatie in gebruik werd genomen. Op sommige veenterpen is een dik bewoningspakket aangetroffen met haardplaatsen, plaggenwanden en veel gebruiksaardewerk (kogelpotaardewerk). Dit duidt op het gebruik als gemengd boerenbedrijf, mogelijk aangevuld door proto-ambachtelijke bierbrouwerij. Aanwijzingen voor akkerbouw zijn nooit aangetroffen.

Doordat het veengebied beter werd ontwaterd en het veen oxideerde trad ook hier bodemdaling op. De bewoners trokken hierop verder naar het zuiden, verder het veengebied in. De huidige dorpen Sandebuurt en Roderwolde die tegenwoordig op het zand van het Drents Plateau liggen, zijn mogelijk de opvolgers van de veenterpbewoning in de westelijke groep. De eerder bewoonde veengebieden waren nu te nat voor bewoning. De veenterpen in Peizer- en Eeldermade liggen in een beschermd rijksmonument. De veenterpen van Matsloot-Roderwolde liggen deels in AMK terreinen en grotendeels binnen het verwachtingsgebied veenterpen. Binnen dit gebied liggen vijf clusters (1-5). Het oorspronkelijke verkavelingspatroon is nog grotendeels intact.

Veenhuizen – diverse keren werd geprobeerd het zuidelijker gelegen veengebied bij Veenhuizen te ontginnen. Veenhuizen werd in 1381/1383 voor het eerst genoemd (Stol, 1996: p. 28). Het lag wat noordelijker dan het huidige dorp. Van ongeveer 1440 tot in ieder geval 1642 waren er ongeveer drie erven, plus enkele kleinere erven, waaronder een kapel met een pastorie (Van Vilsteren, pp. 17-21). Men had rond 1642 de beschikking over ongeveer 25 ha bouwland. De locatie van het kappelletje en bijbehorende kerkhof van het vroegere Veenhuizen (bekend als het ‘Spaansche kerkhof’) is nu een AMK-terrein van zeer hoge archeologische waarde (AMK-terrein 14005). De eerste poging het veen te ontginnen strandde in de tweede helft van de 16^e eeuw. De tweede poging werd vanaf 1640 ondernomen, maar moest worden gestaakt in 1652, doordat men als gevolg van de ontginningen overlast vreesde van het overvloedige veenwater dat via het Peizerdiep zou worden afgevoerd.

In de 17^e eeuw was het oude Veenhuizen grotendeels verlaten. Pas in 1822/23 werd, met de komst van de Maatschappij van Weldadigheid, het gebied succesvol ontgonnen. Nadat het veen ontgonnen was en de zandige bodem in zicht kwam, werd het terrein gebruikt als landbouwgrond. In de loop van de 19^e eeuw zijn zelfs nog plaggendekken opgeworpen.

De opkomst van adel

Opvallend is, dat juist in de nabijheid van de veenontginningen, vanaf de 13^e eeuw een sterke opkomst van de adel is waar te nemen. Spek (2004: p. 995) ziet de nieuwe ontginningsgebieden als een uitstekende voedingsbodem voor de opkomst van nieuwe adel. Dit komt tot uitdrukking in een toename van de adellijke goederencomplexen en de versterkte nederzettingen. Voorbeelden zijn het al genoemde Huis te Peize (Peize, 1511-1529), Ter Hansouwe (Peize, ca. 1418) en Mensinge (Roden, ca. 1380). Borg Thedema (Nietap, ca. 1450) kan daaraan toegevoegd worden. Ook in later eeuwen zijn de adellijke huizen vooral in het noordelijk deel van de gemeente geconcentreerd. Paragraaf 4.5.2 geeft een opsomming van de adellijke huizen in Noordenveld.

Latere veenontginningen

Naast Veenhuizen werden in de 19^e eeuw ook de noordelijke veengebieden ontgonnen. Omdat dit gebieden waren met grote wateroverlast, zowel van de overstromende beken als watervloed vanuit het noorden komend, werd ontginning in de loop van de 19^e eeuw systematisch aangepakt. Er werden nieuwe polders gesticht, zoals de Roderwolderpolder rond 1865. Deze polder lag tussen de Leutinger essen en het Leekstermeer. Uiteraard was dit gebied al veel eerder in gebruik, maar nu werd ook de afwatering en verdere verkaveling ter hand genomen.

Aanvankelijk gebeurde vervening in de buurt van de dorpen op kleine en vrij willekeurige schaal. Alleen ten noorden van Norg zien we midden negentiende eeuw een grootschalige vervening op drie locaties. Dit zijn allemaal verveningen waarvan het begin teruggaat tot vóór 1800. In de loop van de 19^e eeuw werd het vervenen systematischer aangepakt. Dit gebeurde bijvoorbeeld in de oude marke van Norg en Zuid- en Westervelde in het grensgebied met Smilde in 1840 door het maken van een verkaveling van het te vervenen gebied met een vaart¹².

---

¹² Drentse archief, Kaarten uit de Provincie (toegang 0082), nr. 146

HOOFDSTUK

4 Bronnenkaart

4.1

INLEIDING

De bronnenkaart bevat een zo compleet mogelijk overzicht van de in de gemeente Noordenveld aanwezige bekende archeologische vindplaatsen. Onderstaande bronnen zijn hiertoe gebruikt:

Archeologische bronnen

- de Archeologische Monumentenkaart (AMK): bijlage 5;
- het ARChelologisch Informatie Systeem (ARCHIS): bijlage 6 en 7;
- vondsten van amateurarcheologen: bijlage 8.

Bodemkundige/landschappelijke bronnen

- bodemkaart;
- geomorfologische kaart;
- Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN).

Historische gegevens

- Franse kaarten (1811-1813), Kadastrale minuutplans (1832), Bonnebladen (ca. 1900), Atlas van Huguenin (1819-1829), Grote historische topografische atlas (1898-1928)
  - Inventarisatie van bijzondere percelen/gebouwen, historische brinken, dijken, wegen en bruggen: bijlage 3.
  - Kennis Infrastructuur Cultuur Historie (KICH).

Overige bronnen

- beschermde stads- en dorpsgezichten;
- literatuur (zie literatuurlijst).

4.2

AMK-TERREIN

De Archeologische Monumentenkaart (AMK) is een gedigitaliseerd bestand van alle bekende en behoudenswaardige archeologische terreinen in Nederland. Feitelijk gaat het daarbij om een beredeneerde selectie uit een veel groter archeologisch potentieel. De AMK is een gezamenlijk product van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de provincies. De AMK is gebaseerd op de huidige stand van kennis. Door onderzoek en herwaardering komen er ieder jaar nieuwe terreinen bij, maar ook kunnen soms terreinen worden verwijderd uit het bestand. De begrenzing van de AMK-terreinen is meestal gebaseerd op nu in het landschap herkenbare perceelscheidingen. Aan de terreinen is een bepaalde waardering toegekend. Men onderscheidt:

- terreinen van zeer hoge archeologische waarde, beschermd (rijksmonumenten);
- terreinen van zeer hoge archeologische waarde;
- terreinen van hoge archeologische waarde;
- terreinen van archeologische waarde.

De waardering is tot stand gekomen door toetsing aan een aantal criteria, zoals kwaliteit, zeldzaamheid en contextwaarde. Beschermd AMK-terreinen genieten wettelijke bescherming ex artikel 6 (of 4) van de Monumentenwet. De bestemming van het terrein dient in overeenstemming te zijn met de archeologische bestemming. Voor deze monumenten geldt een in de Monumentenwet geregeld vergunningstelsel.

Voor AMK-terreinen die niet volgens de Monumentenwet beschermd zijn, wordt gestreefd naar planologische bescherming. Dit houdt in dat deze monumenten worden opgenomen in bestemmingsplannen. Het is mogelijk in deze categorieën in bestemmingsplannen een aanlegvergunning van kracht te laten zijn. Provincies en gemeenten hebben de mogelijkheid AMK-terreinen die niet volgens de Monumentenwet beschermd zijn, op te nemen in respectievelijk Provinciale en Gemeentelijke Monumentenverordeningen waarin de fysieke bescherming is geregeld. Bijlage 5 bevat een lijst van AMK-terreinen in de gemeente Noordenveld.

- **Terreinen van zeer hoge archeologische waarde, beschermd**

Binnen de gemeente Noordenveld bevinden zich vier wettelijk beschermde AMK-terreinen van zeer hoge waarde. Het gaat daarbij om twee terreinen waarin zich een hunebed bevindt (AMK-terreinen 8731 bij Westervelde en AMK-terrein 10300¹³ bij Steenberg). Het derde terrein (AMK-nummer 8730 bij Zuidvelde) bevat een groot aantal grafheuvels uit de ijzertijd; het vierde (AMK-nummer 8866) in de polder Eelder- en Peizermade bevat een groot aantal middeleeuwse huisplaatsen (veenterpen).

- **Terreinen van zeer hoge archeologische waarde**

In Noordenveld zijn 28 AMK-terreinen met deze status. Het gaat om een groot aantal terreinen met grafheuvels (periode neolithicum- ijzertijd), soms met nabijgelegen nederzettingen, de middeleeuwse kerk van Norg, waaronder zich waarschijnlijk resten van tenminste twee houten voorgangers bevinden en het 'Spaanse Kerkhof' bij Veenhuizen.

- **Terreinen van hoge archeologische waarde**

Binnen de gemeentelijke grenzen liggen 53 AMK-terreinen van hoge archeologische waarde. In de meeste gevallen gaat het om resten van nederzettingen uit de periode laat-paleolithicum – bronstijd. Daarnaast zijn de oude bewoningskernen van Norg, Peize, Roden, Peest, Een, Langelo, Lieveren en Leutingewolde geregistreerd. Voorts wordt een drietal celtic fields (ijzertijd-vroeg-Romeinse tijd hiertoe gerekend, evenals twee laatmiddeleeuwse huisterpen en een grafheuvel (neolithicum-ijzertijd tijd).

- **Terreinen van archeologische waarde**

Van deze categorie komen 50 terreinen voor. Het gaat daarbij voornamelijk om terreinen met verhoogde huisplaatsen uit de late middeleeuwen en diverse prehistorische nederzettingen, maar twee schansen uit de 80-jarige oorlog en bijvoorbeeld een urnenveld uit de bronstijd-ijzertijd komen ook voor. Bij deze categorie gaat het meestal om terreinen die nog niet gewaardeerd zijn.

¹³ In dit terrein bevinden zich tevens resten van nederzettingen uit het laat-paleolithicum en het neolithicum

4.3

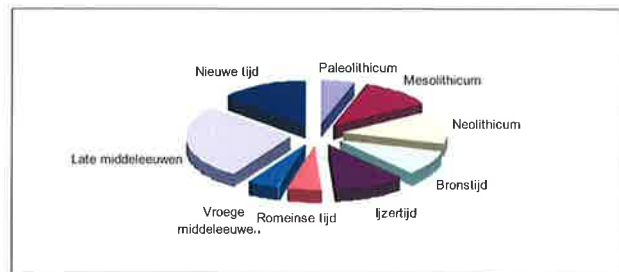
ARCHIS

Waarnemingen, vondstmeldingen en amateurvondsten zijn op een aparte kaart geplot. Bijlage 6 bevat een lijst van alle waarnemingen binnen de gemeente. Bijlage 7 en 8 bevatten respectievelijk een lijst van vondstmeldingen en vondsten van amateurarcheologen. Het databestand ARCHIS is beschikbaar gesteld door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) te Amersfoort. Archis II is het centrale databestand dat in Nederland het meest compleet voorhanden zijnde bestand inzake archeologische vondsten (waarnemingen) vormt. In de gemeente zijn op dit moment¹⁴ 630 waarnemingen bekend en drie vondsten. Waarnemingen betreffen archeologische vondsten die op enigerlei wijze aan het licht zijn gekomen, maar waaraan (nog) geen archeologische waardering is gekoppeld. Waarnemingen worden in de landelijke archeologie-database Archis II geregistreerd als puntlocaties.

Afbeelding 8

Waarnemingen in de gemeente Noordenveld, uitgesplitst naar archeologische periode in aantallen (N=630)

Indien de waarnemingen binnen de gemeente worden gesorteerd naar archeologische periode (Afbeelding 8), valt op dat alle perioden goed vertegenwoordigd zijn. Daarbij moet worden

opgemerkt dat het beeld ietwat vertekend wordt: enerzijds doordat archeologisch objecten vaak niet nauwkeurig kunnen worden gedateerd, waardoor een grote bandbreedte wordt aangehouden in de datering. Anderzijds zijn waarnemingen dubbel geteld, omdat onder één waarnemingsnummer vele tientallen archeologische vondsten uit diverse perioden kunnen zijn geregistreerd. Altijd is natuurlijk te rekenen met de archeologische zichtbaarheid van artefacten: in gebieden waar bijvoorbeeld veel landschappelijke ingrepen plaatsvinden is de kans dat artefacten aan het licht komen groter dan in gebieden waar dat niet gebeurt.

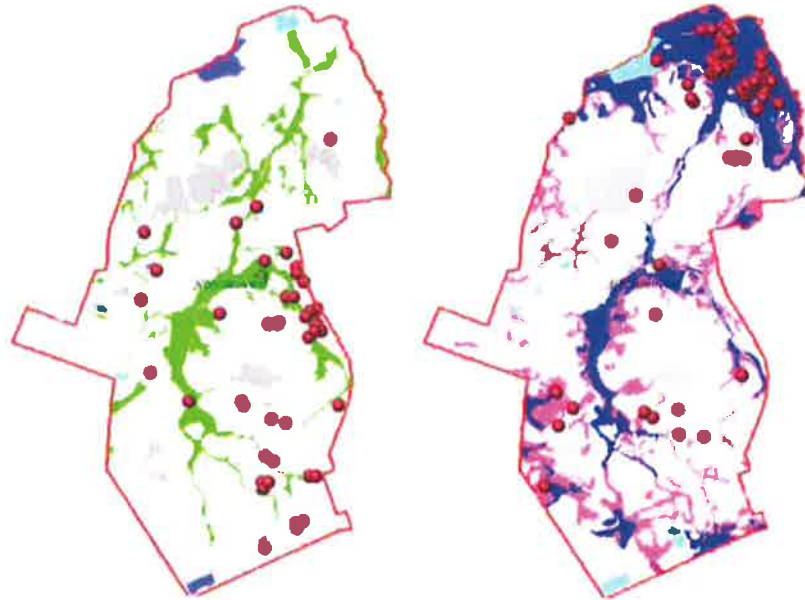
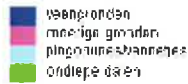
Indien gekeken wordt naar de spreiding van archeologische vondsten, valt op dat bijvoorbeeld waarnemingen van Mesolithische vondsten vrijwel uitsluitend nabij (al dan niet fossiele) beekdalen en veentjes zijn aangetroffen (Afbeelding 9). Waarnemingen uit de Late Middeleeuwen zijn vooral afkomstig uit gebieden met veen of een moerige bovenlaag. Waarnemingen uit de periode Neolithicum – Vroege Middeleeuwen zijn zowel in gebieden aangetroffen die mogelijkheden tot akkerbouw boden als in de nabijheid van beken en veentjes.

¹⁴ Oktober 2010

Afbeelding 9

Verspreiding
waarnemingen uit het
Mesolithicum (a) en de
Late Middeleeuwen (b)

(a) waarnemingen uit het Mesolithicum zijn geconcentreerd in beekdalen en nabij vennetjes

(b) waarnemingen uit de Late Middeleeuwen zijn vooral aangetroffen in veengebieden.

4.3.1**CELTIC FIELDS**

Een bijzondere categorie AMK-terreinen en waarnemingen vormen de *celtic fields*. Naast de op zich zelf staande archeologische waarde, vormt de aanwezigheid van een *celtic field* een belangrijke aanwijzing voor nederzettingen en/of grafvelden in de directe omgeving. Onderstaande tabel vermeldt het toponiem, de meest nabije plaats, het AMK-nummer of waarnemingsnummer en, indien bekend, de toestand (gebaseerd op gegevens van enkele decennia geleden) en gegevens omtrent het bodemtype en eventuele andere archeologische waarden in of nabij het *celtic field*.

Tabel 1

Lijst van *celtic fields* in Noordenveld. Bron: Archis

Toponiem/ plaats	AMK-nr. waarneming	Status	Beschrijving
Steenbergerveld/ E en West	6963/087	van archeologische waarde	Delen van dit terrein zijn vaag te zien op luchtfoto's. Gelegen op een veldpodzol (Hn21).
Kamp Middel-boer/ Een	8580/ 526	hoge archeologische waarde	Het <i>celtic field</i> is zichtbaar op luchtfoto's. Tijdens opgravingen in 1960 en 1961 werden hier naast een huisplattegrond uit de ijzertijd diverse nederzettingssporen uit het laat-neolithicum en de bronstijd aangetroffen. Vermoedelijk zijn meer resten aan te treffen. Gelegen op een veldpodzol (Hn23x).
Oosterdiek/ Peest	8732/-	hoge archeologische waarde	Bevat sporen van een <i>celtic field</i> en andere sporen van activiteiten uit de ijzertijd. Gelegen op een veldpodzol

Toponiem/ plaats	AMK-nr. waarneming	Status	Beschrijving
			(Hn23x), grenzend aan een enkeerdgrond.
Baggelkamp/ Westervelde	8733/ 1092	hoge archeologische waarde	Het terrein is zichtbaar op luchtfoto's en bevat mogelijk ook nederzettingssporen. Gelegen op een veldpodzol met ondiep keileem (Hn23x).
Zuursche Duinen/ Een	8739/ 1088	hoge archeologische waarde	Het <i>celtic field</i> is zichtbaar op luchtfoto's en als verkleuringen in de akker. Gelegen op een veldpodzol (Hn21).
Zuidendiger Veld; Marke van Een/ Een	8740/ 522, 523	hoge archeologische waarde	Het <i>celtic field</i> is zichtbaar op luchtfoto's en hier en daar zijn de wallen nog vanaf de grond herkenbaar. Het bevat mogelijk nederzettingssporen. Gelegen op een veldpodzol met ondiep keileem (Hn23x).
De Veentjes/ Westervelde	8745/ 1093	van archeologische waarde	Circa 100 m ten zuidoosten van de oostgrens liggen twee grafheuvels uit de bronstijd. Gelegen op een veldpodzol met ondiep keileem (Hn23x).
Norgervaart/ Norgervaart	8893/1091	van archeologische waarde	Bevat sporen van een <i>celtic field</i> . Gelegen op een veldpodzol (Hn21).
Noordsche Veld/ Peest (ligt grotendeels in de gemeente Tynaarlo)	8901 en 8902	zeer hoge archeologische waarde	Bevat sporen van een oorspronkelijk 27 ha groot <i>celtic field</i> . Daarnaast sporen van twee versterkte ijzertijd nederzettingen, 108 grafheuvels, vier langbedden, sporen van meer dan 50 afgegraven grafheuvels en sporen van bewoning uit verschillende perioden uit de prehistorie. De ligging van de grafheuvels en het <i>celtic field</i> doet vermoeden dat hier een prehistorische voorloper van de latere Koningsweg heeft gelegen.
Nieuw-Roden/ Nieuw Roden	---/ 1089	---	Gelegen op een veldpodzol op ondiep keileem (Hn23x). Overbouwd door de uitbreiding van Nieuw-Roden.
De Horst/ De Horst	---/ 1103	---	Gelegen op een veldpodzol (Hn23)
Noordsche Veld/ Vries	---/ 40272	---	Naast een <i>celtic field</i> betreft deze waarneming een grafheuvel (bronstijd-ijzertijd) en een urnenveld (bronstijd). Gelegen op een veldpodzol (Hn23), grenzend aan een enkeerdgrond.
Nieuw-Roden	---/ 214073	---	Gelegen op keileem (KX), tegen de bebouwde kom van Nieuw-Roden.

4.3.2

VEENTERPEN

Een tweede groep bijzondere AMK-terreinen en waarnemingen vormen de veenterpen in de polder Matsloot-Roderwolde en in de Peizer- en Eeldermaden. De veenterpen in de Peizer- en Eeldermaden liggen in een beschermd rijksmonument. De veenterpen in de polder Matsloot liggen deels in AMK-terreinen en grotendeels binnen het verwachtingsgebied veenterpen. Binnen dit gebied liggen vijf clusters (1-5). Het oorspronkelijke verkavelingspatroon is nog grotendeels intact.

Ondanks het feit dat er veel inventariserend (boor)onderzoek naar de veenterpen is gedaan, zijn slechts enkele aan een uitgebreid archeologisch onderzoek onderworpen. Binnen het westelijke cluster zijn nog geen terpen opgegraven. In het kader van de aanleg van de waterberging Eelder- en Peizermade zijn enkele terpen in de middelste groep onderzocht. In 2011 zullen alle terpen in de westelijke groep (Roderwolde-Matsloot) worden onderzocht. Met het grootschalige proefsleuvenonderzoek in 2011 probeert men de vele vragen over de bewoning van het gebied in de Late Middeleeuwen te beantwoorden.

4.3.3

SCHANSEN

Binnen Noordenveld liggen twee schansen. Deze werden aangelegd ten tijde van de Tachtigjarige Oorlog en waren van groot strategisch belang. De bekendste, de gerestaureerde Zwartendijkerschans is opgeworpen in 1593 door graaf Willem Lodewijk. Het is op de AMK geregistreerd als terrein van archeologische waarde en is daarnaast een rijksmonument (nr. 30800) van zeer hoge cultuurhistorische waarde.

De andere, inmiddels vrijwel verdwenen schans Portugal (AMK-terrein van archeologische waarde), was rond 1585 opgeworpen door zijn Spaanse tegenspeler Verdugo. Schans Portugal heeft waarschijnlijk nooit echt actie gezien, al is het in 1585 korte tijd omsingeld geweest bij een poging van Willem Lodewijk om de Spaansgezinde stad Groningen in handen te krijgen. De Zwartendijkerschans, onderdeel van de Friese verdedigingslinie bevond zich - overigens net als vrijwel alle Drentse schansen - langs een door veen omsloten zandrug, die een van de weinige verbindingen door het moeras tussen Drenthe en Friesland vormde. Op 28 september 1593 kon het Spaanse leger het fort echter zonder moeite op veilige afstand passeren, omdat de omliggende moerassen door het droge weer redelijk begaanbaar waren.

4.4

BODEMKUNDIGE BRONNEN

Voor dit onderzoek zijn de bodemkaart (1:50.000¹⁵), de geomorfologische kaart (1:10.000) en het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN, 5x5 m) gebruikt. De bodemkaart geeft informatie over de bodemeigenschappen (tot ongeveer 120 cm -mv.). De geomorfologische kaart beschrijft de vorm van het aardoppervlak en geeft daarbij inzicht in ouderdom, genese en reliëf. Het AHN is een digitaal bestand met de hoogtematen van het maaiveld van geheel Nederland, waaruit in principe ongewenste informatie (huizen, auto's en vegetatie), is gefilterd. Het AHN-bestand is zodanig bewerkt dat de natuurlijke helling van het landschap is gecompenseerd.

Voor de bronnenkaart zijn met behulp van bovengenoemde bronnen plaggendecken, pingoruïnes/veentjes, zandopduikingen in beekdalen geïdentificeerd.

¹⁵ Een meer gedetailleerde bodemkaart (1:10.000) was voor dit onderzoek helaas niet beschikbaar.

- **Plaggendekken** (kamp-, laar-, looppodzolen en enkeerdgronden) zijn van de bodemkaart genomen. De begrenzing van de historische essen is gebaseerd op de kaart Historische Essen van de provincie Drenthe (een plaggendek is niet noodzakelijkerwijs hetzelfde als een es). Bijlage 2 bevat een beschrijving en toelichting op de geïnventariseerde historische essen.
- **Pingo-ruïnes en vennetjes** zijn geïdentificeerd aan de hand van de bodemkaart, gecombineerd met de geomorfologische kaart, AHN en oud kaartmateriaal. Het archeologisch belang van pingo-ruïnes en vennetjes komt tot uitdrukking in het gegeven dat deze locaties zeer aantrekkelijk waren voor Mesolithische jagers/verzamelaars en de kans op de aanwezigheid van depotvondsten en dergelijke.
- **Zandopduikingen** in het beekdal zijn meestal te klein om op reguliere bodemkaarten opgenomen te zijn. In veel gevallen ligt de top nog onder de bouwvoor of een veenpakket. Door differentiële klink van het veen (hoe dikker de veenlaag onder de bouwvoor, des te groter de relatieve bodemdaling als gevolg van oxidatie) kunnen deze kopjes worden opgespoord door middel van een AHN-analyse. De AHN is hiertoe gecorrigeerd voor het verhang van het beekdal.

Afbeelding 10

Dekzandkopje in beekdal. Duidelijk is differentiële klink te zien, waardoor het maaiveld boven het kopje wat hoger ligt. Foto genomen in het kader van het verruimen van een watergang nabij Langelo.

Als zandopduikingen kunnen ook locaties beschouwd worden waar op een gedetailleerde bodemkaart (1:10.000) zandgronden (al dan niet met podzolvorming) grenzen aan diepe of ondiepe veengronden. Voor deze studie is een gedetailleerd bodemkaart niet beschikbaar, maar bij een eerdere studie is deze voor het Peizerdiepstelsel wel beschikbaar gesteld. De resultaten zijn hier opgenomen op de bronnenkaart.

4.5

HISTORISCHE GEGEVENS

Historisch kaartmateriaal kan inzicht bieden in het vroegere landgebruik. Voor dit onderzoek zijn diverse historische kaarten en het historisch gegevensbestand KICH gebruikt om de locaties van historische gebouwen en brinken te identificeren. Waar nodig is deze inventarisatie uitgebreid met archeologische en historische publicaties.

Hiermee zijn zowel lijnelementen (markegrenzen, waterlopen, dijken, ontginningsassen, oude wegen en, in combinatie met bodemkundige bronnen, voordren) als puntelementen (gebouwen en brinken) geïdentificeerd.

4.5.1

LIJNELEMENTEN

Markegrenzen: de toegenomen bevolkingsdichtheid legde een grotere aanspraak op het landschap. Men voelde de noodzaak het gebruik van de beschikbare landschappelijke bronnen te formaliseren. Hiertoe werden marken opgericht. In oorsprong was een marke het territorium van een dorp of buurschap. De marke gaf bepaalde rechten en plichten aan de dorpingen of buren in het gebruik van de gemeenschappelijke gronden. De marken vormden de voorlopers van de huidige gemeenten; de begrenzing werd meestal als een lijn tussen twee in het landschap herkenbare punten (bijvoorbeeld grafheuvels!) vastgelegd, of langs bijvoorbeeld een weg of een beek. Op sommige punten werd een markeersteen aangebracht. Vaak zijn de markegrenzen nog in het huidige landschap te herkennen.

Waterlopen – dit betreft de beeklopen in de gemeente, zoals deze vóór de kanalisaties in het begin van de vorige eeuw op de Bonnebladen (1900) waren aangegeven. Door middel van georeferentie zijn de waterlopen op de huidige topografische ondergrond geprojecteerd. Uit eerder veldonderzoek bij Het Kleine Diepje nabij Lieveren is overigens gebleken dat historische kaarten in dit opzicht niet erg betrouwbaar zijn.

Wegen - vanaf de ontginning in de Middeleeuwen zijn de nederzettingen door een netwerk van zandwegen met elkaar verbonden. Vaak hadden deze wegen een oorsprong die tot de prehistorie kon terugvoeren. Deze wegen volgen doorgaans de smalle zandruggen in het landschap. Ze werden in oost-west richting doorkruist door een netwerk van zandwegen die aanvankelijk via voordes, maar reeds rond 1800 via bruggen naar dorpen als Een, Steenbergen, Veenhuizen leidden.

Ontginningsassen - volgden vaak de al bestaande wegen. Ook ontginningsassen zijn nog duidelijk in het huidige landschap te herkennen.

Dijken – werden in Noordenveld gebouwd om vooral het noordelijke gebied tegen wateroverlast te beschermen. Reeds in 1313 regelden Peize, Roderwolde, Foxwolde en Leutingewolde met het klooster Aduard de afwatering van het binnenwater uit hun gebied naar het noorden (Klein, 1948: p. 114). De ouderdom van de dijken is moeilijk in te schatten maar gaat zeker terug tot ver voor 1800.

Voorden – doorwaadbare oversteekplaatsen – zijn vanaf het Neolithicum aangelegd op plaatsen waar een beek of rivier doorwaadbaar was en waar ook het eigenlijke beekdal passeerbaar was. Voorden liggen dan ook vaak op locaties waar het beekdal het smalst is en dan vooral waar zandtongen tot ver in het beekdal reiken. De oevers waren relatief flauw. Bochten in de beek werden vermeden, (Roymans, 2008: p. 61). In de benedenloop en, in iets mindere mate in de middenloop zijn de mogelijkheden tot oversteken ongunstiger. Naast de sporen van de voorde en het belang ten aanzien van de landschappelijke context, blijkt uit archeologisch onderzoek vaak dat in de directe omgeving van de voorde een hoge dichtheid aan archeologische vondsten aanwezig is. Het kan daarbij gaan om afval dat in het water is gegooid, maar ook om voorwerpen die bewust zijn gedeponeerd ('offers'). Bij De Tip (waar het Oostervoortsche Diep en het Groote Diep samenkomen) zijn bijvoorbeeld beenderen aangetroffen onder een laag keitjes. In 1964 was hier aan beide oevers in het talud een 'keienbestrating' te zien. Twee kilometer noordelijker ligt een soortgelijke voorde; hier is een stuk edelhertgewei aangetroffen (Lanjouw *et al.*, 1995). In het

Oostervoortsche Diep, een beek die overigens genoemd is naar een voorde op de weg van Norg naar Donderen¹⁶ zijn bij baggerwerkzaamheden scherven aardewerk uit de ijzertijd aangetroffen. Recent is hier nog een bronzen speerpunt gevonden (Sanden van der, 2009). Bij de vondstlocatie reikt een zandrug vanuit het zuidwesten tot aan de westelijke oever. Het perceel aan de overzijde van de beek draagt het toponiem 'Smalvoort', zodat we met redelijke zekerheid kunnen aannemen dat ook hier een voorde gelegen heeft.

Veenhuizen – de locaties van de erven van de eerste ontginningen zijn ontleend aan een oude kaart van Veenhuizen uit 1639 (het betreft een kopie uit 1794). Het betreft tenminste drie erven met de belangrijkste boerderijen, een kapel met pastorie (tevens AMK-terrein 14005), enkele kleinere erven en een aantal wegen.

4.5.2

PUNTELEMENTEN

Met behulp van historische kaarten zijn (inmiddels) verdwenen woningen opgespoord. Panden van historisch belang zijn verkregen uit KICH. Een categorie van deels nog bestaande, maar vaak ook verdwenen historische huizen is gegeven in tabel 2.

Tabel 2

Lijst met de belangrijkste historische gebouwen in Noordenveld. Bron: Bos et al., 1989

Benaming	Omschrijving
Huis te Westervelde of Tonckensborg, Westervelde (Norg)	De oorsprong van dit kleine herenhuis is niet precies bekend, maar waarschijnlijk heeft op deze plaats in de late middeleeuwen al een behuizing gestaan. Het huis werd bewoond door het adellijke geslacht Knasse.
Ter Hansouwe (Peize)	Waarschijnlijk gebouwd omstreeks 1418. De eerste keer dat het geslacht Ter Hansouwe wordt genoemd is in 1376, maar samenhang met het huis is tot 1418 niet duidelijk. De vroegste aanwijzing voor de plaats van het huis dateert uit 1487. Oorspronkelijk was het een stenen huis op een fundament van 9 x 11 m, omgeven door een gracht om het erf ¹⁷ . Tegenwoordig staat een boerderij op deze locatie.
Huis te Peize (Peize)	Huis te Peize was een havezathe, gebouwd tussen 1511 en 1529. In het begin van de 19 ^e eeuw werd het afgebroken. In 1959 is door het Biologisch Archeologisch Instituut (BAI) een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd. RAAP Archeologisch Adviesbureau heeft in 1999 een aantal weerstandsmetingen en boringen op het havezathe terrein uitgevoerd (Kempen van, 2000). In 2000 heeft ARC bv een booronderzoek en een proefsleuvenonderzoek verricht (Wit de, 2000).
Kymmellhuis (Peize)	Gebouwd omstreeks 1721. Gesloopt omstreeks 1925. Tegenwoordig resteert alleen nog het achterhuis.
Willingehuis/Jachtlust (Peize)	Gebouwd omstreeks 1763. Rond 1880 heeft de toenmalige eigenaar het huis laten vergroten en vernieuwen. Het huis bestaat nog steeds.
Woldrust, Peizerwold, Peize	Omstreeks 1785 werd de toenmalige boerderij uitgebreid en aangepast zodat het de allure van een herenhuis kreeg. Omstreeks 1868 werd het deels gesloopt en herbouwd. Het oude Woldrust moet ongeveer gestaan hebben op de plaats van de huidige behuizing.
Blauwe huis, Roden	Vermoedelijke bouwdatum einde 17 ^e /begin 18 ^e eeuw. In 1752 werd het huis in een krant te huur aangeboden: " <i>deftige behuizinge, schuure en hof, staande tot Roon aan de straate, door de overledene zelfs (Reider Baving) en nu laatst door de heer van Lier bewoond, zijnde het hujs voorzien met twee royale voorkamers en een bovenkamer, uitzinende op de straate, een behangen kamer, uijziende na het hof, een boden keuken, met een glazen kaste, als ook zilplaatsen in de kerk etc.</i> ". In 1883 werd het huis gesloopt.

¹⁶ Tegenwoordig ligt de Oostervoortse Brug op deze locatie

¹⁷ Bron: www.huisterhansouwe.nl

Hoogema (Roderwolde, Roden)	In 1730 is sprake van een huis van enig aanzien aan de Matsloot. In bronnen is bovendien sprake van een bij dit huis behorend schathuys. De bouwdatum ligt echter vermoedelijk voor 1700. Op de kadasterkaart van 1832 staat op de Hoogema-plaats nog maar één gebouw; zodat we kunnen aannemen dat of het schathuis of het herenhuis destijds al afgebroken was. Het resterende gebouw is in 1882 afgebrand. Tegenwoordig staat op de voormalige buitenplaats een paviljoen.
Mensinga (Roderwolde, Roden)	De bouwdatum is onbekend, maar ligt voor 1662, toen het huis werd verkocht. In 1888 liet de nieuwe eigenaar, de diakonie van de hervormde kerk in Roden, het pand afbreken. Op ongeveer dezelfde locatie verrees een armenhuis, dat inmiddels ook al niet meer bestaat.
Mensinga, (Roden)	De havezathe wordt voor 1380 niet met name genoemd. Mensinga werd echter in 1394 een borchleen genoemd, dat houdt in dat het een te verdedigen sterkte is (in de zin van een steenhuis met omgrachting). In 1395 werd het gezag van bisschop Frederik van Blankenheim hersteld. Bij verdrag werd bepaald dat alleen Coevorden nog een versterkte plaats mocht zijn, waardoor het borchleen Mensinga waarschijnlijk haar betekenis als versterkt huis had verloren. In 1408 werd het beleend. Aan het einde van de 15 ^e eeuw braken in het noorden oorlogen uit die het gebied tot 1536 zouden feisteren. Het huis werd in 1499 door stad Groningen geplunderd en vernield. Het is niet precies bekend wanneer het huis hersteld werd, maar in 1530 werd het huis door een nieuwe leenheer, de hertog van Gelre, beleend. In de loop der tijd is het huis nog diverse keren verbouwd, uitgebreid en gerestaureerd.
Spijker (Roden)	De eerste keer dat Spijker in Roden wordt genoemd is in 1549. Rond 1741 is het pand waarschijnlijk geheel her- of verbouwd. Tegenwoordig is het een boerderij.
Terheijl (Nietap, Roden)	De Helle, zoals het huis oorspronkelijk werd genoemd, was aanvankelijk het bezit van het klooster Aduard. In de omgeving komen meerdere toponiemen voor die samenhangen met het klooster, onder andere Het Vagevuur (een veentje) en Rome (een gebouw). Omstreeks 1490 wordt het genoemd als bezit van het klooster. Bij de Helle was omstreeks 1570 ook een tichelarij; de potaarde hiervoor werd in de omgeving gegraven. Tussen 1737 en 1783 stond het huis waarschijnlijk leeg. Het huis was daardoor vermoedelijk sterk in verval geraakt door de lange leegstand, maar rond 1790 werd het complex in oude luister hersteld. Halverwege de 19e eeuw was het waarschijnlijk opnieuw ernstig in verval geraakt; in 1904 herinnerden slechts een brede gracht en statige beukenlanen aan het verleden.
Thedema (Nietap, Roden)	De vermoedelijke bouwdatum van deze borg ligt rond 1450. Na een periode van verwaarlozing werd het huis gesloopt rond 1740. Delen van het grachtencomplex zijn momenteel als kavelsloten in gebruik. In 2009 is een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd waarbij onder andere funderingsresten zijn aangetroffen.
Vredeveen (Nietap, Roden)	Vermoedelijk is dit herenhuis, dat er tot 1965 heeft gestaan, gebouwd tussen 1742 en 1745. Daarvoor stond waarschijnlijk een ander huis.
Waalborg (Roderwolde, Roden)	De eerste vermelding van dit huis, dat pas later de Waalborg genoemd zou worden, dateert uit 1646. Van 'Waalborg' is voor het eerst sprake in 1768. Het huis bestaat nog steeds. Om het erf ligt nog de oorspronkelijke gracht.
Woldzigt (Roderwolde)	De benaming is mogelijk pas in 1931 ontstaan. Daarvoor zijn geen bronnen bekend. In een reisverslag van dat jaar wordt het volgende vermeld: "bij de boerderij van de familie Datema is nog een burchtterrein te herkennen, dat van het sterke Woldzigt welke burcht temidden van breede grachten was opgebouwd". De gebruikte terminologie is ietwat overdreven, maar aangenomen wordt dat het toch een huis was dat zich kon meten met Mensinga en Waalborg. In documenten uit 1681 is mogelijk sprake van dit (niet bij name genoemde) pand. Op de kadastrale minuutplannen uit 1832 zijn op de locatie van het huis slechts grachten te herkennen. Het huis was ergens tussen 1818 en 1832 gesloopt.

HOOFDSTUK

5 Landschappelijke/ geomorfologische eenheden op de verwachtingskaart

5.1

INLEIDING

Het archeologisch verwachtingsmodel is gebaseerd op de gedachte dat mensen niet op willekeurige plaatsen woonden maar een weloverwogen keuze maakten, waarbij het landschap een centrale rol speelde. Daarom kan de archeologische verwachtingskaart met behulp van de nieuwe geomorfologische kaart van Drenthe worden gemaakt. Voor de verwachtingskaart van de gemeente Noordenveld is een onderscheid gemaakt in verschillende landschapstypen, die ieder hun eigen specifieke kenmerken en archeologische verwachting hebben.

5.2

GLACIALE LANDSCHAPPEN

Grondmoreneruggen, veelal bedekt met dun dekzand (< 2m); code Grd

Grondmoreneruggen zijn in het algemeen de meest reliëfrijke en relatief hoogste delen van het landschap en vertonen een markante overgang naar de lagere terreindelen, ze zijn qua oppervlakte meestal groter dan dekzandruggen. Door de aanwezigheid van een dun dek met dekzand en veel reliëf is de ontwatering veelal goed. Dit maakt ze erg geschikt voor bewoning en akkerbouw. Meestal bestaat de bodem uit een veldpodzol, vaak ook met een plaggendek. Grondmoreneruggen komen in Noordenveld op vier locaties voor: ten oosten van Langelo en ten oosten van Peize. Ten oosten van het Oostervoortse Diep komen diverse waarnemingen en AMK-terreinen voor; de delen ten oosten van Peize zijn deels voorzien van een plaggendek en, daarmee samenhangend, escomplexen (Peizeresch en de Horster Esch). Het plaggendek en de aanwezigheid van sterk lemige veldpodzolbodems met ondiep keileem geeft aanleiding hier waarden vanaf de ijzertijd tot en met de middeleeuwen te verwachten.

De grondmoreneruggen hebben een hoge verwachting voor de periode IJzertijd - Middeleeuwen.

Grondmorenerug of -plateau, relatief hooggelegen, veelal bedekt met dun dekzand (< 2 m); code Gpd

Deze eenheid ligt relatief gezien iets lager dan de grote grondmoreneruggen. Het keileem ligt meestal wat ondieper onder het oppervlak dan bij de grondmoreneruggen, maar ook hier zijn sterk lemige veldpodzolen het dominante bodemtype. Eén en ander maakt dat de afwatering vaak minder goed is, hetgeen deze eenheid iets minder geschikt maakt voor bewoning en akkerbouw. De Rodereschen, die pas in de 19e eeuw zijn aangelegd, zijn hierin veelzeggend. Daarentegen behoort De Noordsch (bij Lieveren) tot de oudste essen.

Ook de Steenberger esch, waaronder vermoedelijk een fossiele akkerlaag is gelegen en een aantal celtic fields vormen belangrijke aanwijzingen dat deze eenheden wel degelijk geschikt waren voor landbouw en bewoning in het verre verleden. Locaties waar keileem dagzoomt vormden bovendien mogelijk een aantrekkelijke bron van vuursteen.

Vooraf voor de periode IJzertijd – Middeleeuwen en in mindere mate de steentijden is daarom sprake van een hoge verwachting.

Grondmorenevlakte en -welving, veelal bedekt met dun dekzand (< 2 m); codes Gv en Gw

Dit zijn oorspronkelijk zwak golvende terreinen zonder duidelijk waarneembare ruggen of laagten. Door invloed van veengroei is de oorspronkelijke morfologie meestal nog verder vervlakt tot terreinen zonder reliëf of met een zeer zwak ontwikkeld reliëf. Omdat hellingen hier grotendeels ontbreken en vanwege de ondiepe ligging van het keileem, zijn deze gronden in het algemeen slecht ontwaterd, waardoor veengroei is ontstaan.

In vergelijking met de bovenstaande eenheden zijn deze eenheden het minst geschikt voor akkerbouw en bewoning, vooral veroorzaakt door de slechte natuurlijke drainage. Podzolen met keileem dicht onder het maaiveld komen voor, maar kenmerkende bodemtypen in deze delen zijn moerige eerdgronden, moerige podzolgronden en bekeerdegronden. Het eerddek of de moerige bovengrond is feitelijk een restant van geoxideerd veen. Met name moerige podzolgronden zijn de afgelopen eeuw tot in de B-horizont geroerd om de grondwaterhuishouding te verbeteren (Steur *et al.*, 1972). Bij Veenhuizen en Foxwolde komen plaggendekken voor, maar deze zijn waarschijnlijk pas aangelegd op het moment dat het hier oorspronkelijk aanwezige veen vrijwel verdwenen was. In tegenstelling tot gebieden die reeds ver voor de aanleg van plaggendekken in gebruik waren, verhoogt de aanwezigheid van een plaggendek hier de archeologische waarde niet.

De archeologische verwachting voor delen met en zonder plaggendek is laag.

Smeltwaterrestrug, grondmorenerug of -plateau, veelal bedekt met dun dekzand (< 2 m); code Swr

Smeltwaterrestruggen komen voor in en rond Langelo en ten oosten van Norg. Dit is evenals de grondmoreneruggen een eenheid die tot de hoogste delen van het landschap behoort. Door de aanwezigheid van een dunne dekzandlaag en veel reliëf is de ontwatering veelal goed. Meestal bestaat de bodem uit een veldpodzol, vaak ook met een plaggendek. Bij Langelo is een belangrijke es met plaggendek aangebracht, waarvan delen teruggaan tot de Romeinse tijd – volle middeleeuwen.

Vanwege de uitstekende mogelijkheden voor bewoning en akkerbouw hebben de smeltwaterrestruggen een hoge verwachting voor alle perioden.

Smeltwaterglooiing, veelal bedekt met dun dekzand (< 2 m); code Swg

Deze eenheid komt voor ten zuiden van Roden. Qua morfologie is deze eenheid vergelijkbaar met de grondmoreneplateaus. Kenmerkend bodemtypen zijn veldpodzolen. Door de iets lagere ligging heeft het gebied wat meer te kampen met wateroverlast; dit maakt deze eenheid iets minder geschikt voor bewoning en akkerbouw, al kan ten tijde van het klimaatoptimum in de ijzertijd en Romeinse tijd het gebied wel aantrekkelijk zijn geweest.

De eenheid heeft een middelhoge verwachting, met name voor waarden uit de IJzertijd en Romeinse tijd.

Smeltwaterdal of droog dal; code Ddd

De oorsprong van deze eenheden ligt in het afsmelten van sneeuw en de bovengrond gedurende glaciële perioden. Ze komen vooral veel voor op de overgang van de hogere naar de lagere delen en bevinden zich nabij gebieden met een middelhoge tot hoge verwachting, die vaak een plaggendek hebben.

Mede vanwege deze positie krijgt de eenheid een middelhoge verwachting voor alle perioden.

5.3**DEKZANDLANDSCHAPPEN***Dekzandruggen; code Dre*

Dekzandruggen komen her en der voor; het zijn eolische (=wind) afzettingen, die gedurende het laatste glaciaal (Weichselien) zijn ontstaan. Dekzandruggen zijn in het algemeen de meest reliëfrijke, best ontwaterde delen van het dekzandlandschap en vertonen vaak een markante overgang met de lagere terreindelen. Dit maakt ze zeer geschikt voor bewoning en akkerbouw. Meestal bestaat de bodem uit een veldpodzol, vaak ook met een plaggendek. Op deze eenheid zijn vaak escomplexen aangebracht, bijvoorbeeld bij Zuidvelde (Zuidvelder esch), Een (Oosterkamp, Es ten westen van Zuideind), bij Leutingewolde (Leutingewolder esch) en bij Roderwolde (Foxwolder esch, Roderwolder esch). De essen bij Een behoren tot de oudste essen. De noordelijker gelegen essen van Foxwolde en Roderwolde zijn pas aangebracht nadat het hier oorspronkelijk aanwezige veen tot op de onderliggende zandbodem geoxideerd was. Dat de dekzandruggen echter al eerder in gebruik waren als akkerland bewijst de aanwezigheid van een celtic field bij Norgervaart.

De dekzandruggen hebben een hoge verwachting voor alle perioden.

Dekzandwielving; code Dvw

Dekzandwielvingen met deels afgegraven veen zijn relatief lage en vochtige zandopduikingen, welke in het verleden grotendeels met veen bedekt zijn geweest. Qua hoogteligging, reliëf en vochtigheid liggen ze tussen dekzandruggen en dekzandvlakten in. De hier aanwezige moerige podzolen zijn in de afgelopen eeuw vaak tot in de B-horizont gescheurd om de afwatering te verbeteren. Eventueel aanwezige archeologische waarden zijn daarbij waarschijnlijk deels aangetast.

Ten zuiden van Norg bevindt zich een escomplex (Norgeresch) op een dekzandwielving. Bij Veenhuizen is relatief recent nog een plaggendek op een dekzandwielving opgebracht. In beide gevallen is het plaggendek pas aangebracht op het moment dat het oorspronkelijke veen vrijwel verdwenen was. Hoewel deze dekzandwielvingen minder vaak bevoorkeurd werden voor bewoning kunnen, op plaatsen waar nog moerige grond, veen en/of plaggendek aanwezig is, archeologische waarden uit de periode voor de veenvorming (steentijden) worden verwacht. Daarnaast kunnen waarden uit de late middeleeuwen en nieuwe tijd voorkomen.

De dekzandwielvingen hebben een middelhoge verwachting voor de steentijden, Late Middeleeuwen en Nieuwe Tijd.

Dekzandlaagte en dekzandvlakte; code Dl en Dv

Deze eenheden waren oorspronkelijk zwak golvende terreinen zonder duidelijk waarneembare ruggen of laagten. In Noordenveld zijn het vooral veldpodzolibodems die op deze eenheden voorkomen. Door invloed van overstromingsmateriaal is de oorspronkelijke

morfologie nog verder vervlakt. Dekzandvlakten vormden meestal de natuurlijke overgang tussen dekzandruggen en dalvormige laagten en beekdalen. Deze eenheden kennen een slechte afwatering en waren daarom niet geschikt voor akkerbouw en bewoning.
Dekzandlaagten en – vlakten hebben daarom een lage archeologische verwachting.

5.4

STUIFZANDLANDSCHAPPEN

Land- of stuifduin en land- of stuifduinvlakte: code Sd en Sdv

In de gemeente Noordenveld komen enkele voormalige stuifzandgebieden voor; tegenwoordig zijn ze begroeid met bos, bijvoorbeeld ten noorden van Norg. Het ontstaan van de stuifzandgebieden is mogelijk te relateren aan vervening van grondmorenewelvingen en vlakten. Nadat het veen afgegraven was, vond verstuiving van het zandoppervlak plaats. Hierbij zijn delen van het oorspronkelijke bodemprofiel verdwenen (uitgestoven), terwijl het oorspronkelijke bodemprofiel elders bedekt is door een dikke laag opgestoven zand. De opgestoven zandlaag fungeert als een beschermende laag voor eventueel aanwezige archeologische waarden.

Opgestoven delen (duinen, code Sd) hebben daarom een hoge verwachting, met name van waarden uit de periode vóór de veengroei (Laat-paleolithicum – Neolithicum).

Uitgestoven delen (vlakten, code Sdv) hebben een lage verwachting; eventuele archeologische resten zijn hier vermoedelijk met het zand geërodeerd.

5.5

BEEKDALLANDSCHAPPEN

Beekdal met veen en dalvormige laagte met veen; code Bbv; beekdaloverstromingsvlakte met veen; code Bdo.

Deze eenheden zijn vooral gevormd door de beken in het gebied. Beekdalbodems en dalvormige laagten zijn in het algemeen zeer vlak. Door de lage ligging zijn beekdalbodems en dalvormige laagten gedurende het Laat-Pleistoceen en Holoceen meestal zeer nat geweest, wat ondermeer blijkt uit veengroei. Vanwege de vochtigheid van deze gronden waren de beekdalen vanaf de Late Middeleeuwen overwegend in gebruik als gras- en hooiland. Intensieve bodembewerking heeft vermoedelijk dan ook niet plaatsgevonden, waardoor eventueel aanwezige archeologische waarden nog goed intact kunnen zijn. Het water maakte deze vlakten en laagten ongeschikt voor menselijke bewoning. Het beekdal bood echter wel een zeer gevarieerd voedselaanbod. Zowel in de venige als zandige delen van het beekdal kunnen daarom off-site sporen worden verwacht in de vorm van viswieren, nederzettingsafval, maar ook voorden. Meestal is sprake van kleine vondstconcentraties in een relatief groot gebied.

Door latere bedekking met veen en de geringe bodembewerking kennen deze eenheden een goede conservering en krijgen daarom een hoge verwachting.

Adviesgebieden Jagers/Verzamelaars

Dit betreft zandopduikingen in beekdalen, locaties waar zandgronden grenzen aan veengronden en locaties waar ondiepe veengronden grenzen aan diepe veengronden. Al deze bodemtypen of combinaties van bodemtypen vormen goede vestigingsmogelijkheden voor jagers/verzamelaars uit de periode Laat-Paleolithicum – Vroeg-Neolithicum.

De verzameleenheid 'Adviesgebieden Mesolithicum' heeft daarom een hoge verwachting.

Beekdal zonder veen, dalvormige laagte zonder veen; code Bb

Deze eenheden zijn vergelijkbaar met de vorige, alleen ontbreekt hier de conserverende werking van veen.

Daarom krijgen deze eenheden een middelhoge verwachting.

Beekdalglooiing; code Bg

Beekdalglooiingen zijn reliëfrijke overgangen tussen het beekdal en de hogere plateaus. Dit maakt deze locaties zeer aantrekkelijke locaties voor jagers/verzamelaars. Daarnaast kunnen off-site waarden (afvaldumps, voordes en dergelijke) uit latere perioden aanwezig zijn.

Deze eenheid heeft daarom een hoge archeologische verwachting voor waarden uit de periode Laat-Paleolithicum – Nieuwe Tijd.

5.6

VEENLANDSCHAPPEN

Hoogveenrest/hoogveenvlakte; code Vvh

Deze eenheid bestaat uit resten hoogveen, dat overigens grotendeels is afgegraven. Het veen kan een goede conserverende werking hebben op het onderliggende dekzand.

Daarom krijgt de eenheid een middelhoge verwachting. Het gaat daarbij vooral om waarden uit archeologische perioden vóór de veengroei (steentijden).

Laagveenrest/laagveenvlakte; code Vvl

Dit is het gebied waar het Pleistocene oppervlak wegduikt onder het Holocene pakket. Het Holocene pakket fungeert dus als een afdekkende laag die het Pleistocene oppervlak beschermt.

De archeologische verwachting is middelhoog voor de steentijden.

Laagveenrest/laagveenvlakte; code Vvln

Dit is het gebied waar het Pleistocene oppervlak wegduikt onder het Holocene pakket. Het Holocene pakket fungeert dus als een afdekkende laag die het Pleistocene oppervlak beschermt. Het is bovendien het gebied waar vele middeleeuwse veenterpjes voorkomen.

De archeologische verwachting is middelhoog voor de steentijden en veenterpen.

5.7

OVERIGE LANDSCHAPPEN

Vlakte van getijdeafzettingen; code M1

De getijdeafzettingen (mariene kleien) zijn vermoedelijk in de 11^e en 12^e eeuw vanuit de Lauwerszee afgezet. De mariene landschappen liggen dichtbij een zeer rijk archeologisch gebied met diverse veenterpen (dit gebied is afzonderlijk op de kaart aangegeven). De getijdeafzettingen zijn echter veel minder geschikt voor akkerbouw en bewoning en krijgen een lage archeologische verwachting.

Vlakten van getijdeafzettingen hebben een lage archeologische verwachting

Getijdegeulen; code M2

Verdrinking van het noordelijk deel van het onderzoeksgebied gebeurde vanuit enkele getijdegeulen die in verbinding stonden met de Lauwerszee. De geulen zijn opgevuld met klei. Nadat het omringende veenlandschap is ingeklonken, bleven de getijdegeulen als iets hogere delen in het landschap over, hetgeen ze in de Late Middeleeuwen en daarna beter

geschikt maakte voor de bewoning en beakkering dan de omringende zeeklei- en veengebieden.

De getijdegeulen krijgen daarom een middelhoge verwachting voor de periode middeleeuwen en later.

Ronde tot ovale laagte droog of met water; code Ld en Lw

Deze eenheid wordt ook wel simpelweg “veentjes” genoemd. Ze staan op kaarten vaak aangeduid als laagten met of zonder randwal en op de bodemkaart als “dobbe”. Het betreffen kleine depressies met een diverse ontstaanswijze: het kan gaan om pingoruïnes, zandafravingen of depressies ontstaan door uitblazing van het dekzand. Pingoruïnes zijn ontstaan aan het einde van de laatste ijstijd: de centrale depressie vormde lange tijd een zoetwaterbron voor zowel mensen als dieren, terwijl de hoger gelegen pingowal een geschikte locatie voor kampementjes van jagers/verzamelaars vormde. Uitblazingsbekkens zijn of aan het einde van het Weichselien ontstaan tijdens afzetting van het dekzand, of als gevolg van verstuiving in het latere Holoceen. Oudere depressies waren, zodra deze watervoerend of moerassig waren, eveneens geschikte locaties voor (tijdelijke) kampementjes. Jongere uitblazingsbekkens zijn door uitblazing geërodeerde bodems waarvan eventuele archeologische lagen zijn verdwenen. Op basis van de beschikbare bronnen kan geen of onvoldoende onderscheid worden gemaakt tussen de verschillende vormen. Daarom dienen deze op gelijke wijze gewaardeerd te worden

Deze eenheid heeft een hoge verwachting voor waarden uit de periode Laat-Paleolithicum – Vroeg-Neolithicum. Daarnaast kunnen depotvondsten uit de periode Neolithicum – Romeinse tijd worden verwacht.

Leekstermeer (Lem)

Waarschijnlijk is het Leekstermeer – ongeveer 1 tot 1,5 m diep – op natuurlijke wijze ontstaan. Waarschijnlijk is de huidige vorm net als het oostelijker gelegen Zuidlaardermeer voor een belangrijk deel tot stand gekomen in de middeleeuwen, maar de oorsprong kan nog veel verder terug gaan. Op dit moment is er weinig over bekend. De archeologische potentie van het meer is eveneens onbekend. Omdat eventueel aanwezige vindplaatsen door het water zijn afgesloten van zuurstof bevinden eventueel aanwezige archeologische waarden zich vermoedelijk nog in goede conditie.

Het Leekstermeer krijgt daarom een middelhoge archeologische verwachting.

5.8

BIJZONDERE FENOMENEN

Historische essen, dunne en dikke plaggendekken (enkeerdgronden) zijn heel vaak aangelegd op locaties die al in de pre- en protohistorie in gebruik waren als akkerland of vestigingslocatie.

Historische essen, plaggendekken (enkeerdgronden) hebben daarom een hoge verwachting.

Echter, de plaggendekken bij Veenhuizen en nabij Foxwolde zijn aangelegd op gronden die resteerden nadat het veen verdwenen was. Plaggendekken op deze eenheden (Gw en Gv) hebben daarom geen bijzondere meerwaarde en nemen de verwachting van de onderliggende eenheden over.

HOOFDSTUK

6 Toelichting op de archeologische verwachting

6.1**INLEIDING**

In dit hoofdstuk worden relevante bodemkundige eenheden beschreven, voor zover van belang voor de archeologische verwachting. Allereerst wordt ingegaan op het onderscheid tussen een intact en een verstoord bodemprofiel per landschappelijke eenheid. In onderstaande paragrafen wordt een aantal archeologische perioden gekoppeld aan specifieke bodemtypen met de bedoeling een nauwkeuriger verwachtingsmodel op te stellen.

Dit hoofdstuk is vooral bedoeld als een nadere theoretische uitwerking van de archeologische verwachtingskaart. Voor een algemeen begrip van de archeologie van Noordenveld en de verwachtingskaart kan dit hoofdstuk buiten beschouwing worden gelaten.

6.2**INTACT/VERSTOORD BODEMPROFIEL PER LANDSCHAPPELIJKE EENHEID**

Op de beleidsadvieskaart wordt onderscheid gemaakt tussen gebieden met een intact dan wel een (vermoedelijk) verstoord bodemprofiel. Een intact bodemprofiel betekent dat eventuele archeologische waarden in die bodem zich in een juiste archeologische context, dat wil zeggen op een horizontaal en verticaal 'juiste' locatie ten opzichte van elkaar bevinden. Een verstoord bodemprofiel impliceert dat de archeologische context verstoord is. Hieronder worden 'ideale' bodemprofielen van de verschillende landschapstypen geschetst. In de praktijk is meestal sprake van een deels intact bodemprofiel, doordat bijvoorbeeld de bovenste laag is opgenomen in de bouwvoor.

6.2.1**GLACIAAL, DEKZAND- EN STUIFZANDLANDSCHAP**

Op locaties waar de landschappelijke elementen met dekzand zijn bedekt, is meestal sprake van een podzolgrond. Podzolbodems ontstaan in goed ontwaterde, relatief hooggelegen delen van het landschap. Van boven naar beneden is sprake van een accumulatiehorizont (A-horizont), een uitspoelingshorizont (E-horizont), een inspoelingshorizont (B-horizont) en het onverstoord moedermateriaal (C-horizont). De top van het dekzand vormt de oorspronkelijke prehistorische bewoningslaag. Meestal is de A-horizont in de bouwvoor opgenomen. In de provincie Drenthe wordt het bodemprofiel als intact beschouwd indien de E-horizont of een deel daarvan nog aanwezig is, al wordt in de praktijk de aanwezigheid van de B-horizont ook nog beschouwd als een intact bodemprofiel. In een stuifzandlandschap kan de podzolbodem plaatselijk zijn afgedekt of juist uitgestorven.

6.2.2 BEEKDALLANDSCHAP

In het beekdal hebben zich, door de overwegend natte omstandigheden, meestal geen podzolbodems kunnen ontwikkelen. Omdat het veen meestal al vanaf het Mesolithicum ontstond, zijn deze gebieden niet aantrekkelijk geweest voor bewoning. Een uitzondering vormen de wat hoger gelegen dekzandkopjes in het beekdal. Door het ontbreken van een podzolbodem moet de mate van intactheid hier worden vastgesteld door te kijken naar bijvoorbeeld humusaanrijking.

6.2.3 VEENLANDSCHAP

De mate van intactheid van een veenbodem is moeilijk vast te stellen. Vaak is het veen deels verdwenen door bijvoorbeeld turfwinning, ontwatering en oxidatie. Tegenwoordig resteert in deze bodems vaak nog een moerige laag. Soms bevindt zich onder de veenlaag of moerige laag een podzolbodem. In de afgelopen eeuw zijn deze bodemtypen vaak bedekt met een zandlaag om betreding mogelijk te maken. Daarbij is de zeer ondoordringbare B-horizont meestal gescheurd, zodat het water hier niet op stagneert. Dit type bodem is daarom meestal ook niet meer intact, al verschilt de mate van verstoring.

6.2.4 MARIENE LANDSCHAP

De mariene kleien zijn rond de 11^e en 12^e eeuw afgezet op de lagere delen van het landschap. De mariene klei dekt vaak veengronden af. De overgang tussen de veen- en kleilagen bestaat vaak uit een ietwat verrommelde laag. De mate van intactheid van de kleilaag kan afgeleid worden uit eventuele zandbandjes in de klei en de mate waarin de klei gevlekt is. Het ontbreken van zandbandjes en de aanwezigheid van vlekken duidt erop dat de bodem geroerd is.

6.2.5 PLAGGENDEKKEN

Plaggendecken zijn meestal op podzolbodems aangebracht. Doordat die podzolbodems vaak al in gebruik waren als akker voordat plaggenbodems werden aangebracht kan er niet vanuit worden gegaan dat zich inderdaad nog een intacte podzolbodem onder het dek bevindt. De top van het dekzand is bovendien meestal opgenomen in de onderzijde van het esdek (aanmaakdek). Dit is meestal ook de laag waarin de meeste vondsten worden aangetroffen. In het onderliggende dekzand kunnen zich echter nog grondsporen bevinden. Van een intact bodemprofiel is sprake indien de onderzijde van het esdek niet verstoord is.

6.3 KEILEEM EN KEIZAND (GLACIALE LANDSCHAP): VUURSTEENWINNING

Vuursteen, de grondstof voor gereedschappen in de steentijd (maar ook latere perioden), komt in Noord-Nederland volop voor. Samen met de grondmorene is al het in Noord-Nederland aanwezige vuursteen met de gletsjers van de voorlaatste ijstijd vanuit met name Zuid-Zweden en Denemarken meegekomen. Soms worden op locaties waar keileem/keizand dagzomen resten van bewerkt vuursteen (afvalstukken) aangetroffen, terwijl geen of weinig gebruiksvoorwerpen worden teruggevonden. In sommige gevallen kan het dan gaan om resten van vuursteenwinning (Peeters *et al.*, 2001). Op dergelijke locaties werden bruikbare stukken vuursteen verzameld, getest op bewerkbaarheid en

ondergingen bruikbare stukken alvast een ruwe voorbereiding voordat ze naar elders werden vervoerd. Vermoedelijk hebben vergelijkbare activiteiten op een groot aantal locaties met dagzomend keileem/keizand plaatsgevonden¹⁸.

In Drenthe zijn op diverse locaties vermoedelijke winnings- en voorbereidingslocaties aangetroffen¹⁹, waaronder nabij Donderen (vlakbij Noordenveld). Daarnaast zijn, op een kleine, keizandhoudende zandopduiking in het dal van de Matsloot (gem. Noordenveld), op een oppervlak 2x2m, circa 100 artefacten aangetroffen. Veel daarvan konden tot grote fragmenten van drie vuursteenknollen in elkaar worden gepast.

Dat we op dit moment slechts van enkele van dergelijke locaties weet hebben, is niet verwonderlijk: de omvang is hoogstens enkele vierkante meters en er zijn, temidden van vele honderden onbewerkte stenen, alleen 'afvalstukken' aanwezig die alleen door iemand met de nodige expertise als zodanig herkend kunnen worden. Doordat er geen of zeer weinig vuurstenen werktuigen resteren, kan de vindplaats meestal niet gedateerd worden (Fens *et al.*, 2008: 159). Op locaties waar de top van het keileem of keizand dagzoomt en nog niet ernstig vergraven is, kunnen altijd sporen van vuursteenbewerking worden verwacht.

6.4

LEEMARME HAARPODZOLGRONDEN OP DEKZANDRUGGEN (GLACIALE STUIFDEKZANDLANDSCHAP): NEOLITHISCHE BRONSTIJDBEWONING

De nederzettingen van de Neolithische mens waren geconcentreerd op hoge dekzandruggen, droog gelegen erosiegebieden en/of goed ontwaterde beekdalflanken, in de nabijheid van beken (beekdalgronden) of waterhoudende vennen en vaak binnen 200 m van gronden met ondiep keileem. Tegenwoordig bevinden zich in dit soort gebieden overwegend droge leemarme haarpodzolgronden (Hd21), maar de bodems waren vroeger niet zo arm als tegenwoordig. Men had in het Vroege Neolithicum een voorkeur voor leemarme gronden; de bosvegetatie was hier wat minder zwaar ontwikkeld waardoor het land makkelijker was te ontginnen. De podzolbodem die tegenwoordig in dergelijke gebieden wordt aangetroffen, heeft zich waarschijnlijk pas na het Neolithicum ontwikkeld. In de loop van het Midden-Neolithicum werden wellicht ook de wat meer lemige bodems voor landbouw gebruikt. Hoewel op dit moment nog te weinig bekend is over het Neolithische nederzettingenpatroon en de voedselvoorziening van Neolithische boeren in het Drents-Groningse overgangsgebied, lijkt het zwaartepunt van bewoning gedurende het neolithicum vooral op de overgang van zand-veengebieden gesitueerd te zijn (Spek, 2004; p. 129).

In hoeverre Neolithische paalsporen van huisplattegronden zichtbaar zijn op de Drentse zandgronden is maar de vraag: podzoliseringsprocessen sinds het Neolithicum hebben waarschijnlijk veel grondsporen uit deze periode ernstig vervaagd (Waterbolk, 2009: p. 41). De locatiekeuze van de nederzettingen in de Bronstijd bleef onveranderd ten opzichte van het Neolithicum: droge dekzandgronden en premorenale zanden aan de randen van keileemplateaus, bij voorkeur in de nabijheid van een beekje of dobbe.

De bodem van de keileemplateaus was op dat moment slechts in beperkte mate onderhevig aan degradatie, een aanwijzing dat het hier aanwezige bos grotendeels nog intact was. Spek (2004: p. 133) constateert een duidelijke tweedeling: de dekzand- en premorenale gebieden

¹⁸ Dit is één van de onderzoeksthema's in de Nederlandse OnderzoeksAgenda Archeologie (Deeben *et al.*; p. 38)

¹⁹ Bijvoorbeeld in Emmen en Uffelte (Bron: Niekus, 2002: pp. 45-46).

kregen door beweiding en bodemdegradatie een steeds opener karakter, terwijl het bos op de nog nagenoeg onbewoonde keileemplateaus zich vermoedelijk wat langer heeft kunnen handhaven.

6.5

(STERK LEMIGE) MODER- EN VELDPDZOLEN EN OP DE KEILEEMPLATEAUS (GLACIALE LANDSCHAP): IJZERTIJD, ROMEINSETIJD EN VROEGE MIDDELEEUWEN

In de ijzertijd werden voor het eerst sterk lemige moderpodzolen²⁰ op de keileemplateaus in gebruik genomen voor bewoning en beakkering. Tegelijkertijd ontstond een trend waarbij de dekzanden – die gedurende het Neolithicum en de Bronstijd werden bewoond - juist werden verlaten.

Er zijn diverse mogelijke oorzaken aangewezen voor deze traditiebreuk: de introductie van de keerploeg, waarvan nabij Oudemolen ploegsporen uit deze periode zijn aangetroffen, maakte het bijvoorbeeld mogelijk ook de lemige gronden in bewerking te nemen. Het eergetouw, dat overigens wel tot ver in de IJzertijd werd toegepast, was veel minder geschikt voor het bewerken van de zware, lemige gronden. De trek naar de lemige gronden wordt ook wel verklaard door een droog klimaatoptimum. De lemige bodems van de keileemplateaus houden vocht veel beter vast dan de leemarme, sterk drogende dekzanden waarop men tot dan toe geboerd had. Rond de 6^e of 5^e eeuw v. Chr. zette een droog klimaatoptimum in, dat zijn piek bereikte rond 50 voor Chr. Het milieu is na het begin van de jaartelling geleidelijk weer vernat, een proces dat zich tot circa de 7^e -8^e eeuw voortzet Dupont (1985: pp. 27-28). Veel oorspronkelijke nederzittingslocaties uit deze periode waren dus droger dan tegenwoordig en kunnen sindsdien zelfs met een laagje veen overgroeid zijn geraakt.

Overexploitatie van de lichte zandgronden kan ook een rol hebben gespeeld. Zeker in combinatie met een drogere periode leidde dit tot verstuivingen, waardoor men werd gedwongen uit te kijken naar nieuwe leefgebieden (De Wit, 1997/98: p. 365).

De bekende nederzettingen uit de **Romeinse tijd** op het Drents Plateau lagen, net als in de Vroege en Midden-IJzertijd, geconcentreerd op de grotere, hooggelegen keileemplateaus. Volgens Spek (2004: pp. 355) had men ook in deze periode een voorkeur voor sterk lemige keileemgronden; de meeste nederzettingen lagen op een sterk lemige moderpodzolgrond met keileem tussen 40 en 120 cm diepte (Y23x) of op een nadien gepodzoleerde variant hiervan, een veldpodzolgrond (Hn23x), zoals in Roden-West veel voorkomt.

Ook bewoning in de **Vroege Middeleeuwen** was vermoedelijk grotendeels geconcentreerd op de goed ontwaterde delen van de keileemplateaus (moderpodzolen met ondiep keileem, Spek, 2004: p. 195). Het is waarschijnlijk geen toeval dat Roden, Norg en Peize, waarvan wordt vermoed dat deze tot minimaal de Vroege Middeleeuwen teruggaan, allen zijn gelegen op het keileemplateau.

²⁰ Tegenwoordig zijn deze gronden vaak gedegradéerd tot vedpodzolen.

6.6

HET ARCHEOLOGISCH BELANG VAN PLAGGENDEKKEN (GLACIALE EN DEKZANDLANDSCHAP)

De archeologische relevantie van plaggendekken valt in twee delen uiteen. Allereerst zijn ze aangelegd op bodemtypen die ook in de IJzertijd, Romeinse tijd en mogelijk ook de Vroege Middeleeuwen in gebruik waren als akkerland (moderpodzolen, mogelijk sindsdien gedegrademd tot veldpodzolen).

“Esontginningen vonden bij voorkeur plaats op sterk lemige moderpodzolen (Y23x en Y23). Indien deze niet beschikbaar waren, werden achtereenvolgens zwak lemige moderpodzolen (Y21), sterk lemige veldpodzolen (Hn23x, Hn23), sterk lemige haarpodzolen (Hd23, de gepodzoliseerde versie van moderpodzolen) en zwak lemige veld- en haarpodzolen (Hn21, Hd21) in cultuur gebracht”; Spek et al, 2007: p. 95. Op locaties waar plaggendekken zijn aangelegd, zijn dus archeologische waarden uit deze perioden te verwachten.

Ten tweede vormen plaggendekken een beschermende laag die de in de oorspronkelijke ondergrond aanwezige archeologische waarden kan afdekken en daarmee beschermen tegen latere bodemingrepen. Daarbij moet opgemerkt worden, dat vergeleken met elders de meeste Drentse plaggendekken relatief dun zijn, circa 35 – 50 cm, in plaats van 50 cm of meer. Het wat dunnere plaggendek betekent dat oudere archeologische waarden onder het esdek soms minder goed beschermd zijn gebleven. De kans dat archeologische waarden onder het plaggendek zijn aangetast, is daardoor wat groter.

Noordenveld kent een aantal plaggendekken waaronder geen resten uit de IJzertijd – Vroege Middeleeuwen vermoed kunnen worden. Concreet betreft dit de plaggendekken bij Veenhuizen, de Leutingewolder Esch, de Roderwolder Esch en de Foxwolder Esch. Deze locaties waren vanaf het Mesolithicum tot ver in de Late Middeleeuwen bedekt met veen. Uiteraard vormden deze locaties daarom in die periode geen geschikte nederzittingslocatie, zodat het archeologisch belang van deze plaggendekken gering is. Uiteraard kunnen hier resten uit Mesolithicum worden aangetroffen op locaties waar het dekzand opduikt (zie paragraaf 3.2 en 4.5).

HOOFDSTUK

7

Beleidsadvieskaart

7.1

INLEIDING

De beleidsadvieskaart is het instrument waarmee ruimtelijke ingrepen kunnen worden afgezet tegen het archeologisch belang van de te ontwikkelen locatie. Indien op een locatie archeologische waarden aanwezig zijn of worden verwacht, kan snel en eenvoudig worden bekeken of er dient te worden gestreefd naar planaanpassing of dat er archeologisch onderzoek noodzakelijk is. Anderzijds kan uit de beleidsadvieskaart blijken dat er op een bepaalde locatie geen archeologische waarden worden verwacht en dat de geplande ingreep zonder nader archeologisch onderzoek kan plaatsvinden.

7.2

TOTSTANDKOMING BELEIDSADVIESKAART

De beleidsadvieskaart is samengesteld op basis van:

- de bronnenkaart (hoofdstuk 3);
- de archeologische verwachtingskaart (hoofdstuk 4);
- bodemkundige eenheden (hoofdstuk 5);
- het Provinciaal belang archeologie (december 2009);
- de onderzoeksrichtlijnen provincie Drenthe (Beleidsbrief Provinciaal archeologiebeleid 2007);
- reeds archeologisch onderzochte terreinen.

Op de beleidskaart zijn de archeologische adviezen aangegeven door middel van gekleurde vlakken waarmee de archeologische verwachtingen, AMK-terreinen en terreinen van provinciaal belang zijn aangegeven. Voor de verschillende landschapstypen (glaciaal, dekzand, stuifzand, beekdalen, veen, marien en overige) wordt onderscheid gemaakt tussen gebieden met een hoge, middelhoge en lage verwachting. Voorts worden plaggendecken aangegeven alsmede locaties met een (vermoedelijk) verstoord bodemprofiel.

De reeds onderzochte terreinen zijn weergegeven op basis van het selectieadvies van het betreffende onderzoek (bron: Archis II, stand januari 2011). Onderzochte terreinen waarbij op basis van verkennend of karterend veldonderzoek geen vervolgonderzoek is geadviseerd, zijn aangegeven als omliggende witte vlakken.

7.3

VOORRANGSREGEL TEN AANZIEN VAN MEERDERE BELEIDSADVIEZEN IN EEN GEBIED

De beleidsadvieskaart is een complex product: op één en dezelfde locatie kan sprake zijn van meerdere beleidsadviezen. In zoverre er sprake is van een conflict ten aanzien van de te hanteren onderzoeksmethoden geldt de volgende voorrangsregel, op volgorde van te volgen onderzoeksmethode:

1. AMK-terreinen;
2. Gebieden van Provinciaal Belang Archeologie;
3. Bijzondere terreinen;
4. Archeologische verwachting.

7.4 **BESCHRIJVING ADVIEZEN BELEIDSADVIESKAART**

Hieronder volgt een beschrijving van de adviezen ten aanzien van archeologisch onderzoek op de beleidsadvieskaart.

7.4.1 **VRIJSTELLING**

Vrijstelling van archeologisch onderzoek is mogelijk indien:

- het plangebied geheel in een zone ligt met een lage verwachting en/of (met zekerheid) verstoorde bodem;
- de nieuwe bodemingreep binnen de begrenzingen van een reeds verstoord gebied blijft. Te denken valt daarbij aan nieuwbouw op een locatie die voorheen ook bebouwd was, met dien verstande dat de nieuwe bebouwing en funderingen binnen de horizontale en verticale afmetingen blijven als de oude bebouwing;
- de bodemingreep niet dieper reikt dan 30 cm –mv in terreinen waar een bouwvoor aanwezig is;
- de bodemingreep een gebied kleiner dan 1000 m² omvat. Deze vrijstelling geldt echter niet indien de ingrepen (deels) in een AMK-terrein of diens bufferzone van 50 m vallen, uitgezonderd de historische dorpskernen (zie volgende punt). Het oppervlaktecriterium geldt voor het totaal te verstoren oppervlak en is niet deelbaar in deelplangebieden;
- de bodemingreep een gebied kleiner dan 100 m² betreft in de historische kernen van Roderwolde (AMK-nr. 13977), Norg (AMK-nr. 14006), Westevelde (AMK-nr. 14009), Leutingewolde (AMK-nr. 14411), Sandebuurt (AMK-nr. 14412), Peizerwold (AMK-nr. 14413), Roden (AMK-nr. 14414), Peize (AMK-nr. 14416), Steenberg (AMK-nr. 14417), Een (AMK-nr. 14418), Lieveren (AMK-nr. 14419), Langelo (AMK-nr. 14420), Peest (AMK-nr. 14421).

7.4.2 **VRIJSTELLING TEN AANZIEN VAN AGRARISCH GEBRUIK**

Voor agrarische activiteiten geldt het volgende:

- vrijstelling van archeologisch onderzoek/vergunningaanvraag voor ploegen tot 30 cm –mv: dit geldt zowel voor de bekende archeologische terreinen als de verwachtingsgebieden;
- vrijstelling van archeologisch onderzoek/vergunningaanvraag voor niet-kerend woelen tot 10 cm onder de bouwvoor: dit geldt zowel voor de bekende archeologische terreinen als de verwachtingsgebieden;
- vrijstelling van archeologisch onderzoek/vergunningaanvraag voor aanleg van drainage (ongeacht de hiervoor te hanteren techniek) in archeologische verwachtingsgebieden. Echter, voor het aanleggen van een drainage op een es of een bekend archeologisch terrein is archeologisch onderzoek en een vergunningaanvraag vereist. Daarbij dient de waterhuishoudkundige noodzaak aangetoond te worden.

- archeologisch onderzoek en vergunningaanvraag is verplicht voor het diepploegen of mengwoelen dieper dan 30 cm, afgraven dieper dan 30 cm, egaliseren, ontginnen, aanleg of vergraven van sloten, het aanleggen of rooien van bos en boomgaard waarbij stobben moeten worden verwijderd. Hierbij gelden de horizontale onderzoeksvrijstellingen zoals op de gemeentelijke beleidsadvieskaart is aangegeven. Met andere woorden: als de omvang van de ingreep de vrijstellingsgrens overschrijdt, is archeologisch onderzoek en vergunningaanvraag vereist.

7.4.3 CONTROLLEREND BOORONDERZOEK

Controleboringen hebben tot doel vast te stellen of het bodemprofiel van een gebied conform de verwachting verstoord is. Controlerend booronderzoek heeft een dichtheid van minimaal 3 boringen per ha. De boringen dienen te worden gezet met een gutsboor (3 cm $\emptyset$) of een Edelmanboor (6 of 7 cm $\emptyset$) tot een diepte van minimaal 30 cm in de onverstoorde C-horizont. Als uit dit onderzoek blijkt dat de bodem niet (ernstig) verstoord is en dat mogelijk archeologiehoudende lagen nog redelijk intact zijn, dan dient het onderzoek te worden opgeschaald tot een verkennend booronderzoek.

7.4.4 VERKENNEND BOORONDERZOEK

Een verkennend booronderzoek heeft tot doel de mate waarin het bodemprofiel intact is te toetsen. Tevens kan een verkennend booronderzoek vaststellen hoe dik het (resterende) plaggendek nog is en of er dekzandruggen of (grotere) dekzandkoppen onder het maaiveld aanwezig zijn. In stuifzandgebieden dient het verkennend booronderzoek zich te richten op de aanwezigheid van een fossiele bodem.

Voor het opsporen van archeologische vindplaatsen is een verkennend booronderzoek niet geschikt, tenzij het om een grotere archeologische nederzettinglocatie met een dichte vondstspreading gaat. Bij een verkennend booronderzoek worden minimaal 6 boringen per ha gezet tot een diepte van minimaal 30 cm in de onverstoorde C-horizont. De boringen dienen te worden uitgevoerd met een gutsboor van 3 cm $\emptyset$ of met een Edelmanboor van 6 of 7 cm $\emptyset$. Bij gebruik van een Edelmanboor dienen archeologisch relevante lagen op archeologische indicatoren te worden gezeefd op een zeef met een maaswijdte van maximaal 4 mm. Op locaties waar het bodemprofiel intact is (zie par. 5.2), dient een karterend booronderzoek te volgen op het verkennend booronderzoek.

7.4.5 KARTEREND BOORONDERZOEK

Karterend booronderzoek heeft tot doel vindplaatsen op te sporen. Bij dit type onderzoek wordt gebruik gemaakt van een Edelmanboor met een boordiameter van 15 cm (bij boringen in het mariene kleigebied kan om praktische redenen een Edelmanboor van 10 of 12 cm $\emptyset$ gebruikt worden). De boordichtheid bedraagt minimaal 20 boringen/ha. Relevante archeologische lagen dienen op archeologische indicatoren te worden gezeefd op een zeef met een maaswijdte van maximaal 4 mm.

7.4.6 KARTEREND PROEFSLEUVENONDERZOEK

Karterend proefsleuvenonderzoek heeft primair tot doel vindplaatsen op te sporen. Karterend proefsleuvenonderzoek vervangt meestal karterend booronderzoek indien het plangebied is gelegen op een historische es en/of plaggendek en/of een AMK-terrein. Bij dit type onderzoek worden, meestal op basis van de resultaten van voorgaand verkennend booronderzoek, op één of meer locaties machinaal sleuven gegraven. Voorafgaand aan een karterend proefsleuvenonderzoek dient altijd een door het bevoegd gezag goedgekeurd Programma van Eisen (PvE) te worden opgesteld. Vaak benoemt het PvE secundaire doelen. Het PvE beschrijft onder andere de eisen ten aanzien van omvang van het te onderzoeken gebied, de te hanteren onderzoeksmethoden en de uitwerking van het onderzoek.

7.4.7 WAARDEREND ONDERZOEK

Een waarderend onderzoek heeft tot doel de aard, omvang, ouderdom, diepteligging en kwaliteit van een archeologische vindplaats vast te stellen. Waarderend onderzoek volgt vrijwel altijd uit eerder veldonderzoek. De vorm en omvang van het waarderend onderzoek is afhankelijk van het (verwachte) type vindplaats en dient in overleg met de gemeente en, indien het om een gebied van Provinciaal belang archeologie gaat, met de provincie te worden bepaald. Voorafgaand aan een waarderend onderzoek dient een door het bevoegd gezag goedgekeurd Programma van Eisen (PvE) te worden opgesteld. Dit PvE beschrijft onder andere de eisen ten aanzien van omvang van het te onderzoeken gebied, de te hanteren onderzoeksmethoden en de uitwerking van het onderzoek.

7.4.8 ARCHEOLOGISCHE BEGELEIDING

De archeologische begeleiding heeft tot doel tijdens civiele graafwerkzaamheden te controleren op de aanwezigheid van archeologische vindplaatsen. Indien tijdens de graafwerkzaamheden een archeologische vindplaats wordt aangetroffen, wijzigt de archeologische begeleiding in een opgraving. Voor een begeleiding dient een door het bevoegd gezag goedgekeurd programma van eisen (PvE) te worden opgesteld. De archeologische uitvoerder dient er zorg voor te dragen dat de civiele uitvoerder bekend is met het PvE.

7.4.9 VELDINSPECTIE

De archeologische begeleiding heeft tot doel tijdens civiele graafwerkzaamheden te controleren op de aanwezigheid van archeologische vindplaatsen. Indien tijdens de graafwerkzaamheden een archeologische vindplaats wordt aangetroffen, wijzigt de archeologische begeleiding in een opgraving. Voor een begeleiding dient een door het bevoegd gezag goedgekeurd programma van eisen (PvE) te worden opgesteld. De archeologische uitvoerder dient er zorg voor te dragen dat de civiele uitvoerder bekend is met het PvE.

7.4.10 MELDINGSPLICHT

Voor gebieden waarvan op grond van archeologische verwachting en/of geringe omvang van de geplande ingreep geen archeologisch onderzoek vereist is, geldt een meldingsplicht conform de (herziene) Monumentenwet 1988. Deze meldingsplicht geldt eveneens voor terreinen die reeds zijn onderzocht door middel van voorgaand archeologisch onderzoek, maar waarvan de onderzoeksresultaten geen aanleiding tot vervolgonderzoek gaven. Melding dient gedaan te worden bij de provinciaal archeoloog.

7.4.11 ROL VAN PROVINCIE TEN AANZIEN VAN PVE'S

Bij ingrepen in gebieden van Provinciaal Belang Archeologie wenst de provincie in een zo vroeg mogelijk stadium van planvorming door de gemeente betrokken te worden. De provincie ontvangt vanuit haar deponerende rol en eigenaar van de vondsten, een exemplaar van het PvE ter kennisgeving. De provincie heeft goedkeuringsbevoegdheid ten aanzien van de wijze waarop vondsten worden gedeponerd en geconserveerd. In die capaciteit dient de provincie in voorkomende gevallen een vondstevaluatierapport en een selectierapport voor deponering en conservering overhandigd te worden. De tabellen voor selectie in het veld dienen in het PvE verwerkt te worden.

7.5 BELEIDSADVIEZEN VERWACHTINGSZONES EN BIJZONDERE TERREINEN/LANDSCHAPSELEMENTEN

7.5.1 LAGE VERWACHTING EN LAGE VERWACHTING, WAARSCHIJNLIJK VERSTOORD

In delen met een lage verwachting, al dan niet verstoord, hoeft in principe geen archeologisch onderzoek plaats te vinden. Wel geldt een meldingsplicht.

7.5.2 MIDDELHOGE EN HOGE VERWACHTING

Uitgezonderd plaggendecken, veentjes en beekdalen dient, voorafgaand aan bodemingrepen groter dan 1000 m² en dieper dan 30 cm –mv, verkennend booronderzoek plaats te vinden. De vrijstellingsgrens van 30 cm –mv geldt alleen indien een bouwvoor aanwezig is en niet, zoals bij heidevelden, wanneer deze ontbreekt. Afhankelijk van de resultaten van dit onderzoek dient vervolgonderzoek plaats te vinden. Indien er tijdens het verkennend booronderzoek een intact bodemprofiel is aangetroffen met potentieel archeologiehoudende lagen, dan dient er een karterend booronderzoek plaats te vinden. Indien tijdens het verkennend booronderzoek naast een intact bodemprofiel een archeologische vindplaats is aangetroffen, dient een waarderend onderzoek plaats te vinden.

Indien tijdens het verkennend booronderzoek blijkt dat het bodemprofiel overal ernstig verstoord is, dan hoeft geen vervolgonderzoek plaats te vinden. Wel geldt er een meldingsplicht.

7.5.3 MIDDELHOGE VERWACHTING LAAGVEENGEBIED – MARIEN

In dit gebied dient een AHN-analyse plaats te vinden, met als doel veenterpen op te sporen. Bij voorkeur dient hiertoe een AHN met een resolutie van 0,5 x 0,5m gebruikt te worden; een resolutie van 5x5 m is in de praktijk te grof gebleken. Eventuele potentiële veenterplocaties dienen vervolgens door middel van verkennende boringen (kruisraai) te worden onderzocht.

7.5.4 MIDDELHOGE EN HOGE VERWACHTING, WAARSCHIJNLIJK VERSTOORD

In deze delen dient een controlerend booronderzoek te worden uitgevoerd indien de ingrepen groter zijn dan 1000 m² en dieper gaan dan 30 cm –mv. De vrijstellingsgrens van 30 cm –mv geldt alleen indien een bouwvoor aanwezig is en niet, zoals bij heidevelden, wanneer deze ontbreekt. Mocht blijken dat het bodemprofiel inderdaad ernstig verstoord is, dan behoeft geen verder veldonderzoek plaats te vinden. Wel geldt er een meldingsplicht. Indien blijkt dat het bodemprofiel (deels) nog redelijk intact is, dan dient op die locaties te worden opgeschaald naar een verkennend booronderzoek.

7.5.5 DELEN MET EEN ONBEKENDE VERWACHTING (ANTROPOGEEN/BEBOUWING)

Bij ingrepen groter dan 1000 m² en dieper dan 30 cm in onbebouwde gebieden zoals parken, sportvelden en dergelijke, dient de verwachtingswaarde voor het plangebied geëxtrapoleerd te worden vanuit de omliggende verwachtingswaarden. De daarbij behorende onderzoeksadviezen dienen gevolgd te worden.

7.5.6 VEENTJES

Geadviseerd wordt gutsboringen in een kruisraai over de centrale depressie te zetten. Deze boringen in beide kruisraaien hebben een onderlinge afstand van maximaal 20 m. Als sprake is van een pingo-ruïne of een minimaal 1,5 m diepe, met organisch materiaal gevulde depressie, dient het onderzoek te worden opgeschaald tot karterend booronderzoek op en in de randzone van de depressie. Het karterend booronderzoek heeft hier tot doel kleine paleolithische en mesolithische nederzettingen op te sporen.

Daarnaast dienen bodemversturende ingrepen in de organische opvulling/waterbodem van watervoerende veentjes te worden vermeden omdat deze leiden tot vernietiging van paleo-ecologische gegevens die in de organische laag besloten liggen.

7.5.7 RIJKSMONUMENTEN

Rijksmonumenten zijn wettelijk beschermd op grond van de (herziene) Monumentenwet 1988. Het is verboden zonder of in afwijking van een vergunning een beschermd monument te verstoren of in ander opzicht te wijzigen (art. 11-12 Monumentenwet 1988). Voor bodemingrepen in Rijksmonumenten is een vergunning van de Minister van OC & W vereist. Deze vergunning dient via de gemeente bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) te worden aangevraagd.

Voor bodemingrepen binnen een zone van 50 m rondom het rijksmonument is geen vergunning van de Minister van OC & W vereist. Wel dient vooraf contact te worden

opgenomen met de gemeente en, indien het gaat om een terrein van Provinciaal belang archeologie, met de provinciaal archeoloog.

7.5.8 AMK-TERREINEN

Bij deze terreinen dient gestreefd te worden naar behoud in situ. Feitelijk betekent dit dat bodemversturende ingrepen hier voorkomen dienen te worden. Indien in AMK-terreinen en de bufferzones van 50 m rondom AMK-terreinen bodemversturende ingrepen noodzakelijk worden geacht en planaanpassing geen optie is, dient contact te worden opgenomen met de gemeente. Indien het AMK-terreinen betreft die tevens van Provinciaal belang archeologie zijn, dient via de gemeente contact te worden opgenomen met de provinciaal archeoloog. Het verdient aanbeveling in een vroeg stadium van planvorming in deze gebieden contact op te nemen met de gemeente/provincie.

7.5.9 TERREINEN VAN PROVINCIAAL BELANG ARCHEOLOGIE (PBA)

Het PBA geeft in een GIS-bestand een aantal terreinen aan van bijzonder archeologisch belang. Het gaat daarbij om de volgende fenomenen:

- hunebedden van Steenbergen en Westervelde;
- schans Portugal;
- Spaans kerkhof;
- grafheuvelgroep bij Zuidvelde;
- veenterpengebieden;
- celtic fields;
- essen;
- beekdalen.

De provincie hecht een bijzonder belang aan deze fenomenen en wenst expliciet betrokken te zijn bij de omgang hiermee.

Voor zones van Provinciaal belang archeologie met bekende archeologische waarden (hunebedden, schans, Spaans kerkhof, grafheuvelgroep en het veenterpengebied) geldt een streven-naar-behoud en provinciale betrokkenheid via de gemeente in het geval van dreigende bodemingrepen. Het verdient aanbeveling in een vroeg stadium van planvorming in deze gebieden contact op te nemen met de gemeente/provincie.

Voor zones waarin archeologische waarden vermoed worden (celtic fields, essen en beekdalen) geldt een andere insteek:

Voor essen zal gewoonlijk een karterend proefsleuvenonderzoek nodig zijn. Omdat de plaggendecken op de Noordenveldse essen meestal dunner zijn dan 50 cm, blijft de onderzoekseis van archeologisch veldonderzoek bij een bodemverstoring dieper dan 30 cm –mv gehandhaafd.

Voor wat betreft beekdalen geldt dat eventueel aanwezige structuren (fuiken, depots, voorden en dergelijke) niet met booronderzoek opgespoord kunnen worden. Dit betekent dat alle ingrepen in het beekdal in principe onder archeologische begeleiding – conform KNA-protocol ‘opgraven’ dienen plaats te vinden. Hiertoe dient in een vroeg stadium van de planvorming via de gemeente contact met de provincie/ provinciaal archeoloog worden

gelegd omtrent de wijze waarop de archeologische begeleiding dient plaats te vinden.

Onderstaande geldt daarbij als richtlijn:

- beekdalen met een hoge verwachting: bodemingrepen dienen onder archeologische begeleiding (conform KNA-protocol 'opgraven') plaats te vinden;
- beekdalen met een hoge verwachting, waarschijnlijk verstoord: door middel van controlerend booronderzoek (3 boringen/ha) wordt onderzocht of en zo ja tot hoe diep de beekafzettingen verstoord zijn. Indien sprake is van ernstige bodemverstoring kan volstaan worden met een veldinspectie na afloop van de civiele ontgravingen. De civiele uitvoerder dient deze inspecties te faciliteren. De veldinspectie richt zich vooral op mogelijk nog aanwezige diepere delen, zoals geultjes waar nog archeologische resten aanwezig kunnen zijn. Indien het bodemprofiel nog redelijk intact is, dienen de bodemingrepen onder archeologische begeleiding (KNA-protocol 'opgraven') plaats te vinden;
- beekdalen met een middelhoge verwachting: doordat hier de beschermende veenlaag ontbreekt, is de kans dat eventueel aanwezige archeologische waarden zijn aangetast groter. Daarom kan hier volstaan worden met een veldinspectie na afloop van de civiele ontgravingen. De civiele uitvoerder dient deze inspecties te faciliteren. De veldinspectie richt zich vooral op mogelijk nog aanwezige diepere delen, zoals geultjes waar nog archeologische resten aanwezig kunnen zijn.
- beekdalen met een middelhoge verwachting, vermoedelijk verstoord: door middel van controlerend booronderzoek (3 boringen/ha) wordt onderzocht of en zo ja tot hoe diep de beekafzettingen verstoord zijn. Indien sprake is van ernstige bodemverstoring kan het gebied worden vrijgegeven. Indien het bodemprofiel redelijk intact blijkt kan volstaan worden met een veldinspectie na afloop van de civiele ontgravingen. De civiele uitvoerder dient deze inspecties te faciliteren. De veldinspectie richt zich vooral op mogelijk nog aanwezige diepere delen, zoals geultjes waar nog archeologische resten aanwezig kunnen zijn.
- hoge verwachting beekdalen jagers/verzamelaars. Dit betreft enerzijds zandkopjes in het beekdal: indien zandkopjes in het beekdal door bodemingrepen bedreigd worden dient in eerste instantie verkennend booronderzoek uitgevoerd te worden. Omdat het altijd om kleine gebieden gaat, wordt geadviseerd bij een intact bodemprofiel direct karterende boringen te plaatsen. Anderzijds betreft het ook locaties waar zandgronden grenzen aan veengronden. Deze locaties dienen door middel van verkennende boringen onderzocht te worden. Geadviseerd wordt altijd een AHN (5x5) of gedetailleerder en een gedetailleerde bodemkaart (schaal 1:10.000) in het vooronderzoek te betrekken.

HOOFDSTUK

8 Wettelijk kader

8.1

EUROPEES BELEID: VERDRAG VAN VALLETTA

Het Europese verdrag betreffende de bescherming van het archeologische erfgoed is in 1992 in Valletta (Malta) ondertekend door de ministers van Cultuur van de landen aangesloten bij de Raad van Europa. Dit verdrag wordt het 'Verdrag van Valletta' genoemd (Ministeries van WVC & BZ, 1992). Het verdrag van Malta heeft als doel archeologische waarden in Europa te beschermen als onvervangbaar onderdeel van het culturele erfgoed (artikel 1). Het accent ligt op het streven naar het behoud en beheer van archeologische waarden in de bodem en op het zoveel mogelijk beperken van (de noodzaak van) archeologische opgravingen (artikel 2). Het verdrag bepaalt dat archeologische waarden voortaan expliciet bij de besluitvorming over ruimtelijke ingrepen moeten worden meegewogen. Waar mogelijk dienen de archeologische waarden te worden ontzien (behoud in situ). Wanneer bescherming en inpassing van archeologisch waardevolle terreinen niet mogelijk blijkt, zal de historische informatie door middel van verantwoord archeologisch onderzoek moeten worden veilig gesteld (behoud *ex situ*). Om deze doelstelling te bereiken, moet het archeologische belang volledig erkend worden in planologische besluitvormingsprocessen (artikel 5). De veroorzaker van de bodemverstoring is verantwoordelijk voor het vroegtijdig (laten) uitvoeren van archeologisch onderzoek en de financiering daarvan (het 'veroorzaker-betaalt-principe'; artikel 6). Onderzoek moet worden uitgevoerd door deskundigen en worden afgesloten met een schriftelijke wetenschappelijke verslaglegging (artikel 7). Een informatieplicht is vastgelegd in de vorm van verplichte uitwisseling van informatie en het actueel houden van een databank met archeologische gegevens (artikelen 7 en 8). Het verdrag verplicht ook voorlichting aan het publiek en publiekgerichte ontsluiting van archeologische waarden om bij het publiek meer begrip te ontwikkelen voor het belang van het archeologische erfgoed (artikel 9). De volledige tekst van het verdrag van Malta is te lezen op de website van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (<http://www.cultureelerfgoed.nl>).

8.2

NATIONAAL BELEID: WET OP DE ARCHEOLOGISCHE MONUMENTENZORG (WAMZ) EN WET ALGEMENE BEPALINGEN OMGEVINGSRECHT (WABO)

De invoering van het Verdrag van Malta in de Nederlandse wetgeving heeft plaatsgevonden door de bestaande Monumentenwet 1988 (Ministerie van OCW, 1988) gedeeltelijk te wijzigen en aan te vullen door middel van een wijzigingswet: de Wet op de archeologische monumentenzorg (Wamz; Ministerie van OCW, 2006). Door de Wamz is ook een aantal wijzigingen doorgevoerd in de Ontgrondingenwet, de Woningwet, de Wet Milieubeheer en het Besluit Ruimtelijke Ordening. Er is voor gekozen om zoveel mogelijk aan te sluiten bij bestaande regelgeving, om extra wet- en regelgeving te vermijden en om

de integratie te bevorderen. De wetswijziging is op 1 september 2007 van kracht geworden. Op de website www.wetten.overheid.nl zijn de volledige wetteksten in te zien. De (herziene) Monumentenwet 1988 bevat de meest relevante bepalingen op het gebied van de archeologie. Doelstelling van deze wet is archeologische waarden waar nodig te beschermen, zonder meer maatschappelijke lasten in het leven te roepen dan strikt noodzakelijk is. Vergeleken met de doelstelling van het Verdrag van Malta kent de Monumentenwet 1988 dus een nuancering. Hiermee heeft de wetgever aangegeven dat de bescherming van archeologie proportioneel dient te zijn. Dit geeft ruimte voor een belangenafweging. De herziene monumenten wetgeving kent een aantal uitgangspunten die veelal aansluiten bij het verdrag van Malta. De meest relevante zijn als volgt:

- er zal door alle overheden beleid moeten worden geformuleerd en toegepast;
- archeologische waarden moeten zoveel mogelijk in de bodem bewaard worden (behoud in situ);
- en alleen opgegraven worden als behoud in de bodem niet mogelijk is;
- de relatie tussen archeologie en RO moet worden versterkt zodat behoud, beheer en ontwikkeling van het bodemarchief onderdeel worden van het planologische besluitvormingsproces;
- het 'verstoorder-betaalt-principe'; de bodemverstoorders betalen het archeologisch onderzoek (van bureauonderzoek tot opgraving), de uitwerking daarvan (rapportage) en de conservering van de vondsten;
- omdat het om nationaal erfgoed gaat, kunnen alleen overheden eigenaar zijn van het vondstmateriaal en de opgravingsdocumentatie;
- verbetering van de informatievoorziening over cultureel erfgoed moet er voor zorgen dat het draagvlak voor archeologie wordt vergroot.

De Wabo is op 1 oktober 2010 in werking getreden. Hoewel archeologische rijksmonumenten buiten de Wabo vallen, vallen ze toch binnen het bereik ervan: als gevolg van de invoering van het Verdrag van Valletta via de Wet op de archeologische monumentenzorg (Wamz), is het archeologisch belang geïntegreerd in de Woningwet, Wet ruimtelijke ordening en de Wet milieubeheer. Deze wetten zijn weer in de Wabo geïntegreerd. Onder de werking van de Wabo vallen onder andere:

- beschermde monumenten in de zin van de Monumentenwet 1988 (met uitzondering van archeologische rijksmonumenten);
- monumenten beschermd op grond van een provinciale monumentenverordening;
- monumenten beschermd op grond van een gemeentelijke monumentenverordening;
- beschermde stads- en dorpsgezichten in de zin van de Monumentenwet 1988;
- beschermde stads- en dorpsgezichten op grond van een provinciale of gemeentelijke verordening.

In onderstaande paragrafen worden de uit de Monumentenwet 1988 voortvloeiende taken en bevoegdheden voor het Rijk, provincie en gemeente kort toegelicht.

8.3

TAKEN EN BEVOEGDHEIDEN VAN HET RIJK

Het archeologisch rijksbeleid wordt namens de Minister van OCW uitgevoerd door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en de Erfgoedinspectie. Daar waar monumentale, archeologische of cultuur landschappelijke waarden van nationaal of

internationaal belang in het geding zijn, treedt de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed op als bevoegd gezag. De RCE heeft namens de Minister de volgende bevoegdheden en taken:

- zij zorgt ervoor dat het archeologische belang wordt betrokken in rijksprojecten (Rijk als initiatiefnemer);
- zij heeft een wettelijke adviesrol bij projecten waarvoor een MER wordt opgesteld;
- zij kan gebieden/terreinen aanwijzen tot beschermd (archeologisch) rijksmonument (artikel 3, lid 1);
- zij verleent de vergunningen tot wijziging, afbraak of verwijdering (artikel 11 e.v.) van een archeologisch rijksmonument;
- zij verstrekt - uiteraard na toetsing - de opgravingsvergunningen aan opgravende instanties (artikel 45-48);
- zij kan bepaald onderzoek aan een universiteit toewijzen in het kader van ondersteuning van het wetenschappelijk onderwijs (artikel 49);
- zij dient een centraal archeologisch informatiesysteem in stand te houden (artikel 55);
- zij kan werk stilleggen (artikel 56) en betreding van terreinen opleggen (gedoogplicht conform artikel 57).

8.4

TAKEN EN BEVOEGDHEDEN VAN DE PROVINCIE

De provincie is bevoegd gezag bij onder andere ontgrondingen en milieuwetgeving en moet als gevolg van de Monumentenwet het archeologische belang toetsen en meewegen bij deze projecten. Datzelfde geldt als zij bevoegd gezag is of een regierol heeft bij regionale projecten en m.e.r.'s. Bovendien heeft de provincie door de nieuwe wet de bevoegdheid om archeologische attentiegebieden aan te wijzen. Attentiegebieden zijn gebieden die archeologisch waardevol zijn of naar verwachting archeologisch waardevol zijn, maar die binnen bestaande bestemmingsplannen onvoldoende worden beschermd. Indien een bepaald gebied door de Provincie wordt aangewezen als attentiegebied, moet de gemeenteraad - binnen een door Provinciale Staten te stellen termijn - voor dit gebied een nieuw bestemmingsplan vaststellen (artikel 44).

De provincie is verantwoordelijk voor de inrichting en instandhouding van een provinciaal archeologisch depot waar opgravingsvondsten en documentatie generatiebestendig worden opgeslagen en beheerd. De provincie is eigenaar van het vondstmateriaal vanaf het moment dat dit wordt gevonden en kan daarom eisen stellen aan de selectie voor conservering en deponering. Op verzoek van een gemeente kan de provincie ook een gemeentelijk depot aanwijzen (artikel 51). Aan de aanwijzing kan zij voorwaarden verbinden.

8.5

TAKEN EN BEVOEGDHEDEN VAN DE GEMEENTE

Met de invoering van de herziene Monumentenwet is sprake van decentralisatie van taken en verantwoordelijkheden. Gemeenten krijgen een kerntaak in de uitvoering van de archeologische monumentenzorg, omdat ze bij de ruimtelijke besluitvorming het archeologische belang zullen moeten afwegen tegen de andere belangen. De artikelen 38 tot en met 43 van de Monumentenwet geven een overzicht van de belangrijkste verplichtingen die de gemeente heeft en de instrumenten die de gemeente hiervoor ten dienste staan. Het betreft:

- verordening: juridisch instrument waarin nadere regels kunnen worden vastgelegd voor versturende activiteiten in een archeologisch monument of verwachtingsgebied (artikel 38);
- bestemmingsplan: het centrale juridische beleidsinstrument in het nieuwe archeologiebestel (artikel 38a);
- vergunningen: aan vergunningverlening kunnen - in het belang van de archeologische monumentenzorg - voorwaarden worden gekoppeld (artikelen 37, 39, 40 en 41);
- oppervlakte onderzoeksverplichting: vanuit de wet wordt 100 m² als vrijstellings-/ondergrens ten aanzien van de onderzoeksverplichting voor 'projecten' gehanteerd (artikel 41a). Op basis van een zorgvuldige (archeologisch inhoudelijke) afweging, kan de gemeenteraad een hier van afwijkende oppervlakte vaststellen;
- schadevergoeding: wanneer een initiatiefnemer/verstoorder in het belang van de archeologische monumentenzorg schade lijdt die redelijkerwijs niet of niet geheel te zijner laste behoort te blijven, kent B&W hem op zijn verzoek een naar billijkheid te bepalen schadevergoeding toe (artikel 42);
- attentiegebieden: indien de Provincie een attentiegebied aanwijst, is de gemeente verplicht binnen een door Provinciale Staten vast te stellen termijn een bestemmingsplan vast te stellen (artikel 44).

8.6

NATIONAAL BELEID: WET RUIMTELIJKE ORDENING (WRO)

In juli 2008 is de nieuwe Wet ruimtelijke ordening van kracht geworden (Wro). Deze wet regelt hoe ruimtelijke plannen in Nederland tot stand komen en gewijzigd worden. Zowel het Rijk, de provincies als de gemeenten hebben de bevoegdheid om ruimtelijke plannen op te stellen.

Het bestemmingsplan is in de Wro ge(her)positioneerd als het centrale instrument binnen de ruimtelijke ordening. De sturingsfilosofie ten opzichte van de oude WRO is sterk gewijzigd. In plaats van toetsing achteraf is er nu sprake van het zoveel mogelijk van te voren aangeven van provinciale en nationale belangen richting de gemeente. De Wro kan worden geraadpleegd via <http://wetten.overheid.nl>.

De belangrijkste veranderingen als gevolg van de Wro zijn (Ministerie van VROM, 2007):

- gemeenten en provincies zijn verplicht een structuurvisie op te stellen waarin zij de hoofdpunten van hun ruimtelijk beleid neerleggen;
- gemeenten stellen voor het gehele grondgebied één of meerdere bestemmingsplannen vast waarin uitwerking van de structuurvisie plaatsvindt;
- bestemmingsplannen hoeven niet langer te worden goedgekeurd door de provincie, het bestaande vooroverleg blijft gehandhaafd;
- voor gebieden waar geen ruimtelijke ontwikkelingen worden voorzien, kan een beheersverordening worden gemaakt in plaats van een bestemmingsplan;
- Provincie en Rijk geven zo veel mogelijk van tevoren aan welke provinciale en nationale belangen doorwerken richting de gemeente door middel van structuurvisie, verordening, AMVB en andere sturingsmechanismen;
- Provincie en Rijk kunnen tijdens de bestemmingsplanprocedures zienswijzen indienen of een pro- of reactieve aanwijzing geven;
- Provincie en Rijk kunnen een bestemmingsplan opstellen (inpassingsplan) of een project besluit nemen;

- gemeenten moeten eens in de 10 jaar controleren of hun bestemmingsplannen en beheersverordeningen nog actueel zijn;
- gemeenten doen jaarlijks verslag van hun ruimtelijk beleid;
- gemeenten krijgen de plicht hun ruimtelijke plannen digitaal op te slaan en te beheren (Digitale Uitwisseling in Ruimtelijke Processen, DURP);
- om bepaalde projecten voortvarend aan te kunnen pakken, kan gebruik worden gemaakt van een projectbesluit. Het projectbesluit moet wel gevolgd worden door aanpassing van het bestemmingsplan c.q. de beheersverordening.

HOOFDSTUK 9

Beleidskader

9.1 RIJKSBELEID

9.1.1 ALGEMEEN

Het cultuurbeleid van het Rijk is vastgelegd in de Cultuurnota voor 2009-2012 "Kunst van Leven" (Ministerie van OCW). In 2007 is door het Rijk een koerswijziging in het landelijke cultuurbeleid aangekondigd. In een 'visievormend' stuk wordt ondermeer een modernisering van het huidige Monumentenzorgstelsel aangekondigd. De wettelijke taken worden namens de minister uitgevoerd door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Afstemming en doorwerking van het ruimtelijke rijksbeleid vond in het verleden ondermeer plaats via de Provinciaal Planologische Commissie (PPC). In de nieuwe Wro wordt de PPC alleen om advies gevraagd over de provinciale ruimtelijke plannen (artikel 9.1 nieuwe Wro). In veel provincies is de PPC samengegaan met adviescommissies voor milieu en/of landelijk gebied tot commissies voor de totale fysieke omgeving. Daarnaast heeft de Rijksdienst met een aantal instanties convenanten afgesloten inzake samenwerking op het gebied van het archeologische erfgoed, zoals met Rijkswaterstaat, Dienst Landelijk Gebied, Staatsbosbeheer, de Gasunie en het Ministerie van Defensie. In het geval van archeologische rijksmonumenten is de Rijksdienst het bevoegde gezag. Als nationaal kenniscentrum voor het archeologische, gebouwde en landschappelijke erfgoed levert de Rijksdienst informatie, kennis en expertise. De belangrijke instrumenten zijn:

- de archeologische monumentenkaart (in samenwerking met de provincies) (AMK);
- de Indiatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW);
- de digitale database ARCHIS;
- de kennisinfrastructuur cultuurhistorie (KICH);
- de nationale onderzoeksagenda archeologie (NOaA; Projectgroep NOaA, 2006).

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft ook de taak toezicht te houden op de uitvoering van archeologische werkzaamheden en de naleving van de Monumentenwet 1988. Namens de Minister van OCW draagt zij de zorg voor de vergunningverlening aan bedrijven die archeologische opgravingen willen uitvoeren. Bedrijven die een vergunning aanvragen, dienen te (kunnen) werken volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA, meest actuele versie). In de KNA staan de diverse processen van archeologische onderzoek (booronderzoek, proefsleuven, opgravingen, etc.) beschreven met de daarbij geldende normen. Het beheer van de KNA ligt in handen van het Centraal College van Deskundigen Archeologie (CCvD) daarin gefaciliteerd door de SIKB (Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer). De KNA is een door de beroepsgroep zelf opgestelde minimum norm met een wettelijke status. De Erfgoedinspectie houdt toezicht op het naleven van de KNA.

9.1.2

CULTUURHISTORIE EN RUIMTE

Behalve de verantwoordelijkheid voor de uitvoering van het rijksarcheologiebeleid en de handhaving van de Monumentenwet 1988 is de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed ook medeverantwoordelijk voor het gebouwde en landschappelijke erfgoed. De uitgangspunten van het te voeren beleid zijn verwoord in de Nota Belvedere (Ministeries van OCW, LNV, VROM & VenW, 1999) en de Nota Ruimte (Ministeries van VROM, LNV, VenW & EZ, 2006). Relevant voor het toekomstige rijksbeleid met betrekking tot cultuurhistorie en ruimte is ook de rijksnotitie Kunst van Leven (Ministerie van OCenW, 2007), waarin de hoofdlijnen van het toekomstige cultuurbeleid zijn uiteengezet en de modernisering van de Monumentenzorg (MoMo) is aangekondigd. De beleidsuitgangspunten die in deze documenten staan verwoord, hebben rechtstreeks invloed op het provinciale en gemeentelijke beleid.

Nota Belvedere & Modernisering Monumentenzorg

In het verleden verdwenen bij nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen vaak waardevolle cultuurhistorische kenmerken. Om dat tegen te gaan, is door de rijksoverheid een beleid opgesteld dat voorwaarden schept om de cultuurhistorische identiteit sterker richtinggevend te laten zijn bij deze processen. Daartoe is in juni 1999 de nota Belvedere (Ministeries van OCenW, LNV, VROM & VenW, 1999) uitgebracht. De twee belangrijkste doelen van de Nota Belvedere zijn:

- het erkennen en herkenbaar houden van de cultuurhistorische identiteit in het stedelijk en landelijk gebied als kwaliteit en uitgangspunt voor verdere ontwikkelingen;
- het versterken en benutten van de cultuurhistorische identiteit en de kwaliteiten van de cultuurhistorisch meest waardevolle gebieden van Nederland, de zogenaamde Belvederegebieden en -steden.

Het Belvederebeleid is inmiddels onderdeel geworden van het ruimtelijk beleid. In verschillende rijksnota's, zoals de Nota Ruimte, zijn de ideeën uit de Nota Belvedere terug te vinden. Het Belvederebeleid is in 2007 geëvalueerd. Uit deze evaluatie bleek dat veel bereikt is, maar er ook nog veel werk verzet moet worden. In 2009 is het tienjarige Belvedere programma afgesloten en gaat het beleid een nieuwe fase in. De toekomst van Belvedere hangt daarbij samen met de voorgestelde modernisering van de monumentenzorg (MoMo) in 2009. De moderne monumentenzorg moet meer gebieds- en ontwikkelingsgericht worden. Belangrijk element in de voorstellen voor het nieuwe stelsel is dat cultuurhistorie – net als archeologie – wettelijk in het bestemmingsplan verankerd moet worden (Ministerie van OCW, 2008). Naar verwachting wordt de MoMo in 2011 ingevoerd.

Nota Ruimte

In de Nota Ruimte heeft het Rijk de uitgangspunten voor de ruimtelijke ontwikkeling van Nederland vastgelegd. Het gaat om inrichtingsvraagstukken die spelen tussen nu en 2020, met een doorkijk naar 2030. In de nota worden de hoofdlijnen van beleid aangegeven, waarbij de ruimtelijke hoofdstructuur van Nederland een belangrijke rol zal spelen. De nota heeft vier algemene doelen, waarvan de waarborging van waardevolle groengebieden door het behouden en versterken van de natuurlijke, landschappelijke en culturele waarden er één is. In de nota worden twintig nationale landschappen onderscheiden. Deze landschappen hebben elk een unieke combinatie van cultuurhistorische en natuurlijke elementen en vertellen daarmee het verhaal van Nederland. Vandaar dat ze binnen het

beleid een extra impuls krijgen. Meer hierover is te vinden in het dossier Nota Ruimte op de website van het Ministerie van VROM (<http://www.vrom.nl>).

9.2

PROVINCIAAL BELEID

Het provinciale beleid voor archeologie en cultuurhistorie is neergelegd in:

- de Omgevingsvisie Drenthe (vastgesteld 2010) en de Verordening Ruimtelijk Omgevingsbeleid (vastgesteld maart 2011);
- Kaart 2 Kernkwaliteiten: met name de kaarten 2.f Kernkwaliteit cultuurhistorie en 2.e Kernkwaliteit archeologie van de Omgevingsvisie Drenthe;
- Het Cultuurhistorisch Kompas Drenthe (2009);
- de Beleidsbrief provinciale archeologie 2007 (voor zover niet geactualiseerd door de Omgevingsvisie);
- het ontwerp hoofdstuk archeologie van het Cultuurhistorisch Kompas (in voorber. 2011);
- de Provinciale monumentenlijst Drenthe (2010);
- Cultuurnota 2009-2012: Cultuur als Magneet;
- De provinciale databank cultuurhistorie en archeologie: gevoed en beheerd door Drents Plateau.

De provinciale doelstellingen voor archeologie zijn in algemene zin:

- behoud in situ van waardevol Drents archeologische erfgoed;
- duurzaam behoud ex situ in het Noordelijk Archeologisch Depot te Nuis als behoud in situ niet mogelijk is;
- behoudenswaardige vindplaatsen kunnen niet ongezien verdwijnen;
- goede uitvoering van archeologisch onderzoek in het kader van ruimtelijke plannen;
- vergroting van het draagvlak voor het archeologisch erfgoed;
- ontsluiting van het "archeologische verhaal van Drenthe".

De Omgevingsvisie Drenthe:

In het kader van het nieuwe omgevingsbeleid heeft de provincie onder andere haar provinciaal belang /kernkwaliteit cultuurhistorie, archeologie en aardkundige waarden geformuleerd. Het definiëren van de provinciale kernkwaliteit archeologie en de daarbij behorende sturing is een handreiking en kader voor gemeenten bij het formuleren van hun eigen gemeentelijk archeologiebeleid. Voor het benoemen van de provinciale kernkwaliteit archeologie is gefocust op een samenhangende en/of representatieve selectie van het Drents archeologisch erfgoed. Het gaat daarbij om waarden en verwachtingen. Deze staan aangegeven op kaart 2.e van de Omgevingsvisie. Uitgangspunt voor deze selectie is dat het regionale bewoningsgeschiedenisverhaal van Drenthe voor nu en toekomstige generaties afleesbaar moet blijven in het landschap of in de bodem.

In de gemeente Noordenveld betreft dit de beide hunebedden in Steenberg en Westervelde, het Spaanse kerkhof bij Veenhuizen, een grafheuvelcluster bij Zuidvelde en de schans Portugal bij Een (de bekende archeologische waarden). Beekdalen, celtic fields, de historische essen en het veenterpengebied behoren tot de gebieden waar archeologische waarden worden verwacht.

De sturing op de provinciale kernkwaliteiten archeologie volgt het stramien van de Cultuurhistorische hoofdstructuur. Voor bekende archeologische waarden is het uitgangspunt behoud in situ (eisen stellen) en voor verwachte archeologische waarden wordt gestreefd naar een goede uitvoering van archeologisch onderzoek (voorwaarden

stellen). De derde sturingsfilosofie 'respecteren' loopt als een rode draad door de omgang met het archeologisch erfgoed.

Uitwerking van deze sturing is dat de provincie zo vroeg mogelijk in de planvorming met de initiatiefnemer(s) van een ontwikkeling die het provinciaal belang archeologie raakt, aan tafel wil zitten voor afstemming (en instemming). In geval van voor genomen bodem ingrepen in waarden of verwachtingen aangaande het provinciaal belang archeologie dient daarom, altijd via de gemeente, contact te worden opgenomen met de provincie, namens deze de provinciaal archeoloog.

De provincie is verder verantwoordelijk voor de inbreng van het aspect archeologie bij ontgrondingen, m.e.r-procedures en bovenlokale ruimtelijke ontwikkelingen zoals landinrichting, waterberging, natuurontwikkeling en provinciale infrastructuur, wanneer zij bevoegd gezag is, initiatiefnemer is of een regierol heeft.

Depothouder:

De provinciale taken op het gebied van archeologie zijn niet alleen een ruimtelijke opgave. De Wet archeologische monumentenzorg regelt dat alle vondsten (en opgravingsdocumentatie) uit archeologisch onderzoek in Drenthe vanaf het moment dat ze de grond uitkomen, eigendom zijn van de provincie. De provincie heeft daarom goedkeuringsbevoegdheid van het evaluatierapport van het opgravende bedrijf. In het evaluatierapport wordt een voorstel gedaan voor uitwerking van het opgegraven materiaal, deselectie/selectie van vondsten voor deponering en selectie van vondsten voor conservering. De goedkeuringsbevoegdheid van de provincie strekt zich alleen uit over de onderdelen conservering en deponering. In de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (meest recente versie) is nadere uitwerking gegeven aan de positie van de deponhouders.

Deponering vindt plaats in het Noordelijk Archeologisch Depot te Nuis, dat samen met de provincies Friesland en Groningen in stand wordt gehouden. Hier wordt het archeologisch erfgoed ex situ beheerd op een wijze die uit oogpunt van behoud (generatiebestendigheid) en toegankelijkheid verantwoord is. De provincie staat voor een ruimhartig uitleenbeleid ten behoeve van exposities en wetenschappelijk onderzoek.

9.3

GEMEENTELIJK BELEID

Gemeenten hebben vanuit de Monumentenwet de verantwoordelijkheid om waardevolle archeologische sites niet te (laten) verstoren en als dat toch gebeurt, ervoor te zorgen dat 'de verstoorder betaalt'. Zij zijn verantwoordelijk voor vergunningverlening en het opnemen van archeologie in bestemmingsplannen. Verder kunnen zij opdracht geven tot archeologisch onderzoek. Dit vraagt om gemeentelijke capaciteit (archeologische kennis), beleid en beleidskaarten op gemeentelijke schaal (verdiepingsslag IKAW). De gemeente Noordenveld heeft met het laten vervaardigen van een archeologische beleidsadvieskaart een belangrijke eerste stap gezet in het opstellen van een eigen gemeentelijk archeologiebeleid. Ten aanzien van het gemeentelijk beleid kunnen de in de volgende paragrafen geformuleerde uitgangspunten worden gehanteerd.

9.3.1

ALGEMEEN

Het gemeentelijk beleid richt zich primair op behoud in situ van waardevolle archeologische vindplaatsen. Bij ruimtelijke ingrepen met een groot maatschappelijk belang en als er geen

alternatieven zijn om de vindplaats te behouden, moeten de archeologische waarden worden opgegraven (behoud ex situ). Belangrijk beleidsinstrument voor het archeologiebeleid is de Archeologische Beleidsadvieskaart van de gemeente Noordenveld.

9.3.2 ONDERZOEK

Archeologisch onderzoek dient conform de vigerende versie van de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) te worden uitgevoerd. Voor het maken van de archeologische beleidsadvieskaart is gebruik gemaakt van makkelijk toegankelijke bronnen. Archiefonderzoek naar historische bronnen viel buiten de scope van het onderzoek. Historische gegevens kunnen echter van eminent belang zijn voor de interpretatie van archeologische gegevens. Recente voorbeelden daarvan zijn de belangrijke opgravingen in Kalteren (Diever) van een bisschoppelijk hof en in Dwingeloo (locatie Aldi) van een boerderij behorend bij een historisch bekend hof. Zonder onderzoek van historische bronnen zouden we nooit achter de naam en betekenis van de opgegraven erven met huisplattegronden zijn gekomen. Archiefonderzoek kan, net als bouwhistorisch onderzoek, in bepaalde omstandigheden aanvullende gegevens opleveren voor het archeologisch bureauonderzoek. Het verdient daarom aanbeveling om voorafgaand aan het veldwerk altijd de lokale historische vereniging te raadplegen over de beschikbaarheid van historische bronnen die het plangebied betreffen.

De gemeente en de provincie ontvangen beide minstens een analogo exemplaar van het definitieve archeologische onderzoeksrapport. Ook het Noordelijk archeologisch depot ontvangt een exemplaar van het onderzoeksrapport. De provinciaal archeoloog stelt, in geval van een afwijkend standpunt inzake het gegeven selectieadvies, de gemeente hiervan op de hoogte. In de toekomst zal het onderzoeksrapport waarschijnlijk, na het verstrijken van de wettelijke 2-jaars termijn, centraal digitaal beschikbaar gesteld worden via ARCHIS (III).

9.3.3 VRIJSTELLING VAN ONDERZOEK

Archeologisch onderzoek is niet nodig bij ingrepen die niet dieper reiken dan 0,3 m beneden maaiveld (-mv) indien een bouwvoor aanwezig is. Tevens geldt een onderzoeksvrijstelling van 1.000 m² voor alle gebieden die op de archeologische beleidsadvieskaart staan aangegeven met een hoge of middelhoge verwachting (inclusief de gebieden die van provinciaal belang zijn). Het gaat om het totaal aan te verstoren bodemoppervlak binnen een plangebied of bouwblok van een samenhangend project dat niet opgedeeld kan worden in deeluitwerkingen. De vrijstelling geldt niet voor bekende vindplaatsen van zeer hoge archeologische waarde (waaronder de rijksmonumenten), hoge archeologische waarde en archeologische waarde. Feitelijk betreft het de terreinen van de Archeologische Monumentenkaart Drenthe die zijn overgenomen op de Gemeentelijke beleidsadvieskaart. Uitzondering hierop zijn de historische kernen van Roderwolde (AMK-nr. 13977), Norg (AMK-nr. 14006), Westervelede (AMK-nr. 14009), Leutingewolde (AMK-nr. 14411), Sandebuurt (AMK-nr. 14412), Peizerwold (AMK-nr. 14413), Roden (AMK-nr. 14414), Peize (AMK-nr. 14416), Steenberg (AMK-nr. 14417), Een (AMK-nr. 14418), Lieveren (AMK-nr. 14419), Langelo (AMK-nr. 14420), Peest (AMK-nr. 14421) die op de AMK staan aangegeven als 'terreinen van hoge archeologische waarde'. Voor deze historische kernen is een

vrijstelling van 100 m² mogelijk. Eenzelfde vrijstellingsregime geldt voor de historische kern van Zuidvelde die onterecht niet is opgenomen op de AMK.

In de gebieden in de gemeente Noordenveld waarvoor een lage archeologische verwachting geldt op de beleidsadvieskaart hoeft bij bodemingrepen geen archeologisch vooronderzoek plaats te vinden. Als bij de graafwerkzaamheden toch onverwacht archeologische vondsten worden gedaan, gelden deze als toevalsvondsten en moeten ze gemeld worden bij de provinciaal archeoloog, die daarna contact opneemt met de gemeente. In algemene zin is onderzoek niet vereist als het gaat om herbouw met dezelfde maatvoering als het oorspronkelijke bouwwerk, dat wil zeggen dat de funderingen dezelfde horizontale en verticale afmetingen hebben of wanneer werkzaamheden vergunningvrij kunnen worden uitgevoerd.

9.3.4

TOETSING PROGRAMMA VAN EISEN (PVE), PLAN VAN AANPAK (PVA) EN RAPPORTEN

De gemeente wil nadrukkelijk een regierol nemen ten aanzien van het gemeentelijk archeologisch erfgoed. Daarom wil zij vanuit haar rol als bevoegd gezag, voorafgaand aan de uitvoering van het onderzoek, alle PvE's voor archeologisch onderzoek ter instemming voorgelegd krijgen. De provincie ontvangt vanuit haar deponerende rol en eigenaar van de vondsten een exemplaar ter kennisgeving.

Daarnaast worden ook alle Plannen van Aanpak (PvA's) voor non-destructief onderzoek getoetst die betrekking hebben op plangebieden groter of gelijk aan 10 ha. Voor de toetsing wordt een termijn aangehouden van maximaal 4 weken.

Literatuur

- Aalbersberg, G., 2006. Inventariserend veldonderzoek Steentijdvindplaatsen Drenthse Aa-gebied, provincie Drenthe. Raap-rapport 1278.
- Aalbersberg, G. 2010. Gemeente Westerveld. Een archeologische verwachtings- en beleidsadvieskaart. RAAP-rapport 2021. Amsterdam.
- Abrahamse, J, S. Bottema, M.H. Buruma, H.W. de Vroome en H.T. Waterbolk (red.), 1984. *Het Drentse landschap*. Zutphen.
- Bazelmans, J., H. Groenendijk en G. de Langen, 2005. De late prehistorie en protohistorie van Holoceen Nederland (Noaa, hoofdstuk 12).
- Beuker, J.R. en M.J.L.Th. Niekus, 1994. Neanderthalers in Drenthe; enkele opzienbarende nieuwe vondsten. *Nieuwe Drentse Volksalmanak*, pp. 3(95) – 18(110).
- Bos, J., Baas, T., J.W.T.M. Beekhuis-Snieders, F.R.C. Burghardt, J.E. Ennik, J.J. Franck-Kuyten, J. Heringa, Corn. F. Janssen, Tj. Jongma, F. Keverling Buisman, W.J. Kuppers, C.G. Meijnen, A.B. van der Ploeg, D.J. Prins, I. Venditti en J.R. van der Zeijden, 1989. Huizen van Stand. Geschiedenis van de Drentse Havezaten en andere Herenhuizen en hun bewoners. J. Bos, F.J. Hulst en P. Broon (red.). Meppel.
- Casparie, W., 2005. 1 Het hoogveen ontsloten. Houten wegen en paden in Drentse venen. In: L.P. Louwe Kooijmans, P.W. van der Broeke, H. Fokkens en A.L. van Gijn (red.). *Nederland in de Prehistorie*. Amsterdam, 401-405.
- Dockum van, P., 1899. Iets over de schansen bij Een: de schans van Portugal en de Zwartendijkerschans.
- Drenth, E. en E. Lohof. 2005. Heuvels voor de doden. Begraving en grafritueel in bekertijd, vroege- en midden-bronstijd. In: L.P. Louwe Kooijmans, P.W. van der Broeke, H. Fokkens en A.L. van Gijn (red.). *Nederland in de Prehistorie*. Amsterdam, 433-454.
- Dupont, L.M., 1985. Temperature and rainfall variation in a raised bog ecosystem. A palaeo-ecological and isotope-geological study. Amsterdam.
- Es, W.A. van, 1965. Waterput bij Roden. In: *Nieuwe Drentse Volksalmanak*, 83, 199 – 207.
- Fens, R.L., M.J.L.Th. Niekus en F. de Vries, 2008. Knollen, blokken en brokken. Een primaire vuursteenbewerkingsplaats bij Hoogersmilde. In: *Nieuwe Drentse Volksalmanak*, 125ste jaargang, 159-177.
- Fokkens, H., 1998. Drowned Landscape, The Occupation of the Western Part of the Frisian-Drentian Plateau, 4400 BC – AD 500. Heerhugowaard.
- Groen, P.C., G. Hesselink, A. van Goor, A. Hardeman, C.F. Janssen, J. de Leeuw en N. van Rijssel (red.), 1975. *Drentse dorpen, gezichtsbehoud of gezichtsverlies?* (Assen).
- Groenewoudt, B., M. Groothedde & H. van der Velde, 2006. 20. De Romeinse tijd, middeleeuwen en vroegmoderne tijd in het Midden- en Oost-Nederlandse zandgebied. Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOOA).
- *Grote Historische topografische atlas 1898-1928. Drenthe, schaal 1 : 25.000*. Tilburg 2006.
- Harsema, O.H., 1980. Het Drents Plateau. In: M. Chamalaun & H.T. Waterbolk, *Voltooid verleden tijd? Een hedendaagse kijk op prehistorie*. Amsterdam, 83-102.

- Harsema, O.H., 1993. Een prijswinnend lot in de '5de Verloting'; een bronsstijderf ontdekt in Roden (dr.). *Paleo-aktueel* 4, 44-48.
- Harsema, O. H., 2005. Boerderijen tussen de raatakkers. Nederzettingen op de noordelijke zandgronden. In: L.P. Louwe Kooijmans, P.W. van der Broeke, H. Fokkens en A.L. van Gijn (red.). *Nederland in de Prehistorie*. Amsterdam, 543-555.
- Hessing, W. en P. Kooi, 2005. Urnenvelden en brandheuvelds. Begravingen en grafritueel in late bronstijd en ijzertijd. In: L.P. Louwe Kooijmans, P.W. van der Broeke, H. Fokkens en A.L. van Gijn (red.). *Nederland in de Prehistorie*. Amsterdam, 631-654.
- Houting, E, Klaas Roelof de Poel en Jacob van der Vaart (red.), 1981. *Brinkenboek, een verkenning van de brinken in Drenthe*. Assen.
- Jager, S.W., 2008. Celtic fields in Zuid-Drenthe: archeologisch vooronderzoek: een inventariserend bureauonderzoek. Raap-rapport 1731. Weesp.
- Kempen, P.A.M.M. van, 2000. Huis te Peize, gemeente Noordenveld. Een archeologisch onderzoek (RAAP-rapport 534), Amsterdam.
- Lanjouw, H. en H. van Westing, 1995. Voorden in Drenthe. In: Nieuwe Drentse Volksalmanak 1995, 36 – 50.
- Luning H. en W. van der Sanden, 2010. Galgenbergen, galggaten en radakkers, een tocht langs beladen plaatsen. In: W.A.B. van der Sanden en H.M. Luning, *Over galg en rad - executieplaatsen in Drenthe*, Zwolle, 83-116, spec. 85, noot 14.
- Ministerie van OCenW, 2006. *Wijziging van de Monumentenwet 1988 en enkele andere wetten ten behoeve van de Archeologische Monumentenzorg mede in verband met de implementatie van het Verdrag van Valletta*, Ministerie van OCenW, Den Haag.
- Ministerie van OCenW, 2007. *Kunst van Leven. Hoofdlijnen cultuurbeleid*. Ministerie van OCenW, Den Haag.
- Ministerie van OCenW, 2008. *Visie op de modernisering van de monumentenzorg Een Lust, geen last*. Ministerie van OCenW, Den Haag.
- Ministeries van OCenW, LNV, VROM & VenW, 1999. *Nota Belvedere; beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting*. Den Haag.
- Ministeries van OCenW & VROM, 1988. *Monumentenwet. Staatsblad van de 23^e december 1988*, Den Haag.
- Ministerie van VROM, 2006. *Wet ruimtelijke ordening*. Ministerie van VROM, Den Haag.
- Ministerie van WVC & BZ, 1992. *Europees verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed*. Europese Commissie, Den Haag.
- Niekus, M. J. L. Th., 2002. Een mogelijke primaire vuursteenbewerkingsplaats uit Emmen (Dr.). In: *Paleo-aktueel* 13, 41-48.
- Rapport betreffende de ruilverkaveling van es-, made, veen- en ontginningsgronden, gelegen in de gemeenten Roden, Peize, Vries en Norg, genaamd ruilverkaveling "Peize-Bunne". (Utrecht, 1956). Ongepubl.
- Rapport voor de Ruilverkaveling Peizer Made. (Utrecht 1063) Ongepubl.
- Rapport voor de Ruilverkaveling Vries. Cultuurtechnische Commissie 1966. Ongepubl.
- Renes, H., 2004. Beekdalen, bewoning en wegenpatroon. In: F. Gerritsen en E. Rensink (red.). *Beekdallandschappen in archeologisch perspectief. Een kwestie van onderzoek en monumentenzorg*, NAR 28, Amersfoort.

- Roymans, J., 2008. Het spoor bijster? Oude bruggen en wegen in Zuid-Nederland. In: E. Rensink (red.). *Archeologie en beekdalen. Schatkamers van het verleden*. Utrecht.
- Sanden van der, W.A.B., 2009. Een speerpunt uit het dal van het Oostervoortsche Diep bij Norg (Dr.). In: *Paleo-aktueel 20*, 58-61.
- Smit, B.I., 2010. Valuable Flints. Research strategies for the study of early prehistoric remains from the Pleistocene soils of the Northern Netherlands. Thesis. Groningen.
- Spek, Th., W. Groenman-van Waateringe, M. Kooistra & L. Bakker, 2003, Formation and land use history of celtic fields in North-West Europe – an interdisciplinary case study at Zeijen, *JEA 6:2*.
- Spek, Th. en B. J. Groenewoudt, 2007. Essen en plaggenbodems in Drenthe. In: J. van Doesburg, M. de Boer, J. Deeben, B.J. Groenewoudt en T. de Groot (red.) *Essen in zicht. Essen en plaggendekken in Nederland: onderzoek en beleid*. Amersfoort, 79 – 104.
- Steur, G.G.I en W. Heijink, 1972. *Moerige gronden in Nederland*. In: Boor en spade 18.
- Stol, T., 1996. Veenhuizen: de ontwikkeling van het landschap tot het begin van de 19^e eeuw. In: *Historisch Geografisch Tijdschrift nr. 1, Jaargang 14*, 24 – 35.
- Taaijke, E. *Een kuil uit de vroege ijzertijd in Roden (Dr.)*. In: *Paleo aktueel nr. 4*.
- Vilsteren, V.T. van, 1994. Het Spaanse Kerkhof. In: *Waardeel. Drents Historisch Tijdschrift. Jaargang 14, nummer 3, 3^e kwartaal*.
- Waldus, W.B. & H.M. van der Velde (red.), 2006. Archeologie in vogelvlucht. Toepassingsmogelijkheden van het AHN in de archeologie. *Geoarchaeological and Bioarchaeological Studies 6*. Vrije Universiteit, Amsterdam.
- Waterbolk, H. T., 2009. Getimmerd verleden. Sporen van voor- en vroeghistorische houtbouw op de zand- en kleigronden tussen Eems en IJssel. Eelde.
- Wit, M.J.M., 2000. Een aanvullend archeologisch onderzoek naar het Huis te Peize, gemeente Noordenveld (ARC-Publicaties 36), Groningen.
- Wit, M.J.M., 2001. *Een aanvullend archeologisch onderzoek naar het Huis te Peize, gemeente Noordenveld (Dr.)*. In: *Paleo aktueel nr.12*.
- Woldring, H. & J. Zomer, 2009. De vestiging, ondergang en conservering van het laat-Boreale dennenbos van Roderwolde: een palynologische reconstructie. Met een samenvatting van het palynologisch onderzoek in de Polder Matsloot-Roderwolde. *Nieuwe Drentse Volksalmanak 126*, 107–124.
- Versfelt, H.J en M. Schroor (red.), 2005. *De atlas van Huguenin. Militair-topografische kaarten van Noord-Nederland* (Groningen-Veendam).
- Versfelt, H.J. en M. Verschoor, 2001. De Franse kaarten van Drenthe en de noordelijke kust 1811-1813. Groningen.
- Van der Waals, J.D., 1963. Een huisplattegrond uit de vroege IJzertijd te Een, gem. Norg (p. 217-229), in: *Nieuwe Drentse Volksalmanak 1963*.
- Wentink, K., 2006. Ceci n'est pas une hache. Neolithic Depositions in the Northern Netherlands. Leiden.
- Ytsma, W.A., 2010. Proefsleuvenonderzoek archeologie Esweg Norg fase 1 (Drenthe), Arcadis. Assen.

BIJLAGE 1

Verklarende woordenlijst

Antropogeen	Door menselijk handelen ontstaan.
B-horizont	Dat deel van het bodemprofiel waar bodemvormende effecten (zoals inspoeling van materiaal uit de A-horizont) zichtbaar zijn.
Bouwvoor	De bovenste laag van het bodemprofiel dat door middel van agrarisch gebruik (ploegen, beplanting, bemesting etc.) is gevormd.
Celtic Field	Akkercomplex uit de ijzertijd op zandgronden. De percelen, zogenaamde raatakkers, worden onderling gescheiden door kleine dammetjes.
C-horizont	Dat deel van het bodemprofiel waar geen bodemvormende effecten (zoals de aanwezigheid van organisch materiaal en uit- en inspoeling van materiaal) zichtbaar zijn; het onveranderde moedermateriaal.
Dobbe	Een met water gevulde kom, veelal in gebruik als drinkplaats voor vee. Vaak in het veen uitgegraven.
Duin	In duinvaaggrond. Het overgrote deel van de duinen, zowel in het binnenland als aan de kust, bestaat uit gronden die met deze naam worden aangeduid.
Eerdgrond	Onder eerdgronden verstaat men alle moerige gronden en minerale gronden met een humusrijke bovengrond.
E-horizont	Uitspoelingshorizont (vroegere A2-horizont). Deze horizont is als gevolg van de uitspoeling van humeus materiaal loodgrijs van kleur. Het deel van het bodemprofiel tussen de bovenliggende A- en onderliggende B-horizont (inspoelingshorizont).
Elsterien	IJstijd die duurde van circa 475.000 tot 410.000 jaar geleden.
Esdek	Zie Plaggendek.
Geomorfologie	Verklarende beschrijving van de vormen van het aardoppervlak in verband met de wijze van hun ontstaan.
Glaciaal	Relatief koude periode met uitbreiding van de ijskappen (ijstijd).
Havezathe	Versterkt huis.
Huisterp	Kleine terp (zie terp) met slechts een enkele woning.

Holoceen	Meest recente geologische tijdvak van ongeveer 8.800 v. Chr. tot heden.
In situ	Exact op de plaats gelegen waar het werd gedeponeerd, verloren of weggegooid.
Kamptonginning	Een omwalde, afzonderlijke, kleine ontginning, vaak jonger dan enken, maar toch veelal gebonden aan oudere ontginningen.
Keileem	In verband gebracht met grondmorene. Keileem bestaat uit een mengsel van leem, zand, grind en stenen.
Mesolithicum	Midden Steentijd (8.800 v. Chr. – 5.300/4.900 v. Chr.)
Neolithicum	Nieuwe of Jonge Steentijd (5.300/4.900 v. Chr. – 2.000 v. Chr.)
Ontginningsas	Lint - meestal een weg - van waaruit het omliggende gebied werd ontgonnen.
Paleolithicum	Oude Steentijd (tot 8.800 v. Chr.)
Pingo(ruïne)	Heuvel met een kern van ijs. In Nederland komen alleen pingoruïnes voor: door de smelting van het ijs ingezakte pingo's. Een pingoruïne bestaat meestal uit een al dan niet met water gevulde depressie met een eromheen gelegen wal. Deze locaties waren in het mesolithicum favoriete vestigingsplaatsen.
Plaggendek	Een van oorsprong arme zandgrond die door opbrenging van stalmest, plagen, bosstrooisel, afval etc. verrijkt is ten behoeve van landbouw. Ook wel esdek genoemd (een A-horizont die zich door menselijk handelen (antropogeen) heeft ontwikkeld).
Pleistoceen	Geologisch tijdvak van circa 2,3 miljoen jaar geleden tot het begin van het Holoceen (circa 8.800 v. Chr.). Het Pleistoceen wordt gekenmerkt door de vier bekende ijstijden.
Podzol	In o.a. Podzolgrond. Het woord komt uit het Russisch en heeft betrekking op de askleurige loodzandlaag (E-horizont) of uitspoelingslaag die veel in deze gronden voorkomt. Het uitgespoelde organische materiaal komt, al dan niet samen met ijzer, terecht in een inspoelingshorizont (B). Voor podzolisering is een verticale waterstroom nodig, die alleen voorkomt in relatief droge bodems die daarmee tevens geschikt waren voor bewoning.
Potklei	Zware donkerkleurige klei gevormd als opvulling van subglaciale tunneldalen.

Potstal	Uitgediepte veestal.
Saalien	De voorlaatste ijstijd van circa 250.000 – 130.000 jaar v. Chr.
Stuwwal	Door landijs horizontaal opgedrukte grond die als een heuvel(rug) achterblijft.
Voorde	Doorwaadbare plaats door een beek of rivier.
Weichselien	De laatste ijstijd van circa 115.000 – 8.800 v. Chr.

BIJLAGE 2

Essen

Onderstaande tabel beschrijft de voornaamste kenmerken van deze essen. De kolom "Nr-benaming" verwijst naar het catalogusnummer in de studie van Spek et al. (1995). "Type" verwijst naar de karakterisering van de esontginning (zie kader).

Beknopte beschrijving van de kenmerken van esverkavelingstypen

- Type A: vermoedelijk aangelegd in de Romeinse tijd – hoge middeleeuwen. De basisvorm is een klein vierkant of rechthoekig ontginningsblok (0,75-1,5 ha), ten opzichte van elkaar meestal onregelmatig gegroepeerd. Lengte/breedteverhouding is ongeveer 1:4 tot 1:6.
- Type B: vermoedelijk aangelegd in de late middeleeuwen en vroege nieuwe tijd. De basisvorm bestaat uit grote rechthoekige ontginningsblokken (2-6 ha), ten opzichte van elkaar meestal regelmatig gegroepeerd. Lengte/breedteverhouding is ongeveer 1:10 tot 1:20.
- Type C: vermoedelijk aangelegd in de nieuwe tijd (17e – 19e eeuw). De basisvorm bestaat uit zeer grote vierkante of rechthoekige ontginningsblokken (5-10 ha). Ontginningsblokken liggen zeer regelmatig gegroepeerd. Lengte/breedteverhouding is ongeveer 1:20 tot 1:30.
- Type D: de ouderdom is onduidelijk. Vermoedelijk is dit type ontstaan doordat kamontginningen aan elkaar gegroeid zijn. De ontginningsblokken zijn van verschillende grootte en zijn zowel regelmatig als onregelmatig gegroepeerd

De kolom "Waarde" geeft de archeologische potentie van de es aan:

0 = geen duidelijke archeologische sporen bekend

+ = es of randzone bevat een waardevol(le) archeologische vindplaats of monument

++ = es of randzone bevat meerdere waardevolle archeologische vindplaatsen en/of monumenten.

Lijst met historische essen in Noordenveld (stand 1995, nummering conform de inventarisatie van Spek et al.) Spek et al. 1995

Nr.	Benaming	Type	Opmerkingen	Waarde
1.	Leutingewolder Esch	B1	27 ha. Gaaf. Oorspronkelijk veengebied. Door oxidatie en bodemdaling kwam het onderliggende zand boven, waarop de es werd aangelegd.	0
2.	Roderwolder Esch	B1	14 ha. In de noordoosthoek en zuidwestkant aangetast. Oorspronkelijk veengebied. Door oxidatie en bodemdaling kwam het onderliggende zand boven, waarop de es werd aangelegd.	0
3.	Es ten westen van huize Terheijl	D	5 ha. In zuidoostelijk deel vergraven. In middeleeuwen vermoedelijk gebruikt door monniken van het klooster Aduard.	0
4.	Dobber Esch	B3	9 ha. Gaaf.	0
5.	Zulther Esch I	A2	6 ha. Gaaf. Waarschijnlijk oudste es van Zulthe.	0
6.	Zulther Esch II	B2	25 ha. Geheel verdwenen onder de bebouwing van Roden. Bevat een vindplaats uit de middeleeuwen.	+
7.	Foxwolder Esch	B1	10 ha. Oorspronkelijk veengebied. Door oxidatie en bodemdaling kwam het onderliggende zand boven, waarop de es werd aangelegd.	0
8.	Roderesch I	C	25 ha. aangelegd in de 19 ^e eeuw.	0
9.	Roderesch II	C	16 ha. aangelegd in de 19 ^e eeuw.	0
10.	Roderesch III	C	4 ha. aangelegd in de 19 ^e eeuw.	0
11.	Noordesch	A	22 ha. Gaaf. Bevat een vindplaats uit de middeleeuwen	+
12.	Zuidesch	B	15 ha. Grotendeels bewaard gebleven. Vindplaatsen uit het neolithicum en de middeleeuwen.	++
13.	Steenberger Esch	B1	85 ha. Grotendeels bewaard gebleven. Vindplaatsen uit het paleolithicum en neolithicum, hunebed D1. Mogelijk bevindt zich onder de es een fossiele akkerlaag.	++
14.	De Esch	-	40 ha. Gaaf. Door zeer gevarieerde esverkaveling moeilijk te typeren. De es ten westen van het Noordeinde en de Oosterkamp zijn vermoedelijk uit de late middeleeuwen of vroege nieuwe tijd. De es ten westen van het Zuideinde is vermoedelijk ouder.	0
15.	Oosterkamp	D	17 ha. Gaaf. De es ten westen van het Noordeinde en de Oosterkamp zijn vermoedelijk uit de late middeleeuwen of vroege nieuwe tijd. De es ten westen van het Zuideinde is vermoedelijk ouder.	0
16.	Es ten westen van Zuideind	A1	60 ha. Grotendeels bewaard gebleven.	++
17.	Looakkers	A2 en B2 en B1	50 ha. Gaaf. Ten oosten van Langelo Gaaf. Oostelijke en zuidelijke uitbouw van type A2. Gaaf. Ontginningsblok, ligt los van de es. Bevat vindplaatsen uit het mesolithicum en de ijzertijd.	++
18.	Oosteresch	A2	30 ha. Gaaf. Bevat vindplaatsen uit het neolithicum, ijzertijd (celtic field) en Romeinse tijd.	++
19.	Westeresch	B2	35 ha. Versneden door aantal wegen, bebouwing in noordoosthoek.	0
20.	Oosterveld	B1 of C	60 ha. Gaaf. Vermoedelijk vrij jonge es.	0
21.	Norger Esch	A2 en B2	220 ha. Grotendeels bewaard gebleven. Vindplaatsen uit neolithicum en bronstijd (opgegraven grafheuvels) en middeleeuwen. Ontginningsstype A2 is waarschijnlijk ouder dan type B2	++
22.	Westervelder Esch	A2 en B	65 ha. Grotendeels vergraven. Vindplaatsen uit het neolithicum, hunebed D1, grafheuvels met onbekende datering, ijzertijd (celtic field) en middeleeuwen.	++
23.	Zuidvelder Esch	B1	5 ha. Aan westzijde aangetast door bebouwing. Vindplaatsen uit de bronstijd (twee grafheuvels) ijzertijd en middeleeuwen.	++
24.	Peizer Esch	B1 en D	110 ha. Zuidelijk deel van de es vergraven. Vindplaats uit ijzertijd	+
25.	Horster Esch	-	8 ha. Moeilijk te typeren. Gaaf.	0

BIJLAGE 3 Objecten van historische kaarten

Bijzondere gebouwen en terreinen

Objectnr	coördinaten	plaats/toponiem	objecttype	Bron
1	2207012/579134	Vischlust/ de Kooi, De Matsloot Roderwolde	Bebouwing	Franse Kaarten (1811-1813), Huguenin(1819-1829), Bonnebladen (omstreeks 1900)
2	227885/579229	Roderwolde, De Matsloot	Bebouwing	Franse Kaarten (1811-1813), Huguenin(1819-1829), Bonnebladen (omstreeks 1900)
3a en 3b	226151/579197 (a) 225895/579218 (b)	Roderwolde, Hoogema	Bebouwing	Franse Kaarten (1811-1813), Huguenin(1819-1829), Bonnebladen (omstreeks 1900)
4	227059/577961	Kerksloot, Roderwolde	polderbemaling	Bonnebladen (omstreeks 1900)
5	226786/579697	Roderwolde, polder Matsloot	polderbemaling	Bonnebladen (omstreeks 1900)
6	229138/579535	Peizermade/ Eiderweert	Bebouwing	Bonnebladen (omstreeks 1900), Franse Kaarten (1811-1813)
8	223169/575939	Hooilanden laan, Leek	Steenbakkerij	Bonnebladen (omstreeks 1900)
9	222511/572728	Roden	Poel	Bonnebladen (omstreeks 1900), Franse Kaarten (1811-1813)
10	223125/572862	"Oude legerplaats")	celtic field	Bonnebladen (omstreeks 1900)
11	226662/573061	Weehorst/ Roden	Veenkje	Bonnebladen (omstreeks 1900)
12	224207/564970	Norg/ Zwartewater	meertje	Franse Kaarten (1811-1813), Huguenin (1819-1829), op Bonnebladen (omstreeks 1900) als veenputten aangeduid
13	219751/565831	Een/ Vennootsweg	Meertje	Franse Kaarten (1811-1813)
14	221119/562936	Veenhuizen/Zwartewater/ Wazemeer	meertje	Huguenin (1819-1829), Franse Kaarten (1811-1813)
15	221754/561657	Veenhuizen/ Zuurpoel	meertje	Huguenin (1819-1829), Franse Kaarten (1811-1813)
16	221405/572630	Roden/ Korte Dijk	Veenputten	Bonnebladen (omstreeks 1900)
17	221964/572722	Roden/ Korte Dijk	Veenputten	Bonnebladen (omstreeks 1900)
18	222331/571882	Noorderveld/ Roden	Veenputten	Bonnebladen (omstreeks 1900)
19	221523/571283	Noorderveld/ Roden	Veenputten	Bonnebladen (omstreeks 1900)
20	222847/576903	Noorderveld/ Roden	Veenputten	Bonnebladen (omstreeks 1900)
21	229418/571716	Het Veen/ Witteveen/ De Pol	Veenputten	Bonnebladen (omstreeks 1900)
22	228162/570741	Groote Veld/ de Pol	Veenput	Bonnebladen (omstreeks 1900)
23	223376/571589	Hullen/ Roden	Veenputten	Bonnebladen (omstreeks 1900)
24	227941/570282	Voorste veen, achterste veen, Langelo	Veenputten	Bonnebladen (omstreeks 1900)

Objectnr	coördinaten	plaats/toponiem	objecttype	Bron
26	227831/568175	Lieverden Neyland / Langelo	Veenput	Bonnebladen (omstreeks 1900)
27	224058/565735	Eenderdijk/ Een	Veenput	Bonnebladen (omstreeks 1900)
28	228710/565862	Peertenmade/ Norg	Veenput	Bonnebladen (omstreeks 1900)
29	230708/574628	Het Wold/ Peize	Veenontginning	Bonnebladen (omstreeks 1900)
30	228494/559841	Huis ter Heide/ Norgervaart	Bebouwing	Vaarthuis" verveningswoning annex logement, omstreeks 1816 gebouwd
31	228384/561180	Ankehaarsveld/ Huis ter Heide	polderbemaling	Bonnebladen (omstreeks 1900)
32	229786/564834	Oosterveen/ Peest	Veentje	Kadaster Kaart (Minuitplan, 1811-1832)

De historische wegen in de Gemeente Noorderveld begin negentiende eeuw					
nr.	Naam - omschrijving	Kad. 1832	nr.	Naam - omschrijving	Kad. 1832
1.	Weg naar Zevenhuizen	Norg, A-1	51.	Weg naar Eelde	Peize, C-1
2.	Weg naar Leek	Norg, A-1	52.	Weg naar Eelde, Vries, Norg	Peize, C-1
3.	Hoofdstraat	Norg, A-3	53.	De Bursselsche weg	Peize, C-1
4.	Schansweg	Norg, A-3	54.	Winderweg	Peize, C-2
5.	Esweg	Norg, A-3	55.	De Agteromweg	Peize, D-1
8.	Hooge weg	Norg, B-verz.	56.	Veenlaan	Peize, D-1
9.	Weg naar Steenbergen	Norg, B-verz.	57.	De Beerslaan	Peize, D-1
10.	Weg naar Roden	Norg, C-1	58.	de Abtsweg	Peize, E-1
11.	Weg naar Norg	Norg, D-1	59.	De Oosterweg	Peize, E-1
12.	Weg van Norg naar Groningen	Norg, D-1	60.	Weg van Peize naar Roden	Peize, E-1
13.	Weg van Norg naar Roden	Norg, D-1	61.	De Zuurtsche weg	Peize, E-1
14.	Assenweg	Norg, E-1	63.	De Stemmaartweg	Peize, F-1
16.	Weg naar Vries	Norg, E-1	64.	De Nieuwe straat	Peize, F-2
17.	Weg naar Zeijen	Norg, E-1	65.	Weg Peize - Vries	Peize, F-2
18.	Weg naar Ter Aard	Norg, E-1	66.	De Lozeweg	Peize, F-2
19.	Weg van Norg naar Assen	Norg, E-1	67.	IHeere straat	Peize, F-2
20.	Weg van Zuidvelde naar Peest	Norg, E-1	68.	Weg naar Hoogkerk	Roden, A-2
21.	Weg naar Peest	Norg, E-1	69.	Onlandse weg	Roden, B-1
22.	Hoge weg	Norg, E-1	70.	Weg van Rowolde	Roden, B-1
23.	Hoetweg (?)	Norg, E-1	71.	Groene weg	Roden, B-2
24.	Weg naar Peest	Norg, E-1	72.	Gouwe weg	Roden, C-1
26.	Weg naar Peest	Norg, E-2	73.	Roderwolderweg	Roden, C-1
27.	Kerkepad	Norg, E-2	74.	Laan	Roden, E-2
28.	Weg van Norg naar Assen	Norg, E-2	75.	Weg naar Roden en Leutingewolde	Roden, E-2
29.	Weg naar Groningen	Norg, E-3	76.	Weg naar Lieveren	Roden, E-2
30.	Weg van Peest naar Peize	Norg, E-3	77.	Weg naar Vries	Roden, F-1
31.	Hoogweg	Norg, E-3	78.	Weg van Roden naar Assen	Roden, F-2 (var.)
32.	Hooge weg	Norg, E-3	79.	Weg van Een naar Steenbergen	Roden, G-2
33.	Eschweg	Norg, E-3	80.	(vervalt)	
34.	Weg naar Peest	Norg, E-3	81.	Weg van Norg	Roden, H-1
35.	Peester Turfweg	Norg, F-1	82.	Weg naar Westeinde	Roden, H-2

36.	Weg naar Ter Aard	Norg, F-1	83.	Laantje	Roden, H-2
37.	Weg naar Assen	Norg, F-1	84.	Weg van Leek naar Roden	Roden, H-2
38.	Weg van Zuidvelde naar Assen	Norg, G-1	85.	Turfweg	Roden, E-3
39.	Weg van Zuidvelde naar Norg	Norg, G-1	87.	Weg naar Roden	Roden, E-3
40.	Nieuwe weg van Zuidvelde		88.	Weg naar Roderwolde, Roden	Roden, E-3
	naar de Vaart	Norg, H-1	89.	(vervalt)	
41.	Zuidveldse Turfweg	Norg, H-1	90.	Westerweg	Peize, E-1
42.	Turfweg	Norg, H-1	91.	Weg van Eelde, Norg en Vries naar Peize	Peize, E-1
43.	Weg naar Ter Aard	Norg, H-1	92.	Weg naar Groningen	Peize, E-2
44.	Weg van Zuidvelde naar Esmeer	Norg, I-1	93.	Oosterwegsche brug	Norg, D-1
45.	Weg van Een naar Norg	Norg, M-1	99.	Laan	Roden, E-2
46.	Weg van Een naar Westervelde	Norg, M-1	101.	Weg van Roden naar Lieveren	Roden, F-1
47.	Weg van Veenhuizen naar Norg	Norg, M-1	102.	Weg van Roden naar Peize	
50.	Weg van Peize naar Groningen	Peize, A-2			

De historische dijken in de gemeente Noordenveld, begin negentiende eeuw

nr.	Naam - omschrijving	Kad. 1832	nr.	Naam - omschrijving	Kad. 1832
6.	Langelosche dijk	Norg, B-verz.	107.	Lange Braaksdijk	Peize, E-2
7.	Eenedijk	Norg, B-verz.	108.	Drie Bergerdijk	Peize, E-2
15.	Oosterdijk	Norg, E-1	109.	De Oude Velddijk	Peize, E-2
48.	Ederdijk	Norg, N-3	110.	De Hooghaarsche dijk	
49.	Veenhuizerdijk	Norg N-3	111.	De Nieuwe Veltdijk	Peize, E-1
62.	De Zanddijk	Peize, F-1	112.	De Zuiderdijk	Peize, F-2
86.	Hareveensche dijk	Roden, E-3	113.	De Noorderdijk	Peize, F-2
104.	De Scharenhulsche dijk	Peize, E-2	114.	De Drentsche dijk	
105.	Oude Paardendijk	Peize, E-2	115.	Het Wolddijkje	Peize, F-1
106.	Smeerveensche dijk	Peize, E-2	116.	De Lange Madijk	Peize, A-2

De historische bruggen in de gemeente Noordenveld, negentiende eeuw

nr.	Naam - omschrijving	Kad. 1832	nr.	Naam - omschrijving	Kad. 1832
94.	Ederbrug	Norg, B-1	98.	Oosterdijksche brug	Bonnekaart
95.	Veenhuizerbrug	Norg, N-3	100.	Lieverderbrug	Bonnekaart
96.	Langelosche brug	Norg, B-1	103.	Brug bij Papenburg	Bonnekaart
97.	Oostervoortsche brug	Norg, D-1			

De historische brinken in de gemeente Noordenveld

Dorp	naam	locatie	opmerking
Altena	-	-	Verdwenen
Nietap	-	-	Verdwenen
Leutingewolde	-	-	Verdwenen

Lieveren	-	-	Verdwenen
Een	Brink Noordeind	in Noordeind	Aan de rand van het dorp begroeid met oude eiken
	De Trip /Weilandbrink	dorpsmidden	Authentiek met zandwegen (nu verhard) en vrij oude eiken.
Langelo	Schoolbrink	-	Vrije oude gesloten boomopstand met zomereiken
	Westerbrink	-	Nog volledig met eiken begroeid en greppels aanwezig
Norg	Brink	bij de kerk	Kerkbrink met oude linden, veel parkeerplaatsen auto's
	Brink Westeind	Zandvoort	Noordstuk met linden en zuidstuk met eiken begroeid.
	Peesterbrink	Peesterstraat	Jonge linden en in 1979 gereconstrueerd
	Putbrink	Peesterweg	Met oude linden en paardenkastanjes
	Paardenbrink	Roeghoornweg	Oude linden en wat eiken
Peest	Peester brink	Brinkweg	Beuken, linden en essen
Westerveelde	Noorderbrink	-	Oude eiken, waaronder veel jonge
	Middenbrink	Hoofdweg	Nog enige oude eiken
Zuidvelde	Brink	-	Oude eiken en open
Peize	Peizer brink	Brinkweg	Bij de kerk en café, nu deels parkeerplaats
Roden	Schoolbrink	Brink	Bij de kerk met linden, oude eiken e.d.
	Brink	Julianaplein	Nu winkel- en parkeerterrein
Roderesch	?	-	Eikenbeplanting, maar geen oude brink vanwege ouderdom
Nieuw-Roden	-	-	na 1981 verdwenen in uitbreiding van Roden.
Steenbergen	Brink	Markeweg	Verdwenen

BIJLAGE 4

Onderzoeksadvies bijzondere gebieden

Nr	Omschrijving	Toelichting	Eerste stap indien ruimtelijke inpassing niet mogelijk is en versterking dreigt
1	Hoogema	Vermoedelijk bevinden zich nog resten onder het huidige paviljoen: het gaat vermoedelijk vooral om funderingsresten en uitbraaksleuven.	Booronderzoek met meerdere raaien, maximaal 15 m afstand tussen de boringen, gericht op het in kaart brengen van muren, puinconcentraties en funderingen.
2	Veenterpengebied	Buiten de AMK-terreinen liggen nog grote aantallen veenterpen die niet of onvoldoende in kaart zijn gebracht.	Lokaliseren veenterpen door middel van AHN-analyse (resolutie 0,5x0,5m) en contact zoeken met provinciaal archeoloog.
3	Mensinga	Op deze locatie liggen mogelijk nog resten van de oude havezathe. Het armenhuis dat rond 1888 op deze locatie werd gebouwd is van minder archeologisch belang.	Historisch onderzoek, aangevuld met weerstandsmetingen, gericht op lokaliseren van resten en/of booronderzoek met meerdere raaien, maximaal 15 m afstand tussen de boringen, gericht op het in kaart brengen van muren/ funderingen, grachten, podia.
4	Woldrust	Resten van de oude boerderij/herenhuis liggen vermoedelijk deels onder de huidige behuizing.	Historisch onderzoek, aangevuld met weerstandsmetingen, gericht op lokaliseren van resten en/of booronderzoek met meerdere raaien, maximaal 15 m afstand tussen de boringen, gericht op het in kaart brengen van muren/ funderingen, grachten, podia.
5	Borg Thedema	Een deel van de borg is reeds onderzocht (proefsleuven-onderzoek).	Voorafgaand aan archeologisch veldonderzoek dient historisch onderzoek plaats te vinden. Onderzoeksmethoden in het veld bestaan in eerste instantie uit weerstandsmetingen, gericht op lokaliseren van resten en/of booronderzoek met meerdere raaien, maximaal 15 m afstand tussen de boringen, gericht op het in kaart brengen van muren/ funderingen, grachten, podia.
6	Vredeveen	Restanten van dit huis en diens vermoedelijke voorganger (vóór ca. 1745) bevinden zich mogelijk nog in de bodem.	Historisch onderzoek, aangevuld met weerstandsmetingen, gericht op lokaliseren van resten en/of booronderzoek met meerdere raaien, maximaal 15 m afstand tussen de boringen, gericht op het in kaart brengen van muren en funderingen.
7	Steenbakkerij (2x)	Restanten hiervan bevinden zich mogelijk nog in de bodem.	Historisch onderzoek, aangevuld met weerstandsmetingen, gericht op lokaliseren van resten en/of booronderzoek met meerdere raaien, maximaal 15 m afstand tussen de boringen, gericht op het in kaart brengen van muren en funderingen.

Nr	Omschrijving	Toelichting	Eerste stap indien ruimtelijke inpassing niet mogelijk is en verstoring dreigt
8	Huis te Peijze (Peize)	A - Diverse archeologische onderzoeken zijn reeds verricht (weerstandsmeting- en, boringen en proefsleu-ven). De resultaten tonen aan dat zich in de bodem nog veel resten bevinden. Een groot deel van het terrein is nog niet onderzocht.	Studie van eerder uitgevoerd onderzoek, gevolgd door een proefsleuvenonderzoek.
9	Terheyl (De Helle)	Hier zijn resten van een toenmalig kloosterbezit van omstreeks 1490 en jonger te verwachten. In de omgeving bevond zich bovendien een tichelarij.	Historisch onderzoek, aangevuld met weerstandsmetingen, gericht op lokaliseren van resten en/of booronderzoek met meerdere raaien, maximaal 15 m afstand tussen de boringen, gericht op het in kaart brengen van muren/ funderingen, grachten, podia.
10	Ter Hansouwe	Deze locatie is momenteel nog steeds bebouwd. In de directe omgeving kunnen resten van vroegere bewoning/landgebruik te vinden zijn.	Historisch onderzoek, aangevuld met weerstandsmetingen, gericht op lokaliseren van resten en/of booronderzoek met meerdere raaien, maximaal 15 m afstand tussen de boringen, gericht op het in kaart brengen van muren/ funderingen, grachten, podia.
11	Spijker	Deze locatie is momenteel nog steeds bebouwd. In de directe omgeving kunnen resten van vroegere bewoning/landgebruik te vinden zijn.	Historisch onderzoek, aangevuld met weerstandsmetingen, gericht op lokaliseren van resten en/of booronderzoek met meerdere raaien, maximaal 15 m afstand tussen de boringen, gericht op het in kaart brengen van muren/ funderingen en eventuele grachten.
12	Mensinge	De havezathe bestaat nog steeds. In de directe omgeving (dorpskern van Roden) zijn sporen van bijgebouwen, grachten en dergelijke te verwachten.	Historisch onderzoek, aangevuld met weerstandsmetingen, gericht op lokaliseren van resten en/of booronderzoek met meerdere raaien, maximaal 15 m afstand tussen de boringen, gericht op het in kaart brengen van muren/ funderingen, grachten, podia.
13	Pingo-ruïne met sporen van prehistorische bewoning	In de directe omgeving van deze pingo-ruïne zijn diverse waarnemingen van mesolithisch materiaal aangetroffen.	IVO-O karterende fase: edelmanboor met boordiameter van 15 cm, minimaal 20 boringen/ha.
14	Pingo-ruïne met sporen van prehistorische bewoning	In de directe omgeving van deze pingo-ruïne zijn diverse waarnemingen van mesolithisch materiaal aangetroffen.	IVO-O karterende fase: edelmanboor met boordiameter van 15 cm, minimaal 20 boringen/ha.
15	Pingo-ruïne met sporen van prehistorische bewoning	In de directe omgeving van deze pingo-ruïne zijn diverse waarnemingen van mesolithisch materiaal aangetroffen.	IVO-O karterende fase: edelmanboor met boordiameter van 15 cm, minimaal 20 boringen/ha.
16	Pingo-ruïne met sporen van prehistorische bewoning	In de directe omgeving van deze pingo-ruïne zijn diverse waarnemingen van mesolithisch materiaal aangetroffen.	IVO-O karterende fase: edelmanboor met boordiameter van 15 cm, minimaal 20 boringen/ha.

Nr	Omschrijving	Toelichting	Eerste stap indien ruimtelijke inpassing niet mogelijk is en verstoring dreigt
17	Pingo-ruïne met sporen van prehistorische bewoning	In de directe omgeving van deze pingo-ruïne zijn diverse waarnemingen van mesolithisch materiaal aangetroffen.	IVO-O karterende fase: edelmanboor met boordiameter van 15 cm, minimaal 20 boringen/ha.
18	Tonckensborg	De Tonckensborg (Huis te Westervele) bestaat nog steeds. Onder of nabij de huidige woning bevinden zich mogelijk resten van een middeleeuwse voorganger.	Historisch onderzoek, aangevuld met weerstandsmetingen, gericht op lokaliseren van resten en/of booronderzoek met meerdere raaien, maximaal 15 m afstand tussen de boringen, gericht op het in kaart brengen van muren/ funderingen en grachten.
19	Historische kern Zuidvelde	Zuidvelde is een historisch esdorp. Abusievelijk is de historische kern indertijd niet als AMK-terrein geregistreerd.	Opnemen op AMK-lijst (hoge archeologische waarde). Behandelen als AMK-terrein van hoge archeologische waarde.
20	Voorganger van Veenhuizen	Mogelijk bevinden zich hier resten van de vroegere bewoning.	IVO-O protocol proefsleuven.
21	Concentratie van prehistorische bewoningssporen	Vindplaats van Laat-paleolithisch en mesolithisch materiaal. De validiteit van deze vindplaats is niet onomstreden.	IVO-karterende fase.
22	Pingo-ruïne met sporen van prehistorische bewoning	In de directe omgeving van deze pingo-ruïne zijn diverse waarnemingen van mesolithisch materiaal aangetroffen.	IVO-O karterende fase: edelmanboor met boordiameter van 15 cm, minimaal 20 boringen/ha.
23	Galgenveld	Mogelijk bevinden zich, naast resten van galgen, nog menselijke resten in de bodem.	Proefsleuvenonderzoek: in het PvE dient te zijn opgenomen dat één (minimaal) medior KNA-archeoloog met specialisatie fysische antropologie tijdens het gehele onderzoek aanwezig is in het veld.

